

కుందమాల

కావ్యతీర్థ
గట్టి అష్టినరసింహశాస్త్రి

పి. ఆర్. అండ్ సన్స్,
పల్లెపర్తి : బెజవాడ

సర్వస్వామ్య సంకల్పము

ప రి చ య ము

కలాకుశలులారా !

దృశ్యప్రబంధ నిర్మాణమునుగూర్చి అవినీతులగు రాజపుత్రుల ననుసరింప నిది యుపయోగించునని అభియుక్తులు తమ యభిప్రాయముల గ్రంథముఖమున వెల్లడించియున్నారు. కవికులగురుండగు కాళిదాసుఁడును, పశుపాంసారహితమగుట శాంతమగు చాక్షుషక్రతు విది యని వేల్పులు సంతసించుచున్న మునుల యభిప్రాయమని నాట్యమును తన మాంబికాగ్ని మిత్రీయమున వర్ణించియున్నాడు. శాబ్దప్రామాణ్యప్రాధాన్య వాదమునకు లోబడు మాద్యశుల కిది యిష్టమైనను కేవల ప్రత్యక్షప్రమాణ ప్రమాతలగు నాధునికులలో కొందఱు రుచింపకపోవచ్చును. కాని మొదటివిషయ మందఱుఁ బ్రమాణీకరింపవలసినదే యని తలఁచుచున్నాను. విజ్ఞాఁడగు నటుఁడు నాయకాదిభూమిక నవధరించి సత్యధర్మాదిప్రధానకథా ధోరణుల నభినయింప జూచు నప్పు డెప్పుడిది వాని తాగుండెయ్యెనియు నరకవాసుల దురవస్థ గనుగొన్న రావణుమనస్సువోలె మెత్తఁదన మెనయ కుండలేదు. కావుననే దీని నొక కళ యని లక్షణము వ్రాసి చాలకాలము నుండి లోకమునఁ బ్రచారములో నుంచిరి. నాయకుఁడు ప్రసిద్ధుఁడుగా నుండవలెనని, లోకోత్తరగుణోత్తరుఁడు కావలెనని, సుఖాంతముగాగాని, విజయాంతముగాగాని రూపకము ముగింపనగునని, ప్రతిలక్షణగ్రంథ కర్తయు వ్రాయువిషయ మద్దానికి సాక్ష్య మిచ్చుచునేయున్నది. ప్రసిద్ధ మగు నితివృత్తముననైనను సత్యధర్మములకు భంగకరమగు ననుచితమున్న నది మార్చియైన కవి యాచితి నెఱపవలెనని తల్లక్షణము లుద్ఘోషించుచున్నవి. ఇప్పటి కొన్ని సినిమాలమాదిరి నిదియు ననర్థదాయక మగునేమో యనియే పూర్వు లంత కట్టుబాట్లు పెట్టిరని తలపవచ్చును. విసుపు పుట్టునేమో, యట్టి రాజకుమారు లెక్కువసేపు ముడ్డి కుదిరి కూర్చుండరుకదా యని నాటకమంతయు జాముసేపులో ముగియవలె ననిరి. కాఁబట్టియే సూచ్యార్థము దృశ్యార్థము అని చెండు భాగములు నేని విష్కంభము, ప్రవేశము, చూలిక, అంకాస్యము, అంకావతరణము అను నైదింటిచే సూచ్యమును సూచించి దృశ్యమునుమాత్ర మంకములయందుఁ బ్రదర్శింపు మనిరి. మును మున్ను ప్రస్తావన, స్థాపన యను పేళ్ళతో కవి కావ్యకథాప్రశంసఁ జేసి

ప్రజ్ఞకుల డెందముల నెందంబోకుండ నరికట్టదగు పీఠిక నమర్చె. అందు ప్రధానకథాంశములో కొంత సంబంధము కల యితరపాత్రలు తమసల్లాపము లలో జరిగినముఖ్యకథను వర్ణించి రాఁబోవు రంగమును, ప్రవేశింపబోవు పాత్రలను, తద్విషయవిభాగమును సూచించి పోవు రంగమునకు బ్రవేశక మని పేరు. స్వగతము లోలోపలియాలోచనము; సభ్యులకుఁ దెలియుటకు మాత్ర ముచ్చరింపబడును. జనాంతికము—చేయి యడ్డముపెట్టి దగ్గఱనున్న తక్కుపాత్రల కెఱుంగరాకుండ నొక్కనితోఁ జెప్పకహస్యము. మఱియు నపవారితమించుమించుగ నట్టిదియే. ఇట్లే సంఘాలు, సంఘ్యంగమాలు మొదలగు సామగ్రియెల్ల సితమూపకాదిగ్రంథములఁ బ్రసిద్ధులై యుండు. ఇది యంతయుఁ బ్రాచీననాటకక్తి. ఆధర్మిక ననుసరించియే ప్రందమాల యనుపేర నీ నాటకరాజము రచింపబడెను. ఇందలికథ ఉత్తరరామ చరితము. కవి దిక్పాగాచార్యుఁడు. ఈతఁడు కాళిదాసునకు సమకాలి కుండును, తత్కవితయందు నెఱుగు లేరీ యభిభవంప నెంచు ప్రతిపక్షియును. కావుననే మేఘసందేశమునఁ గాళిదాసీయననుగూర్చి “దిక్పాగానాం పథి పరిహరణ స్థూలమాస్తావలేపాః” అని తనకవితాకన్యతో ననినట్లు క్లేషింపఁ జేసినాఁడు. కాళిదాసునకు భవభూతికి స్నేహ మనియు భవభూతి యుత్తరరామచరితముకన్న మిన్నగ నుండవలెనని యిక్కవిత్తల్లజుఁ డీరూప కము రచించెననియుఁ బ్రవాదము కలదు. నిజమునకు కల్పనలలో నేమి, రసములో నేమి, కవితలో నేమి, యీ రెండును గుడియెడముగ నుండును. ఉత్తరరామచరితము ననేమిలు తెనిగించి తద్రసము నాంధ్రావలి కింతో యంతో చవి చూపినాడు. కాని ఈ కుందమాలజోలి తెవరును పోయినట్లు నాకింతవఱకుఁ గంటికిఁగాని, చెవికిఁగాని సోకలేదు. ప్రస్తుతము మనకాష్ట్ర ఆంధ్రలోకమున కా వెలితిఁ దీర్చినందుల కత్యానంద మగుచున్నది. ఈరెండు పాత్రములఁ దత్తత్కృతీతు లెల్ల నెరిసి తమ తమ యనుభవములకుం దగ నానంద మెనసి రిసికవరులు కలహంసభూమిక నవధరించెదరు గాక యని ప్రార్థించుచున్నాను. ఇప్పని విద్యాగృల కవశ్యకర్తవ్య మని యనియెద. మఱియు నిట్టి కృతిఁ గృతకృత్యుడయిన సోదరకవి యంతకన్న సరస ప్రసంగములచే నాంధ్రభాషామతిల్లక నలరింపుచు జీరంజీవియగు గాక.

తాదేపల్లి రాఘవనారాయణకావ్య

పీఠిక

“తే వన్యైస్తే మహాత్మాన స్తేహం లోకే సిరం యశః
యైస్సిబద్ధాని కావ్యాని యే వా కావ్యేషు క్షీర్తతాః”

రసగ్రహణపారీణులారా!

విక్రమాదిత్యకుంతలేశ్వరుల కాలమున సకలకవికులతలక మనదగు దిక్ష్వాగాచార్యవిబుధవరేణ్యుడు దివ్యసారస్వత మహావనవిహార మొనర్చి యపారయశస్సును సంపాదించెనని సర్వజనసామాన్యముగ లెడిన యంశమే. కాని “కావ్యేషు నాటకం రమ్యం” అను సూక్తిని సరించి యీ మహాకవి నాటకీయసర్వలక్షణముజీలక్షితమై లోకోత్తరనాయకగుణ సంగ్రథిత మగు కుండమాల యను నాటకావతంసమును నిర్మించి, గీర్వాణభాషాయోషామతల్లి నమూల్యభూషావిశేషశోభిత జేసి నను విషయము తద్జ్ఞులకు మాత్రమే విశదమని ప్రకృతప్రబంధపీఠికాసందర్భమున నితనియందంత మించుకంత వ్రాయుచున్నాను.

ఇతనిది చెన్నరాజధాని యందలి కాంఠీమండలాంతర్గతసింహవక్త్ర పురము. ఇతఁడు బ్రాహ్మణకులజన్ముడు, బౌద్ధపండితుడు. బుద్ధావతార మన దగు కుమారదాసపండితుడు జానకీహరణమును రామకథాప్రతిపాదక గ్రంథ విశేషమును రచించెనను ప్రాచీనప్రవాదల బరికించ నక్కాలమున బౌద్ధులకు గూడ సేతాదృశగ్రంథరచనలయందు స్వీయప్రతిభాప్రసారముండెడిదని యూహింపవలసి యున్నది.

మహాకవి కాళిదాసు తన మేఘదూత కావ్యమున “అద్రేశ్యంగం” అను శ్లోకములో “దిక్ష్వాగానాం.....” అని స్తోత్రపదమును ప్రయోగించుటయు, తద్వ్యాఖ్యాతయగు మల్లినాథమూరి, “కాళిదాసప్రతిపక్షస్య దిక్ష్వాగాచార్యస్య స్థూలహస్తాపావలేపాన్”... అని వివరించుటయు, ఇంత కన్న పూర్వవ్యాఖ్యాతయగు దక్షిణావర్తనాథుడు - “దిక్ష్వాగ ఇతికోప్యాచార్యః కాళిదాసప్రబంధాత్ స్థూలహస్తాభివయై ర్దోషయతి” అని వ్యాఖ్యానము నేయుటయు, మున్నగు కారణసామగ్రిచే నీదిక్ష్వాగుడు కాళిదాస మహాకవికి సమకాలికుడని నిశ్చయింప బడుచున్నది.

మరియు నీకవిపుంగవుడు న్యాయప్రవేశము, ప్రమాణముచ్యుము, హేతుచక్రడమరుకము, అలంబనపరీక్ష త్రికాలపరీక్ష మొదలగు న్యాయ గ్రంథముల రచించుటచే తర్కశాస్త్రమున సుద్దండపండితుడని సువ్యక్తమగు చున్నది. అక్షపాద వాత్సల్యమునాది శాస్త్రకర్తలచే నాదరింపబడిన పంచాయవన్యాయమును మూడవయవములచే నొప్పించిన పండితదిజ్ఞుగు డీదిజ్ఞుగుడే.

చంద్రికాచండాతపములకువలె, కవిత్వతార్కికత్వముల కొకచో నునికి యసంభవమను నాక్షేపము భ్రాంతిమూలకమని తెలియపరచుచు వాత్సల్య కులశిలకవరదాచార్యులు, తనవసంతతిలక భాణమున నిట్లు నుడివెను —

“తర్కశుకర్కశతరాసుస్య రథాపి పుంసాం

కాలే భవంతి మృదవః కవితాసువాచః

దై త్యేంద్ర కైలకులికం దయితాకపోశే

నాథస్య కోమల ముదాహరణం నఖంసః.”

ఈమహాకవిప్రణీతమగు కుందమాలను ప్రమాణీకరించుకొని భోజదేవ కవి తనశృంగారప్రకాశికయందు “ద్యూతే పణః ప్రణయకేలిషు.....” ఇత్యాదిశ్లోకముల నుదాహరించుకొనియె. ఇట్లే సాహిత్యదర్పణకారుడగు విశ్వనాథకవిరాజు, కావ్యకామధేనుకారుడగు బహురూపమిశ్రుడు మున్నగు ప్రాచీనపండితప్రవరులీదిజ్ఞుగపండితుని ప్రమాణకవికోటియందు జేర్చుకొనిరి.

ఈవిధమున నీవిద్వద్విగ్గజము కుందమాలతో గీర్వాణవాణీవధూటి నలంకరింప నాంధ్రభాషావిశారద కీలోప మవనయింపగోరియో యన్నట్లు శ్రీ కవితావతంస విట్లు రమణీయానువాద మొనర్చి రసవిత్ ప్రపంచమున కనుపమానోపకారము జేసెనని చెప్పట కెంతయు సుతృప్తించు చున్నాను. అనువాదకాశలము గ్రంథమున పరికింపదగు.

కుందమాల నుద్దేశించి చేయబడుటచే నీ నాటకరాజమునకు కుంద మాల యను నామధేయము గలిగెను. ప్రధానప్రతిపాద్యము రామగాథ యైనను లోకవాదభీతిచే నడవులకు బంపబడిన గర్భనిర్భర సీతాదేవి ప్రథమాంకమున గంగ నుద్దేశించి “జననీ, భాగీరథీ ! నే నీక సుఖప్రసవ నగుదునేని స్వహస్తగ్రథితమగు కుందమాలతో నిన్ననుదినము నర్పించు

చుండెద, ననుగ్రహింపుము” అని నమస్కరించుటయు, గోమతీతీరమున కరిగిన శ్రీరామున కీ కుండమాలమూలమున సీతానివాసస్థలము గుఱుతింప వీలగుటయు, పర్యవసానమున నీ గ్రంథమునకు ముఖ్యఫలమైన సీతారాముల వియోగదశావిచ్ఛిత్తి కీ కుండమాల మూలకారణ మగుటయు, లోనగు నిమిత్తము లీ నామధేయమునకు హేతువులు.

“యద్య ప్యం గాని భూయాంసి పూర్వరంగస్య నాటకే
తథా ప్యవశ్యం కర్తవ్యా నాందీ విఘ్నోపశాంతయే”

అను బాదరాయణ వచన ప్రామాణ్యముచే ప్రత్యాహారావతరణా రంభాదులగు ద్వావింశతిపూర్వ రంగాంగములలో నాంది ముఖ్యకర్తవ్య మగుటం కేసి ఇచ్చట—

“త్రావుగావుత నిఖిలాంత రాయజీవ
నధిఁ బురందరమాలిమందారకుసుమ
మాలికామధుచుంబనకీలములయి
పరగు హేరంబమృదుపదపాంసుతతులు”

అని నాంది చేయబడినది. అదియు “పదై శ్చతుర్భిః” ఇత్యాదివచన పర్యాలోచనచేతుష్పదలక్షణ యని నిర్ణయింపదగును. అందునుష్లోకపాదము పదశబ్దవాచ్యమగుటలో “ష్లోకపాదం పదం కేచిత్ సుప్తిజంత మథాఽపివా” ఇత్యాది నాట్యప్రదీపకారునివచనము మూర్ధన్యప్రమాణము.

అశీర్యచనసంయుక్తా స్తుతి ర్యస్మా ద్విధీయతే
దేవద్విజనృపాదీనాం తస్మా న్నాందీతి సంజ్ఞితా
మాంగల్యశంఖచంద్రాబ్జకోకకై రవశంసినీ
సాహిత్యదర్పణం

చంద్రనామాంకితా ప్రాయో మంగళార్థపదోజ్జ్వలా
రత్నాపణము

త్రావుగావుత యని యాశీస్సంయుక్తముగా పురందరమాలీత్యాదిచే ప్రకృతగ్రంథరచనాదిప్రతిబంధకదురితధ్వంసహేతువగు హేరంబబై వమును స్తుతించుటచేతను, మందారమాలికా, మధు, కుసుమ ప్రభృతిమృదుపదప్రయోగమువలన వైలక్షణ్యము లీ నాందియందు లక్షితము లగుచున్నవి.

భూదేవి వాల్మీకిమహర్షిలయనుగ్రహంబుమైన పునస్సమగమయాచ
ప్రభావప్రయోజనము సీతారాముల నాశ్రయించుటచే నిచట సీతారాములే
నాయకనాయకులు. ఉత్తరరామచరితమునువలె విప్రలంఠకరుణారసము
ప్రధానము సాంతము లంగములు.

హస్యరసపోషణకై ప్రసన్నరాఘవానంద రాఘవాదినాటకములలోలేని
విమోచక పాత్రప్రవేశము చేయబడినది.

అనూద్యమానప్రబంధము, ప్రబంధకన్యచరితమును, ఇంత స్రుతిభా
వంతములు, మహోదాత్తములు.

మహాకయలారా !

“నసోక్తే సః” శ్రుతి.

“యా స్థాయ భ వంతిరేవ నిమిత్తభేదాత్

శృంగారముభ్యుపనాట్యోన్మీభవంతి

సామాజికాం తృహృదయా స్నటనాయకాదీ

నానందయే తృహజహ్నుః సోస్మి సోహమ్”

. స్వాత్మయోగప్రదీపము.

ఇత్యాదిమూర్ఖాభిషిక్తప్రమాణముల ననుసరించి, నానావిధవిచలకర్మ
నిర్మలాంతఃకరణాలై శమదమాదిసాధనసంపన్నులై శ్రేవణ మనన నిదిధ్యాస
పరి లగు యోగిపుంగవులయందు దేరస మభివ్యక్తమై బ్రహ్మ, పరమాత్మ
శబ్దలక్షిత మగుచున్నచో, ఆబ్రహ్మకరణరసముతో నెడదీకృతములగు దృశ్య
ప్రబంధములలో నొకటియై, రామకథ యగుటంజేసియు పరమపురుషార్థ
ప్రాపకమగు నీ మందనాలను పఠించి జన్మభవ్యత నొంది కృతికన్యచరిత్రమును
సఖలము గాకంచెదరి గాక యని ఆశించుచున్నాను.

సంస్కృత పాఠశాల,
కొల్లూరు.

పండిత సతాప హనుమచ్ఛాస్త్రి

పాత్రలు

పురుషులు

శ్రీరాముడు

లక్ష్మణుడు

సుమంత్రుడు (సారథి)

వాల్మీకి

ఒకఋషి

కణ్వడు (మహర్షి)

విదూషకుడు

కుశలపులు

కంచుకి

స్త్రీలు

సీత

వేదవతి } సీత చరిత్రలు
యజ్ఞవేది } (మునికన్యలు)
భూదేవి

కుం ద మూల

ప్రథమాంకము

తే. త్రావుఁగావుత నిఖిలాంతరాయ జీవ
నధిఁ బురందరహాలిమందారకుసుమ
మాలికామధుచుంబనశీలము లయి
పరగు హేరంబమ్మదుపదపాంసుతతులు.

(నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు ప్రవేశించి)

సీ. అరయ నూర్ధ్వగమయి పరిణతంబౌ నాంత
రిక తపోనలశిఖరీతి నలరి,
వల్మీకరమవోలె భవ్యగంగాజలో
త్తుంగతరంగభుజంగపుంగ
వావాసపదమై, సమంచితార్ద్రమృణాళ
నూతనాంకూరమనోజ్ఞదేహుఁ
డై యొప్పు రిక్కలరాయని కన్వహఁ
స్థాయిని యై ప్రదోషమువిధానఁ
గీ. దనరి, బాలభాసురునంశుగణముకరణిఁ
గపిలమై, పొలిచిన మిహికాగిరింద్ర
జామనోహరుభారంపుజడలపిండు
ప్రోచుఁగావుతఁ గూర్చి మిమ్ముల సతంబు.

అరారాలపుర వాస్తవ్యుడును, కవికులతీలకుండును,
 అగు దిక్షాగాచార్యప్రణీతం బయిన కుందమాల యను
 నాటకరాజము నభివ్యుచి మాకనులపండు పొనర్చు మని
 మహాశయుల యాజ్ఞ మొనడి. ఏతత్సందర్భ ప్రయోగ సహ
 కాణి యగు నాసఖి యితదనుక రాక యేలనో తడవు
 సేయుచున్నది. ఒక్కమాటు పిలిచి చూచెద... ..
 ప్రేయసీ ! ప్రేయసీ !

(నేపథ్యమున)

ఆర్యురాలా ! ఇచట స్వందన మవరోహింపుము
 సూత్ర—(అలోచించి) ఈ మహాపురుషుఁ డెవఁడై యుండును?
 ఆర్యాసమాహ్వోకముచే నాకు సయితము సహాయము
 గావించుచున్నటు లున్నాఁడు. (చూచి) అక్కటా ! ఎంత
 కష్ట మెంతకష్టము ?

గీ. రావణునియింట నుండెఁ జిరం బను నప
 వాదభీతి రాముఁడు జనపదమునుండి
 వెడలఁగొట్ట గల్గిని పృథ్వీజ నటవు
 ల కేదె కొనిపోవుచున్నాఁడు లక్ష్మణుండు.

(నిష్క్రమించును)

(ఇది స్థాపనము)

(రథాధిపతులై సీత, లక్ష్మణుడు, సారథి ప్రవేశింతురు.)

లక్ష్మ—అద్యురాలా ! ఇచట స్వందన మవరోహింపుము.
గహనతరులతాగుమ్మములు మిక్కిలి ద్వ్యముగా నుండుటచే
నీ భాగీరథీతీరకాంతారములు రథసంచారమున కనుచు
కాకున్నయవి. కాన అద్యురాలా ! స్వందన మవరో
హింపుము.

సీత—వత్స ! లక్ష్మణా ! మనోజవములగు నీ వారువముల
ధావనవేగముచే నా యొడ లాతయు కంపించి పోయినది.
బాగుగా రథమునై గూర్చుండుటయే నా కసాధ్యముగ
నున్నది. ఇక దిగు లేడ ?

లక్ష్మ—అట్లయిన సుమంత్రా ! గుఱ్ఱముల నాపివేయుము.

సుమం—గాంధర్వప్రియము లగు నీ అశ్వములు నాప్రయ
త్నము నతిక్రమించి పరుగెత్తుచున్నవి.

గీ. శ్రవణకుహరంబులం దమంద్రగతిఁ బడుప్ర
కృష్టకలహంసకలరవాకృష్యమాణ
ము లయి పఱచుచున్నవి హయములు రయంబు
సరకు సేయక ప్రగ్రహసాయమంబు.

లక్ష్మ—సుమంత్రా ! సంతోషాతిశయమున నినుమడించిన
వేగమున నీజవనాశ్వములు మెఱకపల్లములు విచారింపక
పరుగిడుచు గంగాప్రపాతమున రథము బడవైచునేమో
యను భయము గలుగుచున్నది. సత్వరముగ వీని నాప
సంపూర్ణప్రయత్న మొనరింపుము.

సుమ—(వచ్చియు తాగును.)

లక్ష్మి—దేవీ! ఇదిగో రథ ముగినది. ఇతఁడ గడు జాగరూక
నితో నిడుచును.

సీత—(అనిష్టముతో రథము విడి యిటు నటు పచారు
సేయుచుండును.)

లక్ష్మి—సుమత్రా! మారప్రయాణమువలన నీగుఱ్ఱములు
నెక్కి, లి అలసిపోయివి. ఆచెట్టునీశకుం గొనిపోయి వీని
శ్రమము మారముసేయుము.

సుమ—దేవీ! మాన్య. (గుఱ్ఱములతో నిమ్మ)మించును.)

లక్ష్మి—(పరిక్రమించి) (తనలో, దుఃఖముతో)

“సీత రావణునియింట నున్నకతన నామెచరిత్రముపై
పాఠుల కెన్నియో శంకలు నొడమి పలుతెఱంగులగు
ప్రభావములు నెలువడుచున్నవి. ఒక్క సీతమూలమున
శిరచ్ఛంద్రచంద్రికాధవళములగు నీయిత్వోక్తులకీర్తికిఁ
గిళింక ముత్యమిదివఱల. సీతయు గర్భవతి యగుటచే
మున్నోమాటు శ్రీస్వభావమున భాగీరథీదర్శనమునకై
నన్ను ప్రార్థించినది. నేనును అందుల కియ్యకొనియుంటిని.
నాపున నీవీగంగాతీరగమనవ్యాజమున సుమంత్రాధిష్ఠిత
మగు రథము నెక్కించికొని కొనిపోయి సీత నెందేని
యొకభీకరారణ్యమధ్యమున విడిచిపుచ్చి యింటికి మఱలి
రమ్మని ఆర్యపుత్రుఁడు—అట్లుగాదు స్వామియగు రాముడు
ఆజ్ఞాపించియున్నాఁడు. తదనుసారము స్వజనుఁడ నగు

నాదైఁ గల నమ్మకమున నిర్విశంకయగు నీసీతాదేవిని గృహపాలితయగు హరిదేవి వధ్యభూమికింబోలె విషిన ములకుఁ గొనిపోవుచుంటిని. దైవమా! నన్నెట్టికార్యము నకుఁ బాపుచుంటివి? సీతారాములకు నాశత్రులమీఁదగుగ ఎడబాటు కలుగవలయునా? (విచారము నొందును)

సీత—లక్ష్మణా! సంపూర్ణగర్భభారభరణముచే నాచరణములు తడబడిపోవుచున్నవి. నే నిక నొక యడుగైన నిడఁజాల. పరమపావనియగు భాగీరథీధుని మన కింక నెంత దూరమున నున్నదో చూచి వచ్చివుము.

లక్ష్మణ—అమ్మా! భాగీరథి సమీపముననే యున్నది. మనమును చేర వచ్చితిమి. విపాద మందకుము. చూచుము—

ఉ. అంది మనోహరాంబుజవనాంతరసూనమరందగంధముల్
జెంద మెల్లఁ దెచ్చుచు లలిం గలహంసకలారవంబులన్
సంపడిగాఁగఁ జిమ్ముచు లసల్లహారీహిమబిందువుల్ త్వదా
నందచకాంక్షఁబోలె నృపనందని! వచ్చెడి గాంగవాయువుల్.

సీత—(స్పర్శ మభినయించి) ఇత్తటి జననీకరస్పర్శనుఖశీతలమగు గంగాతరంగానిలస్పర్శమువలన మార్గాయాసముతోఁబాటు పాపములును నశించినవి. అయినచు గర్భకౌతుకము పరమపావనియగు గంగానదియందు స్నానమాడ నా కత్యంతోత్సాహము గలిగించుచున్నది. కాని దీర్ఘప్రయాణముచే కడు నాయాసము నొందియుంటినిగాన ఈతటప్రపాతమునుండి నీటిదరి కతిసుఖముగఁజేరునటుల నాకుఁ ద్రోవ జూపుము.

లక్ష్మ—(చేసెనోఁ జూపుచు) నిర్మానుష్యములగు నీతటప్రదే
శములు మనుష్యసంచారమున కసాధ్యములుగా నున్నవి.
కావున పాదాగ్రమును నేల మోపి బాగుగా —

గీ. నామకరమున నీవారవల్లెఁ బూని
తదితరము నానువున నిడి తనర నాచు
నగుగుల నైల్లమెట్లైన నగుగు లిడుచు
రమ్ము త్తణువాల మీదెస రామపత్ని !

నీత—(అట్లే నామించి) లక్ష్మణా! ఆయాన మధికముగా
నున్నదిగాన యీచెట్టునీడం గూర్చుండి యొకముహూ
ర్తము విశ్రమించెద.

లక్ష్మ—చిత్తము.

(నీత చెట్టునీడం గూర్చుండి విశ్రాంతి నొందును)

లక్ష్మ—(పరిక్రమించి ఆహా! పుణ్యాత్ము లెచట నున్నను
సుఖసాధనములు వారికి సమీపముననే యుండును గదా!

ఉ. శీతసత్తోయవాతములఁ జెచ్చెర వీవహాడంగె వీచికా
న్రాతము, తొల్పుచున్న దదిరా! కలహంసకలారవంబు
సంగీతము, కౌగిలించి స్వసఖక్రియ హాయిని గూర్చె నీడ,
యీనీత సెలంగె శూన్యవననీమలనైన సదాసిరోలికా.

నీత—లక్ష్మణునివాక్యము నిజమే. ఇచటపైతము నామనము
స్వజనులతోఁ గూడియున్నటులే అత్యంతానందకందళిత
మగుచున్నది.

లక్ష్మ—(తనలో) ఈసీతాసాధ్వీ బహుళైక తీర్థ సుఖోపవిష్టయై
యున్నది. రామనిష్ఠితమగు కార్యము నాచరింప తగిన
సమయ మిదియే. (త్వరగా పోయి సీతపాదములపైఁ బడి)
నిరంతరప్రవాససంజనితదుఃఖభాగియు లక్ష్మణహీనుఁడును
అగు లక్ష్మణునివిన్నపము నీహృదయ మొకంత స్థిరము
గావించుకొని యాలింపుము.

సీత — (తొట్టుపాటుతో) ఆర్యపుత్రుఁడు సేమమేగదా ?

లక్ష్మ—(వనమును జూపుచు) ఇట్టిస్థితియందు రామునకు సేమ
మెట్లుండగలదు?

సీత—మీపెదతల్లియగు కైకేయి మఱల వనవాసమున కాజ్ఞా
పించెనాయేమి ?

లక్ష్మ—వనవాసమునకుమాత్రము ఆజ్ఞ యైనది. కాని కైకచే
మాత్రము గాదు.

సీత—అయిన మతెవరిచే ?

లక్ష్మ—ఆర్యపుత్రునిచే.

సీత—ఆర్యపుత్రునిచేతనా ? అ దెట్లు ?

లక్ష్మ—(కన్నీటి నాపుకొనుచు)

గీ. అగ్రజన్మునాన యని కడు యతనంబు
తొడ విన్నవింపదొడఁగుచుంటిఁ
గాని నాదుహృదయగహ్వరంబున ముడి
వైచుచున్న దకట ! వాణి యిపుడు.

సీత—(గుంపుముతో) అట్లయిన అశ్మణా! ఈక్షణమునుండియు నే నీవనానాక్షణే నునుభవింపవలసినదే?

అశ్మ—అమ్మా! ఈవనవాసము నీకుమాత్రమే గాదు, తనకు కూడ—

సీత—తన కెవరును ఆహ్వానింపలేదుగదా?

అశ్మ—ఒక రాజాహ్వానింపవలయునా?

చ. అలల నుహృచ్చయంబు స్వగృహాభిమతి రసమట్లు
యిట్టి యెలగు బసాదముం నమి భుజింపును నిత్య
సమాహితాభ్యురాల మవు నింట నున్ని విపినంబుల
వాసు కాదే? చండరుకు లజ్జల కెన్న నూత్నసుమ
కోమలి! నీమద్రవాస మబ్బినన్.

సీత—అశ్మణా! నేటి నావనవాస మార్యపుత్రునివలన నెట్లయ్యెనో స్పష్టముగఁ దెలుపుము.

అశ్మ—మండభాగ్యుడనగు నే నిక నేమని తెలుపువాడ?

గీ. వినుము చారిత్రగుణశాలి విమలయశుడు
రామచంద్రుఁడు త్యజియించె రమణి! నిన్ను
అబల! ఏ నిక ని న్నొంటి నడవి డించి
యరుగఁగావలె నీటికి నానతిమ్ము.

సీత—హా మామా! కోసలాధిపా! ఇత్తటి నీవు దివంగతుడవయితివికదా! (మూర్ఛిల్లును)

అశ్మ—(వడచుచు) అతికష్టమతికష్టము! నిర్ఘాతపాతదారుణమగు నీపరిత్యాగవార్తాశ్రవణముచే భూపుత్రి నిక్కువ

ముగ ననువులు బాసినది. (పరిశీలించి చూచి) భాగ్య
వశమున మఱల శ్వాసలు విడచుచున్నట్లున్నది. అయి
నను ఈమెను సంపూర్ణముగ సచేతనురాలిని జేయదగు
నుపాయమెయ్యది? (విషాదము కందును) (నీత కొంచె
మటు నిటు కదలుచు) ఆహా! ఏమి నాఅదృష్టము!

చ. అతితరపూతజహ్నుతనయార్ధురశీకరశీతలంబునై
హితమతి మండగంధవహ మెక్కుడు సేవ లొనర్చు నాదు
విస్త్రుతమవు తొంటిభాగ్యమవశేషము బోధనసేయ,
నెట్టెటో ఊతిగుత మెల్లమెల్లన సచేతనురా లయి యొప్పెఁ
గ్రమ్మున్.

నీత—(మెల్లగ లేచి కూర్చుండి) లక్ష్మణా! పోయితివా యేమి?

లక్ష్మణ—లేదు, లేదు. ఇచటనే యుంటిని. ఏమి యాజ్ఞ?

నీత—న నెట్టిదోషముచే ఆర్యపుత్రుఁ డడవుల కంపివైచెనో
యెఱిగితువా?

లక్ష్మణ—జనకతనూజాతయెడ నెట్టిదోష ముండగలదు?

నీత—అక్కటా! ఏమి నాదురదృష్టము? ఏదోషమును
లేకయే ఆర్యపుత్రుఁడు నన్ను శిక్షించెనా! లక్ష్మణా!
మనల నడవులకు పంపివేయునపుడు నానాథు డేమైన
నీతోఁ జెప్పియుండెనా?

లక్ష్మణ—ఆ. ఒకసందేశము సంసియున్నాఁడు.

నీత—ఏదీ వచింపుము.

లక్ష్య —

చ. సమకాలిను వంచు, గుణసంఘసమాన వటుంచు, సస్థానౌ
ఘమహించి వంచు, నెల్లపుడు గట్టసుఖంబులఁ గోమనీడ
వంచు మది నెఱింగియుక విడచుచుంటిని నిజ్జనవాద
భరిహితమున భావవోషముకతంబునఁ గాదు నిజంబు
బాన్కి !

అన్యపుత్రుఁ డిదిధముగ నే వచించుమనెను.

నీత — అలలశుని యెట్టిది? మద్యక్షానఁ గలదా?

ల'క్ష — అగర్వంధ్యువగు నీ కేమని వచించుగలవాడ?

గీ. ఆరయ నింద్రాదిలోకపాలురు ఋషీంధ్రు

లేను నెల్లఱు గనుల నీక్షింపుచుండ

ననలశుని గొంటి వీ వపుడు కాని ...

... ..

నీత — (సిగ్గుతో తల వ్రాల్చి) చెప్పుము. కాని ...

ల'క్ష — ...తరుణి! లోక మంకుశరహితంబు గాదె?

నీత — అనలశుని యనుటచే నాటి లంకానివాసవృత్తాంత
మంతయు జ్ఞాపకమునకు వచ్చి నాదేహ మాపాదమస్తకము
వడికి పోవుచున్నది. శ్రీయగుటచే నీతయందే లోకము
పాప మాశంకించుచున్నది. అనుపుట్టు వెత నీచము?
కావుననే నాథునిచే త్యజింపఁబడితిని. (కొంచెముసే
పూరకుండి మఱల నాశ్చర్యముతో) నిజముగాఁ ద్యజింపఁ

బడితినా? నిర్దోషురాలును నిండుమూలాలును అగు నే న్నక్కైకసవతికుమారునితో సమానమీ నైనను ఈగర్భస్థ సంతానమును రాఘవకులమూలకారణము కావున అతి సాగరూకత్వతో గానాచార్యకొనవలసియున్నను. అంగవలన కంటకప్రాయమగు జనాపచారిశంకాక్షిత్తయైన నాడవితము నెట్టెటో రక్షించుకొనియెద.

లక్ష్మ—అనుగృహీతుండ నైతిని. (నమస్కరించి) ఆర్యపుత్రుఁ డింకొకటి వచింపు మనెను.

సీత—అ దెయ్యది ?

లక్ష్మ—

ఉ. దేవి! తలంప నానుగృహదేవత వీవ, మదంతరంగసం
భావిత వీవ, స్వప్నమునఁ బానుపు క్షేరేడు నన్నుమిన్నయు
న్నీవ, నిజంబు లాతితరుణీమణిచేయి గ్రహింప నొల్ల నే
నేవిధి నైన, నీప్రతిమయే యజనంబున ధర్మపత్ని యా.

సీత—ఆర్యపుత్రుఁ డీరీతిగ సెల వొసంగుటచే పరిత్యాగ దుఃఖమంతయు రూపుమాసినది. పరదారాసక్తుండగు పురుషుడు పరమసాధ్వీయగు తనతరుణీమణికి గలిగించునంత దుఃఖమును పరాసక్తయగు వనిత తనపురుషునకు గలి గింపజాలదుకదా!

లక్ష్మ—(దోసి లొగ్గి) ఇక ప్రతిసందేశ మేమి?

సీత—ఎవరికి ?

లక్ష్మ—ఆర్యపుత్రునికి.

నీత—ఓహో! ఆర్యపుత్రుడు నాసంబంధ మిసుమంతయు నొల్లక త్యజింపుచుండ ప్రతిసందేశముకూడనా? అయినను నాఅత్తలగు కౌసల్యకై కేయిసుమిత్రలతో చరణమాల కెఱిగి—మనోహరుడు త్యజింప సింహశాస్త్రులాలాది భయంకరజంతుసంతాన సంతతసంచారసంభరిత మగు నిశాంతాగర్భమున దిక్కు లేనిదానైన పడియున్న నన్నిన్నడును మఱువవలదని నీత విన్నవించె—ననుము.

లక్ష్మ—చిత్తము. ఆర్యపుత్రున కేమియు వచ్చిపవా?

నీత—లక్ష్మణా! నీమొత ధన్యుడనోయి! కఠోరహృదయుఁడయ్యును నానాథుఁడు నీప్రేరణచే సందేశింపఁబడుచున్నాఁడు. ప్రేమపూర్వకముగా నా మనోహరునకు వర్తమాన మంపికొనునంత భాగ్యము నానుదుట వ్రాయఁబడియుండలేకగదా! (విచారము నొంది మఱల) మంద భాగ్యునగు నన్నినవరతము తలపోసి నాకై విలపించుచు రాచకార్యములను వదలి వర్ణాశ్రమపరిపాలనమున విముఖుడనై తునకు స్వవిఘాతమును దెచ్చి వెట్టుకొనక సత్పురుషాచరితముగు ధర్మచుందును, నిజశరీరమందును సావధానుఁడనై యుండు మంటి—నని నానాథునితో విన్నవించుము. లక్ష్మణా! ఆభూకాంతు నేమైన నిందించుచుంటినా?

లక్ష్మ—నిష్కారణముగ నెన్నడును కని విని యెఱుంగని యిట్టి యిక్కట్టులపా లేసిన యాతనిని నిందింపఁగూడదా? అట్లు నిందించుటకు సాధ్యశిరోమణి యగు విదేహ రాజతనూజు తగదా?

సీత—అయినను నిందింపజాల. అంతియగాక లక్ష్మణా!
నిర్దోషురాల నగు నన్న దేశముతో బనియేమి! నీ
హృదయముననుండిమాత్రము భారము సేయు చుచితము
గా చూటి నని నీయన్నతో విన్నవింపుము.

లక్ష్మణ—ఆహా! తగునట్లు సందేశించితివి.

గీ. ఇంటనుండియు నిల్లననేల, స్వవిష
యముననుండి నిర్వాసిత వైతి కాని
చాన! ప్రభవిష్టుఁ డా రామచంద్రుని హృద
యముననుండి నిర్వాసిత వౌదు వెటులు?

సీత—మఱియొక టాలింపుము—తపోవనవాసినియగు జనక
నందని బద్ధాంజలియై— నేను దోషరహిత ననియు, చిర
పరిచిత ననియు, ఈసమయమునమాత్రము దిక్కులేని
దానననియు, సీత ననియు, ఆర్యపుత్రునిచే నొకప్పుడు
గాకున్న నొకప్పుడైనను స్మరణమాత్రముననైన ననుగ్ర
హింపఁబడుచుండునుగాక యని మాటిమాటికి విన్నవించు
కొనియె —ననుము.

లక్ష్మణ—అట్లే కావించెద. కాని—

గీ. వ్రణసమాహితమైన డౌరంబుకరణి
నతులపీడాకరమగు నీప్రతివచనము
విని నిజంబుగఁ గాంచు నమ్మనుజవిభుఁ డ
సహ్యామా శోకభారంపుచరమగతిని.

సీత—ఆవ్యంతుడారవపూర్ణమైనను నిజరాష్ట్రమున ప్రీతి
పురుషులెల్లయు గుఱునమయమున నార్యపుత్రునకు
సాయమువచ్చురా? కల. కాన యిపుడు నే నడవుల
నుండివచ్చిన నీ ప్రాకండవే ఆర్యపుత్రునిశరీరసంరక్షణమున
సతిజాగ్రూకుడనై యగుతాణ మాతనిస్థితి నాలోచించు
చుండవలయునునుమా.

లక్ష్మ—తల్లీ! మహానుభావత్వమున కియ్యదియ యొప్పు.

సీత—లక్ష్మణా! రాఘవకులరాజధానియగు అయోధ్యాపురికి
నావనమున బ్రణమిల్లుము. ప్రతిమాగతుండగు దశరథ
ధరణీకాంతు ననుదినము శుశ్రూషించుచుండుము.
నాఅత్తలగు మీముచ్చరు తల్లుల యానతిని శిరసా
వహింపుము. ప్రియంవదలగు నాసఖురాండ్రకు నాక్షేమ
వార్త నెఱింగించి వారివిచారమును దూరముసేయుము.
మందభాగ్యురాల నగు న న్నెన్నడును మటువక జ్ఞాపక
ముంచుకొనుము. (ఏడ్చుచు నేలపైఁ గూలును.)

లక్ష్మ—(మౌఖముతో) అక్కటా! పతివ్రతాశిరోమణియగు
రామునిపట్టమహిషి యనుభవించు క్లేశపరంపరలను నా
కన్నులార చూచుటకు తొలిజన్మమున నే నెంతపాపము
చేసికొంటినోగదా! మఱియు—

చ. విమలచరిత్ర సీత నటవికా స్వకరంబుల నొంటి డింప దే
హ మలయ నేలపైఁ బొరలు నాపెవిలాపము నాలకింప
నాఁ డమితభయంకరంబగు మహారణభూమిని నీల్గినట్టిన్
జెమటల నోడ్చి మారుతి సజీవుని జేసి నుపాత్తువైరుడై.

(నలువైపులఁ జూచుచు)

చ. హరిణము లేవ్వినాగె ముఖమందలి పూరిం దినంగ మాని,
తాల్గుగంగ హంసపాపతులు కాళ్ళుచునున్నవి బాష్ప
ధారలకొ, సరగున వీడుచున్నయవి నాట్యము నెమ్మలు
నీత గాంచి యీ కరుణయె లేని మానవుల కంటెను
శ్రేష్ఠము తిర్యగౌఘమే.

సీత—(లేచి) లక్ష్మణా! సూర్యుఁ డస్తాద్రిమాటిన డాగ
నున్నాడు. మనుష్యసంచారగోచరమగు ప్రదేశ మిచటి
కతిదూరమున నున్నది. పక్షులు తమతమ గూండ్ల
కే గుచున్నవి. అవిగో చూచితివా! పెద్దపులులు పొదలలో
నుండి బొబ్బలిడుచు పరుగిడుచు వచ్చుచున్నవి. ఇంక
నాలస్యము సేయదగదు. పొమ్ము. పురికి మఱిలి పొమ్ము.
ఆర్యపుత్రుడు భద్రముసుమా!

లక్ష్మణ—(అంజలి మోడ్చి) ఈలక్ష్మణుని తుదినమస్కారము
గైకొనుము. అమ్మా! భయంకరమగు నిక్కాంతార
గర్భమున కడు జాగరూకవై యుండ వేడెడ.

సీత—నా కేభయమును లేను. పొమ్ము. అంధకారము నలు
వైపుల క్రమ్ముచున్నది.

లక్ష్మణ—దేవీ! ఈదీనుని విన్నప మొక టాలింపుము.

చ. నిరతము నీమనోహరుని నెచ్చెలిపిండును నెల్లవిందులకొ
స్మరణ యొనర్చి శోకమునఁ బ్రాణమువీడఁ దలంప కిప్పు భా
స్కరకులవర్ధనం బయిన సంతతి నీశుభగర్భసంస్థమై
పరగెడు దాని యత్నమునఁ బాలనసేయఁగదమ్మ జానకీ!

సీత—నా కవిషయము నంతగా బోధింపవలయునా?

లక్ష్మ—ఈయభాగ్యుని నుతొక మనవి—

సీత—మది?

లక్ష్మ—

ఉ. భామిని! నామనబ్రహ్మసింహపున నున్నతరత్నహర్యవుం
భూముల నెచ్చెలుల్ గొలువ భూరిసుఖంబులఁ గన్న నిన్ను
నింకేమి వదిలితు? జించితి నిదే జనశూన్యభయంకరాటవి
సీమల, నైపుమా జనని! చెచ్చెర నాదగు నేకదోషమున్.

సీత—ఇందు నీదోష మేమున్నదోయి? అగ్రజునియాజ్ఞ
తిరస్కార వహించువాడవుగదా నీవు?

లక్ష్మ—(సీతకు ప్రదక్షిణముసేసి నమస్కరించి నాలు గడు
గులు వైచును.)

సీత—(వచ్చును.)

లక్ష్మ—(నలువైపులఁ జూచి) ఓలోకపాలురారా! ఇటు
వినుడు,

గీ. కుతలి రథమౌళి దశరథుకోడ లీపె

సీత—ఆహా! అతిశ్లాఘనీయములగు సత్తరములు నావీనులకు
విను లొనర్చుచున్నవే.

లక్ష్మ—...రామనామాంచితముడగు శ్రీరమణగృహిణి

సీత—అయ్య నిట్టి యిక్కట్టులపాలయితిని.

లక్ష్మ—పతిపరిత్యక్తయయ్యె...

(నలువైపులఁ జూచుచు)

చ. హరిణము లేవ్వినాగె ముఖమందలి పూరిం దినంగ మాని,
తాల్గుగంగ హంసపాపతులు కాళ్ళుచునున్నవి బాష్ప
ధారలకొ, సరగున వీడుచున్నయవి నాట్యము నెమ్మలు
నీత గాంచి యీ కరుణయె లేని మానవుల కంటెను
శ్రేష్ఠము తిర్యగౌఘమే.

సీత—(లేచి) లక్ష్మణా! సూర్యుఁ డస్తాద్రిమాటిన డాగ
నున్నాడు. మనుష్యసంచారగోచరమగు ప్రదేశ మిచటి
కతిదూరమున నున్నది. పక్షులు తమతమ గూండ్ల
కే గుమన్నవి. అవిగో చూచితివా! పెద్దపులులు పొదలలో
నుండి బొబ్బలిడుచు పరుగిడుచు వచ్చుచున్నవి. ఇంక
నాలస్యము సేయదగదు. పొమ్ము. పురికి మఱిలి పొమ్ము.
ఆర్యపుత్రుడు భద్రమునుమా!

లక్ష్మణ—(అంజలి మోడ్చి) ఈలక్ష్మణుని తుదినమస్కారము
గైకొనుము. అమ్మా! భయంకరమగు నిక్కాంతార
గర్భమున కడు జాగరూకవై యుండ వేడెడ.

సీత—నా కేభయమును లేను. పొమ్ము. అంధకారము నలు
వైపుల క్రమ్ముచున్నది.

లక్ష్మణ—దేవీ! ఈదీనుని విన్నప మొక టాలింపుము.

చ. నిరతము నీమనోహరుని నెచ్చెలిపిండును నెల్లవిందులకొ
స్మరణ యొనర్చి శోకమునఁ బ్రాణమువీడఁ దలంప కిప్పు భా
స్కరకులవర్ధనం బయిన సంతతి నీశుభగర్భసంస్థమై
పరగెడు దాని యత్నమునఁ బాలనసేయఁగదమ్మ జానకీ!

భ్రాతృత్వ మలరార రక్షింపరే మీర
 లవనీజ నవనీరుహంబులార !
 తిలకంపరే యీసతీతిలకము నెత్తు
 కరుణ వైవార భూధరములార !

గీ. శరభశార్దూలమహిష కేసరివరాహ
 ముఖ్యజాతుసంచారసంపూర్ణమవు మ
 హోగ్రవస్థీమ నీసాధ్వీ నొంటి డించి
 సోవుచుంటిని మొఱియనై పురికి మఱిలి.

(అని మెల్లమెల్లగా నిష్క్రమించును.)

నీత—లక్ష్మణుడు యా ననినయ్యలనే నన్నిచట నొంటరిగా
 విడచి చనినాడు. అక్కటా! దినాకరుడ పరాంబుధి
 గ్రుంకనాడు. లక్ష్మణునికంతధ్వనియైనను వినవచ్చుటలేదే.
 ఇంకెక్కడికంతధ్వని! ఆతం డీవఱకే పురసమీపమునకరిగి
 యుండు. (నలువైపులఁ జూచి) అవిగో హరిణములును
 తమతమ నెలవుల కరుదెంచుచున్నవి. పతంగము లఱచుచు
 తమగూండ్లకు జేరుచున్నవి. (భయముతో) అబ్బా!
 అవిగో బెబ్బులులు బొబ్బలిడుచు కనులనుండి అగ్నికణం
 బులు రాల నావైపునకే పరుగిడుచు వచ్చుచున్నవి. బం
 ధురమగు నీయంధకారము నాకన్నులనుగూడ కప్పివేయు
 చున్నది. అతిభయంకరము, నిర్మానుష్యము, అశరణము
 గదా యీమహారణ్యము. చైవమా! నే నేమిచేయు
 దాన? దిక్కులేనిదాన నయితినే. ఎచటి కేగుదు? నిరం
 తరవిరహవేదనాదోదూయనూనమానననై పడరాని పాట్లు

(నలువైపుల జూచుచు)

చ. హరిణము లేవ్వినాగె ముఖమందలి పూరిం దినంగ మాని,
తాల్గుగంగ హంసపక్షులు కాళ్ళుచున్నవి బాష్ప
ధారలక, సరగున వీడుచున్నయవి నాట్యము నెమ్మలు
నీత గాంచి యీ కరుణయె లేని మానవుల కంటెను
శ్రేష్ఠము తిర్యగౌఘమే.

సీత—(లేచి) లక్ష్మణా! సూర్యుడస్తామ్రమాటిన జాగ
నున్నాడు. మనుష్యసంచారగోచరమగు ప్రదేశ మిచటి
కతిదూరమున నున్నది. పక్షులు తమతమ గూండ్ల
కే గుచున్నవి. అవిగో చూచితివా! పెద్దపులులు పొదలలో
నుండి బొబ్బలిడుచు పరుగిడుచు వచ్చుచున్నవి. ఇంక
నాలస్యము సేయదగదు. పొమ్ము. పురికి మఱిలి పొమ్ము.
ఆర్యపుత్రుడు భద్రమునుమా!

లక్ష్మణ—(అంజలి మోడ్చి) ఈలక్ష్మణుని తుదినమస్కారము
గైకొనుము. అమ్మా! భయంకరమగు నిక్కాంతార
గర్భమున కడు జాగరూకవై యుండ వేడెడ.

సీత—నా కేభయమును లేను. పొమ్ము. అంధకారము నలు
వైపుల క్రమ్ముచున్నది.

లక్ష్మణ—దేవీ! ఈదీనుని విన్నప మొక టాలింపుము.

చ. నిరతము నీమనోహరుని నెచ్చెలిపిండును నెల్లవిందులకొ
స్మరణ యొనర్చి శోకమునఁ బ్రాణమువీడఁ దలంప కిప్పు భా
స్కరకులవర్ధనం బయిన సంతతి నీశుభగర్భసంస్థమై
పరగెడు దాని యత్నమునఁ బాలనసేయఁగదమ్మ జానకీ!

వాల్మీ— నేనులు పొడిచికొనినను కానరాని యాయంధకార
 నును పుట్టికొనార మతికిష్టముగ నున్నది. కావున
 మాట్లాడి చూడని (నీతతో) అమ్మా! నే నిదే వచ్చితిని.
 నీత—(నీతోపముతో, లక్ష్మణా! మఱల న న్నయోధ్యకు
 కొనబోవ వచ్చితివా యేమి?

వాల్మీ— నేను లక్ష్మణుడను గాను.

నీత—(భయముతో) అయ్యో? ఇతఁడు లక్ష్మణుఁడు గాఁడట.
 మఱల నెవఁడో సరాధము దొకఁడు మాయవేషముతో
 నరుడొచ్చియున్నాఁడుగాబోలు. ఈ అనర్థమెట్లు తొలంగి
 పోగిలను? (విచారించి) అక్కటా! దిక్కులేనిదాననై
 అనుచుంటున్న నోపిక లేక ఇట్టి యిక్కట్టులందుచుంటినే.
 వైవమా! ఆరాఘవఁ డింక నాకన్నుల కగుపడునా!
 (వచ్చును)

వాల్మీ— అమ్మా! ఏడ్వకుము. నారాకవలననే నీకష్టము
 లన్నియు తొలంగినవని యెఱుంగుము. దివసావసాససవ
 నాథము భాగీరథిన్నాతు లైవచ్చిన మునికుమారులవలన
 నీవృత్తాంత మంతయు విని నిన్ను రక్షింప పరుగుపరుగున
 వచ్చితిని. నే నొక తాపసుఁడను. ఎవఁడో మాయగా
 డని భావింపకుము. నిజముగ నిన్ను కాపాడుటకే వచ్చితి
 నని నమ్ముము.

గీ. రమణిరో! ధర్మసంగ్రామరంగమంగు
 రావణుని రూపుమాపి శ్రీరామవిభుఁడు

హృదయ మేలుచుండ నకంటకముగ

నిట్టి యిక్కట్టు లిప్పుడు నీ కెట్టులాడవె ?

సీత—ఆమహనీయుని వలననే నా కీగతి సంభవించినది.

వాల్మీ—శ్రీరామచంద్రనిఘాలముననే నీ కీ కష్టములు సంభవించినవా ?

సీత—చిత్తము.

వాల్మీ—వణ్ణశ్రమవ్యవస్థాభూతుడగు నారామునిచేతనే నీవు నిర్వాసిత వయితివేని నీకు మంగళమగుఁగాక. దుఃఖింపకుము. నే నిదే ఆతనిపాలికిఁ బోయి తగిన హితవు గఱపి వచ్చెద. అంతదనుక నీ విచటనే జాగరూకతతో నుండుము. (పోబోవును)

సీత—స్వామీ! నావిన్నప మొక టాలింపుడు.

వాల్మీ—అదెద్దయో త్వరగా తెలుపుము.

సీత—రఘువరునిచే విడనాడఁబడితి నని నన్ను రక్షింప మీరు శ్రమంపడవలను. కాని రఘునగరదిలీపదశరథాది మహానీయుల కులదీపకమగు నాగర్భస్థ సంతానమును కాపాడ నన్ననుగ్రహింప వేఁడెద.

(పాదములకు నమస్కరించును)

వాల్మీ—అట్లే కావించెద. లెమ్ము. అమ్మా! అట్లయిన నీవు దశరథుని కోడలవా ?

సీత—చిత్తము.

వాల్మీ—విదేహాధిపతియగు జనకుని తనయవా ?

సీత—అవును.

వాల్మీ—సీతయేనా నీనామధేయము?

సీత—సీత గాదు, దిక్కులేనిది.

వాల్మీ—హా! ఎంతకష్ట మొంతకష్టము? త్రిలోకాధిపతియగు శ్రీరామునిల్లాలికా యిట్టియిక్కట్లు సంభవించుట! వినూత్న రత్నస్తంభనిర్మితములగు నున్నతప్రాసాదముల రత్నకోలికల నూగెడు నీ విభయకరారణ్యములకు విభునిచే ననుచుబడ నెట్టితప్పిద మొనరించితివి?

సీత—(స్మితచే తల వంచుచు)

వాల్మీ—బిడ్డా! స్థిలకుము. దివ్యజ్ఞానముచే సంతయు నేనే తెలిసికొనియెద. (కనులు మూసికొని ఆలోచించి మఱల తెరిచి) దారుణముగు లోకాపవాదముచే రాముడు నిన్నడవిచాలు గావించినాడుకాని హృదయముచేమాత్రము గాదు. నిరపరాధురాల వగుటచే నీవు మా కపరిత్యాజ్యవు. రచ్చు, ఆశ్రమమునకుఁ బోదము.

సీత—స్వామీ! దయామయులగు మీ రెవరో నా కెఱిగింతురా?

వాల్మీ—తెలిపెద వినుము—

గీ. చావ! నీజనకుండగు జనకధరణి
పతికి దశరథునకు నేను బాలసఖుండ
పేరు వాల్మీకి యందురు వినుము నీకుఁ
దండ్రీయు న్నామయు నగుదుఁ దధ్యమిదియు.

సీత — మహాత్మా! పాదాభివందనములు (పాదములకు నమస్కరించును.)

వాల్మీ — వీరమాత వగుచువుగాక. అనగిరిలమున నీభర్తృ
దర్శనభాగ్య మబ్బుగాక.

సీత — తండ్రీ! మీదర్శనభాగ్యమున నా వెత లన్నియు నడు
గంటినవి. ఇక ఆశ్రమము జేరబోవుదము రండు. (నిలచి
నమస్కరించుచు) జననీ భాగీరథి! నేనిక సుఖప్రసవ నగుదు
నేని స్వహస్తగ్రథితమగు కుందమాలతో ని స్మరుచినము
నర్పించుచుండెద ననుగ్రహింపుము. (నడువసాగుచురు)

వాల్మీ — (వెనుకకు దిరిగి) సీతా! విషవృక్షలతాకంటకమయ
మగుటచే నీమార్గమున నడచుట మాబొట్లకే అతికష్టము.
ఇక నీవిషయము వేఱఁ చెప్పవలయునా? కావున నేఁ
జూపినచోట నడు గిడుచు కడు జాగరూకతతో రావల
యును. భద్రముసుమా! (నడచుచుండురు. ఒకచో ఆగి
ప్రవేశింప జూపుచు)

సీ. అతితరసూక్ష్మాగ్రమా కుశకంటకం

బిది మెల్లన నడుగు లిడంగదమ్మ

వసుధాతలం బంట వంగిన దీకొమ్మ

విసమితమధ్యవై చనంగదమ్మ

నామభాగంబున భయదగర్తము గాన

సీతరు వూతగా నెనయుమమ్మ

పండితస్వాంతంబువలె నొప్పు నీసమ

తలమునఁ గడువడి నడుపుమమ్మ

గీ. ఆస్మదాశ్రమవాసిమహామునీంద్ర
 బృందనిరతావగాహపావితజలప్ర
 పూర్ణ మీసరోవర మిందుఁ బుణ్యచరిత !
 వేగ చరణసంశుద్ధిఁ గావించికొమ్మ.

సీత—(అట్లే చేయుచుఁ బోవును)

వాల్మీ—అమ్మా! జానకీ!

గీ. తొలుతనుశ్చియు నిక్షాకుకులజలకు ధ
 రిత్రిఁ బుంసవనాదికక్రియ లవెల్ల
 బూర్ణములగు మావలనన పొలతిమిన్న !
 కాన గర్భశోకము మది మానుమమ్మ.

మఱియు—

గీ. తరుణి! కోసలాధిపసుతాచరణనలిన
 యుగలసేవాసుఖముఁ గను మొసర వృద్ధ
 తాపసీజమందునఁ, దనర మునిసు
 తలను జెలులు చెల్లెండ్రుగాఁ దలఁపు మెప్పుడు.
 (అందఱు నిష్క్రమింతురు)

కుం ద మా ల

ద్వితీయాంకము

(ఇరువురు ముగ్ధకన్యలు ప్రవేశింతురు)

మొదటిది — సఖీ ! వేదవతీ ! మన నెచ్చెలియగు సీతకు
రామునివలెనే శ్యామవర్ణులగు నిరువురు కొమరు లుద
యించిరి వింటివా ?

వేద — అలాగా? సంతసము. వారిపేరేమి ?

మొద — పెద్దవానికి కుశుఁ డనియు చిన్నవానికి లవ్వుఁ డనియు
వాల్మీకియే నామకరణ మొనరించినాఁడు.

వేద — చెలీ ! వారేమైన నడువఁగలరా ?

మొద — నడువఁగలరా ! వినుము,

గీ. హరిణశాబకములవెంట నంటి పరుగు
లిడి యొడిసి పట్టి కూల్చుచుం ద్రెవుడు ఫాల
తలమున స్వేదము మునికాంతాప్రమోద
బాష్పబిందువు లేకమై వసుధఁ బాఱ.

వేయేల? వారిని తొడలపై కూర్చుండబెట్టుకొని ముని
యొక్కడైన గలఁడా? ఇప్పుడు వారు వాల్మీకి విరచితమగు
రామాయణమునుగూడ చదువుచున్నారు.

వేద—ఛే! ఈవార్తచే సీత కృతపుణ్యయని తలంచెద.

మొద—సీత యొనర్చిన పుణ్యములు త్వరలోనే ఫలింపఁ
గలవు. అది యటుండనిమ్ము. నైమిశవనవృత్తాంత మేమి?

వేద—శ్రీరాముని యజ్ఞసంభార మంతయు సిద్ధము గావింప
బడినది. ఋషులెల్లఱు తమతమ పరివారములతో విచ్చేసి
యున్నారు.

మొద—మన నాత్మీకి మహర్షికిఁగూడ పిలుపు వచ్చినదా?

వేద—ఇప్పుడే రామమూత నాత్మీక్యాశ్రమమునకు వచ్చెనని
వినియుంటిని. నీ వెఱుగవా? సీత యిపు డెచట నుండును?

మొద—ఇచటనే సమీపమున శీతలమగు నొకలేతమామిడి
చెట్టునీడం గూర్చుండి యుండగలదు. నిన్న చటికి తీసికొని
పోయెద రమ్మ.

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు)

(ఇది ప్రవేశకము)

(సీత చింతాక్రాంతమై వట్టి నేలపై గూర్చుండియుండును)

సీత—(నిట్టూర్పు పుచ్చి) అక్కటా! స్వభావనిష్ఠురములగు పురుషహృదయములయందు బ్రహ్మదేవుడెంతటి అవిశ్వసనీయత్వమును పొందవలసియున్నాడు. అచంచలమై ఆదర్శప్రాయమగు అన్యోన్యప్రేమగల దంపతులలో స్వర్గమున ఉమామహేశ్వరులు భూలోకమున సీతారాములే అగ్రగణ్యులని ప్రసిద్ధిచొంది తుదకు ఏయపరాధమును లేక యిట్టి నీచాతినించమని నవస్థ ననుభవించుచుంటినే! ఎంత కష్ట మొత్తకష్టము! నానాథునెట్లు నిండించుదాన? భర్తనింద పరమచూష్యముగదా! ఇట్లు మున్నార్వ పుత్రునిచే.....ప్రస్తుతము బహుయోజనాంతరితమైన యాయుగ్రారణ్యమున.....అకారణముగా..... పూర్ణదుఃఖకాణి నయితిని. మున్నార్వపుత్రునితోఁ గలిసి శరచ్చంద్రచంద్రికావిభవమును జూచితిని. కోకిలకులకల కలధ్వనుల వింటిని. మలయమారుత సుఖస్పర్శ మనుభవించితిని. కాని నేఁడు ఏకాకినినై ఈయగ్రారణ్యమున... చూచుచుంటిని, వినుచుంటిని, అనుభవించుచుంటిని. ప్రాణములను త్యజింతు నని తలంచినను నాబోటిస్త్రీల కయ్యది అసంభావ్యముగదా? పూర్వము సకలమిథిలాజన ప్రార్థనీయనై వన్నె గాంచి మఱల నేఁ డిట్టి హీనదశ నొందుటకు దైవమా! నే నేమి పాపము లొనరించితిని? అది యటుండ సీతను మగఁ డడవులలో విడిచిపుచ్చె నను దుఃఖముకంటె లజ్జ నాసర్వావయవములను దహించివైచు

చున్నది. ఏమి యీవిపరీతము? (దుఃఖము నాపుకొనుచు)
 అవక్రపరాక్రమసంఘములగు తనయు లిరువు రుదయించి
 క్రమక్రమముగ వృద్ధి నొందుచున్నారు. నాల్గ్రికియో న
 శ్చత్యాదరమున కన్నతండ్రికంటె నెక్కువగా చూచు
 చున్నాడు. తపోవననివాసవిరుద్ధమగు నీదీర్ఘశోకముతో
 కాలయాపనము నేయుట అసంగతము. కాన మరణ
 ప్రయత్నము నితఃకీతో విరమించికొనెద. అక్కటా!
 ఎంతనిష్ఠురమతిని! నాప్రియసఖయగు వేదవతికి సుతజన
 నాస్తా నెఱిగింపకుండుటయేగాక జాతకర్మాదు లొనరించు
 సమయమున నైనఁ బిలువనంపకుంటినే!

(వేదవతి ప్రవేశించును)

వేద—అక్కటా! ఈమె నిరంతరచింతనలదండవ్యామాన
 మానము మోము వ్రాల్చి అలివీర్ఘములైనను చిక్కు-
 వడినచుండుటచే నేతద్వయ మాచ్ఛాదితమైపోవ
 నుూర్తీభవించినశోకమో యన గానవచ్చుచున్నది. ఈమె
 శోక మంతరించుట కింక నెంతకాలము పట్టునోగదా! పలుక
 రించి కొంచెమురడిల చేసెద. (సమీపించి) సఖీ! జానకీ!

సీత—(అదరిపడి చూచి) సంతసము సంతసము. చెలీ వేద
 వతి! వచ్చితివా! కుశలమా?

వేద—కుశలప్రలు సేమమా ?

సీత—ఆ. వనవాసులవలె.

వేద—నీవు కుశలమా ?

సీత—(జడను చూచి) ఈజడ యెట్లున్నదో చూచితివా?

వేద—జాగ్రత్త! నీయం దపేక్ష యిసుమంతయు లేని కఠోర హృదయుడగు నారామునికొఱకు బహుశపక్షమందలి చంద్రలేఖవలె నిట్లేల అరుది పము కృశింతువు? ధీరస్వాంతల కిది తగునా?

సీత—ఏమి! నానాథుడు కఠోరహృదయుడా?

వేద—కాదా! ఏదోషమును లేకయే ని న్నాతడు అడవు లలో విడువలేదా?

సీత—న న్నాతడు విడచెననియా నీయుద్దేశము?

వేద—ఏమో లోక మట్లనుకొనుచున్నది. నిజముకూడ నంతియే.

సీత—శరీరముచేమాత్రమేగాని హృదయముచేగాదు.

వేద—అలాగా! ఇతరులహృదయము నీవెటు లెఱుంగగలవు?

సీత—ఆతనిహృదయము నె నెఱుంగనదియా? సఖి! అతడు నాపై ననురాగమును త్యజించె ననుకొంటివా యేమి? అటు లెన్నడును గాజాలదు. మందభాగ్యునగు నాకై పడరాని యిడుమలం బడి యాధరాధిపుడు మున్ను శత యోజనవిస్తీర్ణమగు సముద్రముపై సేతువు నిర్మించియుండ లేదా? అప్పుడైన నవ్వానికి న్నాపైగల యనురాగము వెల్లడికాలేదా? ఏమి నీదురూహ!

వేద—పిచ్చిదానా! ఇంత తెలియనిదానవు కావుననే నీకిట్టి
 పిచ్చములు సంభవించుచున్నవి. శత్రువును రావణునిపై
 కోపమున పట్టి దుస్సాధ్యములగు పనులకు బూనుకొనె
 నుగాని యింతయు సీతపై ననురాగమే కాదునుమా.

సీత—మఱొకవిషయము కూడ కలగు. నీ వది విచారించుట
 లేదుకాబోలు.

వేద—అదెందుది?

సీత—సకష్టి నానిచ్చాననుపవిత్రమును రాముని వక్షస్థలమున
 నేను చిరకాల ముగలాలితనై యుంటిని.

వేద—సఖి! అట్టిభ్రమ లుండుకుము. రామునియజ్ఞదీక్షాసమ
 యముకూడ సమీపించినది.

సీత—సమీపించిన... ..

వేద—ఆతడు తప్పక సహధర్మచారిణీపాణిగ్రహణము చేయ
 వలయును. భార్య లేనిచో యజ్ఞము నిరర్థకమని నీవెఱింగి
 నదేకదా!

సీత—ఆర్యపుత్రునిహృదయము ఇతర స్త్రీపాణిగ్రహణమున
 కిట్టపడునని నేను స్వప్నమందైనను తలంపను.

వేద—పోనిమ్ము. సఖి! సుకుమారులగుకుమారుల ముఖార
 విందమును జూచుచున్నను నీశోక ముపశమించుటలేదేల?

సీత—వేదవత్రి! శోకము నాపుకొనుటకై ప్రయత్నము
 చేసినకొలది అధికమైపోవుచున్నది.

వేద—ఎట్లు?

సీత—అమ్మా ! తనయు లిరువురును వచ్చియు రాని దంత
ములుగల తమముఖకమలముల నెత్తిచిగురుటాకులఁబోలు
చిన్ని చేతులతో నాచేతులు పట్టుకొని మనోహరముగా
నవ్వునపుడును, ఆతిమృదుమధురమై శ్రవణపేయమగు
నాలాపముతో ఏమియో నాతో మాటాడునపుడును
చేలీ! ఆమాగ్ధ్యమున నేనును ముగ్ధునై శోకమును మఱచు
చుంటినిగాని యిపుడు మరల కాలవశమున నా సుకు
మారు లిరువురు పరిణతులై బాలభావమును వదలి
పెరుగుచుండుట జూడ నాహృదయ మంతయు శోకావేగ
మున బ్రద్ద లగుచున్నది.

వేద—సాక్షాత్తిలోకమాతయు జనకుని తనయయు నగునిన్నీ
భయంకరారణ్యముల నిట్టి యిడుములపాల్గేసిన ఆ
రాముని నిష్కరత్వము నేమనవచ్చును ?

సీత—కాని యిపుడు...(సిగ్గుండును)

వేద—సిగ్గులేదవేల? చెప్పము ఆర్యపుత్రుని జూడవలయునని-

సీత—నిజమే, సిగ్గుతో పని యేమి ? సఖి ! కుశలవుల తండ్రి
నొకమాటు చూచిన నాజన్మ సార్థక మగునని తలంచెద.

వేద—సఖి! తొందరపడకుము. రాజసందర్శనకాలము సమీ
పించియే యున్నది.

సీత—ఎట్లు ?

(సేవభ్యమున)

ఆశ్రమవాసులారా ! వినుడు-----

ఇచటి కనతిదూరమున అశ్వమేళము జరుగుచున్నది
 యశ్వపక్షిరణము లన్నియు సిద్ధము గావింపబడినవి. నానా
 దేశాశ్రమనివాసులగు వసిష్ఠాశ్రమేయాది ఋషు లెల్లరు
 విచ్చేసియున్నారు. కాని వాల్మీకి మహర్షి యితదనుక
 కానికారణమున మహారాజు యజ్ఞదీక్షైకైకొనక ఆ
 మహర్షియునాక కెరుచుచూచుచున్నాడు. వాల్మీకికాశ్ర
 మమునకు రామదూత కూడ వచ్చియున్నాడు గదా !
 ఇక నాలస్య మొనరింపకుడు,

తే. సకల తీర్థోదకంబుల, సమిధల, నవ
 కోమల కుశాంకురంబుల గొని రయంబ
 రండు మునులార ! ఆశ్రమ ప్రాంగణముల
 సరస వలు లమర్చుడు ఋషిజాతలార !

నీత—ఓహో ! ఈ ప్రస్తాన ఘోషణమువలన కాశ్యపుడును
 యజ్ఞవల్క్యులు దీసికొని అశ్వమేళమునకు ప్రయాణమై
 పోవుచున్నాడు. నేరును సత్వరముగా బోయి కుశలవుల
 ప్రయాణము సాగించెద.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

కుందమాల

తృతీయాంకము

(ఒక బరువుమూటతో ఆలసిన ఒక ముని ప్రవేశించును.)
 ముని—(చతికిలబడి ఆయాసపడుచు) అబ్బా! భరింపరాని
 యీమండవేడిమిచే నాయొకలంతయు మాడిపోయినది.
 చెమటచే కట్టగుడ్డలుగూడ తడిముద్దలైపోయినవి. అంత
 కంతకు ఆయాసము మిక్కిట మగుచున్నది. దీర్ఘ
 ప్రయాణముచే వాచి బరువెత్తిన నాతోడ లిక నాతోడ
 వచ్చునట్లు లేవు. అఱకాళ్ళనిండ స్ఫోటకపు బొబ్బలే.
 నాపని యిటులుండ సుకుమారాకారులును బాలురును
 అగు కుశలవలతో అబలభుగు సీత సూర్యాస్తమయము
 కాకమునుపే నైమిశారణ్యమును జేరినదట. నేనో యిత
 దనుక ఆనైమిశారణ్యమువైపునకే చేరలేదు. (ఇటునటు
 చూచుచు) ఇచటనుండి నాకు నైమిశారణ్యపుత్రోవ
 జూపువా రెవరు? ఒకపిట్టయైన నగుపడుటలేదే
 (ఒకచో దృష్టినిల్పి) అరుగో, రామలక్ష్మణు లిరువురు
 నిపుడే నైమిశమును జేరబోవుచున్నారు. నేనును వారి
 త్రోవ ననుసరించెద. (నిష్క్రమించును)

(ఇదిప్రవేశకము)

(విచారముతో రాముడు, ప్రవేశించును)

(రాముని వెనుక లక్ష్మణుడు వచ్చును)

లక్ష్మ—అగ్రజా! అగ్రజా! అటు గాదు. ఈత్రోవకు రమ్ము.

రాము—(వలకుక తనదాకినే భోవుచుండును.)

లక్ష్మ—అక్కటా! నాఅగ్రజాకు శోకాతిశయముచే బుద్ధి
మాంద్యముగూడ సంభవించినది. నాబిలుపు ఆతనికి
వినబడుట లేదు. నీను చేయుదు? చైవమా! ఈవిషయ
స్థితులన్నియు నామీదుగా జరుగుటకు మున్నెంతపాప
మొనరించియుంటినోగదా!

చ. అరిగితి మున్ను భోరవిపినాతరము దకృతాపరాధ యా
ధరణిజ డింప మానివనితాడనవర్చనకై తవాన, ని
త్తటి రవివంటి శేష మచ్చ దాకరికిం నొనిబోవుచుంటి నే
నెటుంగింగరానితాత్రానకు నిట్లు నిజాన్వయభూతకుండనై.

ఆహా! మహాత్ములు వచించిన వాక్యము లసత్యములా?

క. అరయంగ నలసత ధనముల,

గిరువము ప్రణయంబు, వ్యసనకాంక్ష విషయముకొ,

నిరుపమశోకము ధీరత,

సరగున సరియింపజేయు క్షౌర్యవలయమునకొ.

మందరగిరికిరుండగు నాఅగ్రజుడు వాల్మీక్యాగమనము
నాలించి తద్వర్చనార్థమై గోమతీతీరమందలి ఆశ్రమమును
జేరఁబోవుచు నిపుడు శోకాతిశయమున నొడలు మఱచి
సరియగు మార్గము వదలి పిచ్చివానివలె అభయంకరారణ్య

మునకుఁ బరుణిపోవుచున్నాఁడు. ఇంక నతని నెట్లు
స్వస్థుని గావింపగలవాఁడ? ఎట్లు నీవు త్రోవ తప్పి పరు
గిడుచుంటివని తెలుపగలవాఁడ? అందు నింకొకమాటు
గట్టిగా పిలచి చూచెద అగ్రజా! అగ్రజా!
ఇటు రమ్మ.

రాము—(పలుకకయే అగి నిట్టూర్పు విడచి)

సీ. పర్యతావలిత్రోడ వారాశిపై నేతు
నిర్మాణకష్టంబు నేలఁ గలిపి
లోకకంటకుండగు కై నీసీనుతు నెది
రించి చంపిన శ్రమ రిత్తజేసి
అకలుషభక్తి న న్ననయ మర్పించిన
యరుణనందనుసాయ మగ్ని వైచి
సాధుభావమునకై సాక్ష్య మొసంగిన
యనలదేవుని పల్కు వ్యర్థపఱచి

గీ. అకట! ఇత్వాకుకులభూధవాంకురంబు
నైనఁ గనక మోహంధత నవనిదుహితఁ
బెండ్లియాడినదాది నేడ్పించి తుదకు
నడవిపా లేసి తిట్టులు జఘండ నగుచు.

(పరిక్రమించి) అసహాయ మగు వనవాస మెంతకష్టము !
ఎంతఘోరము !

చ. ఏరమణీయవస్తువుపయిం దననేత్రయుగంబు నుంచి వి
స్తారముదంబు నందు, మదిఁ దాపము వాయును దేనిఁ గోరి,

ఏతరున నాన లేకయును దేహముధారణసేయు వ్యాఘ్రుసం
చారపరీతమా భయదసాంద్రవనాంతరసీమ సీత తా?'

లక్ష్మ—ఈతనికి శోక మంతకంత కధికమగుచున్నది. ఉపేక్షిం
చిన నేమి ముప్పు వాటిల్లునో? సమీపించి ప్రస్తావనాంత
రముచే కొంచెము శాంతిపజేసెద సమీపించి అగ్రజా!
ఈగోమతీనది యెంత మనోహరముగా నున్నదో చూచి
తివా?

చ. మన పుత్రిక తుల్యమహన్ సలిలాబులు రాజిలన్ మనో
హర లు సుకకులకలారవరమృతప్రదేశమై
సరిసిజసారభోగ్లసితసర్వవిశావలయంబునై ప్రభాకరకుల
రత్న ! అల్లదిగొ కాంచితె? జాహ్నువి చెన్నుమితాడిన్

రాము—(స్పృగ్గ మభినయించి)

మ. కలికిం భాసిననాటంగోలె నను ముక్తాహారముల్ దక్షిణా
నిలుందుం జందన మిందుపాదములు నెంతేతప్పునిం జేసె నేం
డెలమిన్ మోదముం గూర్చుచున్నయది కంటే గోమతీతీర
శీతలమందానిల, ముండునే తలంప సీతాసాధ్వితా నాదెనన్

లక్ష్మ—ఈగోమతీప్రసాత మతివిషమముగా నున్నది. కాన
నడుంగడు జాగరూకతతో దిగవలయును సుమా !

(ఇరువురు నట్లే చేయుదురు)

లక్ష్మ—(నేలపై నలువైపుల పరిశీలించి చూచి) ఈ ఇసుక
తిన్నెవై మనవ్యవధచిహ్నము లధికముగా కన్పట్ట
చున్నది. ఈపూతీ గెలయందుసయితము పూవులులేని

తొడిమెలు దట్టములుగా నుండి కనగ్రగులయందు రస
మికను స్రవించుచుండుటఁ జూడ నిప్పుడే కొండలు
లతాంగు లెవరో పూవులు కోసికొనిపోయినట్లు తోచు
చున్నది. తదాలూనకిసలయధినిములపుట పీఠభూమహా
ములు విరలచ్ఛాయాయుతములై చలరాగుచున్నవి.
వేయేల? ఈప్రాంతమును బాగుగ కనిశీలించి చూడ
ఇచటి కనతిదూరముననే మనుష్యులు నివసించుచున్నట్లు
లున్నది. (కొంతదూర మేగి ఒకచో పరిశీలించి చూచి)
శరచ్చంద్రచంద్రికాధవళములగు నీ వాలుకాతలములం
దెవరో మహనీయులు దేవతాపూజయు సలిపియున్నారు.
అందు ఈ ఘావులును కిసుగందక సుగంధమును వెలి
జిమ్ము చున్నవి. ఇది చూడ ఈపూజయు నిప్పుడే జరిగి
నట్లులున్నది. (నదీజలమును సమీపించి చూచి)

గీ. రహి సెలంగ నదస్తటిసీతరంగమాలి

కలలొ రుచిరలలితకలావిలసనముల

సలుపుచు నురగాంగనవలెఁ బాలుపుమీఱు

కుండమాలఁ గంటివె యినకులవతున !

రాము—కేవలము మనుష్యులు సమీపమున వసించుటయే
గాక వారిపుడే ఈగోమతీతీరమునకు వచ్చిపోయియుం
దురు.

లక్ష్మ—ఏమి యీయాశ్చర్యము ! సముద్రగామినియగు నీ
గోమతీతరంగజాలము శ్రీరాముని చరణారవిందము నర్జిం

చుటకు నైలా శ్రమముగా నీకుందమాల నాతని చరణారవింశములకు మెల్లినైచుచున్నది. (చేతితో మాలను తీసి) అగ్రజా! ఈమాలారచన క్షేంతమనోహరముగానున్నదో చూచితివా?

రాము—(పరిశీలించి చూచి) లక్ష్మణా! ఈమాలారచనా కౌశలమును మున్ను చూచినట్లున్నది.

లక్ష్మ—ఎచట చూచియుంటివి?

రాము—స్ఫురించుట లేకుగాని చిరపరిచితమే యయినట్లు మాత్రము కన్పించుచున్నది.

లక్ష్మ—చిరపరిచితమయిన... మావది నెగాయందా?

రాము—ఆ. అయియుండవచ్చును.

లక్ష్మ—(ఇంచుక విచారించి) అట్లులయిన ఈ అమగులజాడంబడి గోమతీతీరము ననుసరించి పోయి యీకుందమాలా విషయమును తెలిసికొందము. రమ్ము పోదము.

రాము—లక్ష్మణా! లోకమున ఒకవస్తువును పోలిన వస్తువు లనేకము లుండవచ్చు. ఈకుందమాల కనుపడినంతమాత్రమన మన మనృష్టవంతులము కాముసుమా. భయంకరమగు సరణ్యమధ్యమున పరిత్యజింపబడిన సీత యీగోమతీ తీరభూముల కేతెంచియుండునందువా? కల్ల! ఏల యీ పిచ్చిఆశలు? ఈమాల నెవరో నేర్పరులు తయారుచేసి యుండురు. అయినను ఈసలిలాంతరమును విడువ కరిగి అరసి చూచెదముగాక. నడువుము.

లక్ష్మ—ఈనడీప్రపాతము. న కంటసప్రాచయమగుటయేగాక శుక్తి
ఖండమిభిత్త మగుటవలన వాడుకారలయు నడచుటఃతికష్ట
ముగా నున్నది. అయినచు నే యాపిత్త్రోవన మెల్ల
మెల్లగా రావలయునునుమా.

రాము—అట్లే వచ్చెద. కాని యీకుండమాల అత్యంతమునో
హరముగా నున్నను దేవతోపహారముగా నొసంగఁబడి
యుండునుగాన ఇచటనే విడిచివైచెన. (కుండమాల నచ
టనే వవలివైచును.)

(ఇరువురు పోవుచుందురు)

లక్ష్మ—(త్రోవలో వ్రేలితో చూపుచు)

మ. పొడవౌ వేత్ర మతిక్రమింపు, మివిగో స్ఫోటాదిఖండంబులీ
డడగు ల్మోపకు, దూరనమతరు విడంబొమ్ము న్రమోత్త
మాంగుడవై, యావల కొత్తుమీ యెదుట నీకొమ్మక
శరాగ్రంబుచే, జడియున్ హింససతీచయంబు చను మీ
జాడం గడున్ ధీరతక.

రాము—(అట్లేకావించి) లక్ష్మణా! ఈప్రాంతముననే వాల్మీ
క్యాశ్రమ మున్నదా యేమి?

లక్ష్మ—చిహ్నము లేమైన నగుపడుచున్నవా?

రాము—చూడుము—

గీ. తద్దయున్ సూక్ష్మమై యవధానదర్శ
నీయమా హోమధూమంబు నింగి కెగసి
క్రమ్మివైచుచునున్నది చిహ్నారేగి
అడ నలుదెసల్, కాంచితె మ్రోల ననుజ!

అనియుగా?—

క. అవిరళిగలి నాసియు మే

కవివంగా దొడగె నిదియె లక్ష్యణ! మృదుగం

ధవళానిరంబయి శ్రవ

ణవివరములతోన సామనానం బలరణ.

లక్ష్మ - బాగుగా నూహించితేవి. నేను కలక కొంత ముంగన
కేగి నీరూపించితి. (కొంతముందొక వృక్షస్కంధముచేత
కలిగి) అలా! కనున! ఇక నమిగులు వైచుటకు నాకెందము
జడియచ్చుదేల! తొడలు స్తంభించిపోయినవే. ఎంత
ప్రయత్నముచేసినను అమిగులు వైకలేవనేటకున్నవి. ఎందు
వలన నయియుండవచ్చును! (నీచారించి) ఈద్రదేశము
గురు ననమాక్రాంతమై యుండినోపు. ఇవిగో ఈఇసుకపై
వారిజమగులుకూడ కప్పుడుచున్నవి. (నేలపై పరిశీలించి
చూచును.)

రాము—లక్ష్మణ! అచట సంతగా పరిశీలించుచుంటివేమది?

లక్ష్మ—అగ్రజా! అభిమనోహరములగుకతన సంక్రాంతచరణా
క్షస్తలసౌకుమార్యభాసురములగు పదచిహ్నము లీపులిన
తలమున కనులపంజువు సేయుచున్నవి. చూడగా లలిత
నిభృతపదవిన్యాససహితంబులగుకతన నివి అనన్యవనితాజన
సామాన్యలావణ్యయగు నొక మహిళారత్నముయొక్క
సుందరచరణరవిందద్వయచిహ్నములై యుండునని తోచు
చున్నది. చూడుము—

చెంత గొప్ప మనుభవింప నోచుకొన్నవైతిని. త్రిజగత్సా
వనీ! భాగీరథీ! అనుదినము స్వహస్తగ్రథితమగు కుంద
మాలతో మున్ననినతీసున నర్పించుచునే యుంటినిగదా!
ఇప్పుటికైన నను గరుణించి నానాథునిదర్శన మబ్బున
ట్లనుగ్రహింపవా? కానిమ్ము, అకలుషమగు భక్తిభావ
మున నిన్నర్పించుచుంటినేని నానాథుడు స్వయముగ
నాకై యీవాల్మీకాశ్రమమునకు లక్ష్మణునితోగూడ
రాకుండునా! ఏల ఈవిచారము? (ఒడిలో పూవులు
గోయుచుండును.)

(రాముడు, లక్ష్మణుడు ప్రవేశింతురు)

లక్ష్మ—అగ్రజా! ఈ అడుగులజాడ రానురాను యిసుకనేల
నుండి యీకఠినతలమున కరుదెంచినది. కాన యేడజూచి
నను గానవచ్చుటలేదు. కావున ఈముంగల కనంబడుచున్న
పూదోటలో నించుక విశ్రమించి శ్రమ వాపికొని పిదప
వాల్మీకిదర్శనమునకు ప్రయాణము సాగించుట సమంజస
మని నాయూహ. ఏమి నీయభిమతము?

రాము—అలాగే కానిమ్ము.

(పూదోటలో జేరి ఇరువురును కొంచెము కొంచెము
దూరముగ కూర్చుందురు)

రాము—(తొందరతో) లక్ష్మణా! లక్ష్మణా!

సీత—(చెవి యొగ్గి ఆశ్చర్యముతో) ఏమిది? సజలజలధరా
రావగంభీరమగు కంఠస్వరమున నతిశోకవిధురమై యున్న

నాశరీరము నకస్మాత్తుగా పులికితము గావించుచున్న యీ
మహానీయుఁ డెవఁడై యుండునోపు! పరిశీలించి చూచెద
గాక. (మఱల సంకోచముతో) వాస్తవము నెఱుంగ
కేకాంతమున నిట్లున్యుల్లపై దృష్టి బజపుటయు సమంజసము
గాదు. కాన అతఁ డెవరో కనుగొందునా? లేక నాకృత్యము
నెఱవేర్చుకొనుచు నూరకుంచునా? ఇప్పుడు నే నేమి
చేయవలయును? అది యటుంక ఇతడు నాకపరిచితుఁడై
పరపురుషుఁ డగు నేని యీతనికంతస్వరము నాకు మనో
వికారమును గలిగించగలుగునా? ఒకవేళ ఆ అదయ
హృదయుఁ డిటు కేతెంచెనాయేమి? చూచెదగాక. పరా
జ్ముఖుఁడగు వ్యక్తిపై లేనిపోని యుబలాటమున నే
నిట్లు తొందరపడు టొకింత లజ్జాస్పద మగునేమో?
ఇంతయేల? అత డెవఁడైన నేమి? నే నేల నానిం దెలిసి
కొనవలయును? ఆనైపునకు ముఖ మైనను త్రిప్పక నా
కర్తవ్యము నొనరించుకొనియెద. (ఆవలకు దిరిగి పూవులు
కోయుచు మఱల నాపి వైచి) అక్కటా! ఏమి చేయును?
బలాత్కారముగా నాదృష్టి యావైపునకే లాగివేయఁ
బడుచున్నది. ఇక నాతనివృత్తాంతమును దెలిసికొనక
నిముసమైన నిలువఁజాల. (నలువైపుల వెదకి చూచి
సంతోషముతో) ఆహా! నే నెంతధన్యవయితిని! నానోము
లన్నియు ఫలించినవి. పరమశావనియగు గంగాభవాని
నాపై నెట్టి నిర్వాహకరుణ బూనినది! మనోవిభుఁడు
కంటి కగుపడెనను సంతసము, చిరకాలవియోగమను

కోపము, కృపించెనను చింత, కఠినుడను నభిమానము,
చింపరిచితుడని యరురాగము, దర్శనీయస్వరూపుడని
యుల్లాసము, నాఘుడని సన్మానము, కుశలపులతండ్రియని
కుటుంబినీసచ్ఛావము, అకారణముగ దండింపబడితినిని
లబ్ధి, ఆహా! మనోహరు! కనుపడినంతనూత్రమున నా
హృదయమును దెన్ని యూహలు పొడమినవి?

లక్ష్మ—(తొట్టుపాటుతో) ఏమి యాజ్ఞ ?

రాము—లక్ష్మణా! మనుష్యసంచారరహితంబును, గహనతరు
లతాగుల్మగుల్మినీసాంద్రంబునగు నీమహారణ్యమును, తట
కుసూబహునిధిపిటపిటపచ్చాయాసమాచ్చాదితపులినతట
మ్మును, వినులసలితప్రవాహభాసురంబును నగుగంగాతరం
గిణిని గనుంగొని నాటి వచవాస మంతయు గనుల కగు
పడ హృదయ మురరినదోయి.

సీత—(దూరమున నుండియే) కేవలవనవాసమేగాని వనవాస
క్షేత్ర మనుభవించుచున్న వారలుమాత్రము జ్ఞాపకమునకు
రా లేదుగా బోలు.

రాము—తప్పుడే! ఏమంటివి? దుష్టైకవాసమగు వనవాస
మున స్మరింపఁ దగ్గువస్తువనియా? స్మరింపకేమోయి ?
వినుము—

చ. సరసవచఃకలారచనచాతురి మీఱ ధరాతనూజసుం
దరకరపల్లవం బతిముదంబునఁ బట్టి సవేగపాదసం

చరణవినిస్సృతాంబువులు సౌఖ్యముఁ గూర్ప స్మరింపు
చుంటి సోదర ! దివసావసానసికతాతలమంథరచంక్రమం
బెదకా.

నీత—అదయహృదయా ! ఈసల్లాపముచే దిక్కు లేక వన
మున పడరానిపాట్లు పడుచున్న యీదీనురాలిని మఱింత
పీడింతువేల ?

లక్ష్మి—అగ్రజా ! విచారము నందకుము.

రాము—ఇట్లు చేతకానివాడనై విచారింపక, విలపింపక,
మఱేమి చేయఁగలను ?

గీ. ప్రథమమున వనవాస మాపైని లంక
మఱల నీనుస్సహవియోగ మరయ ధరణి
తనయ నిర్భాగ్యుడనగు నన్ తగ వరించి
పడుచునున్నది పడరాని పాటు లెన్నా.

నీత—స్వయముగా నడవుల కంపి యిట్లు విలపింపఁదగునా ?

రాము—హా ! జనకరాజపుత్రి !

నీత—కావుననే కనుల కగుపడకుండ దూరానఁ బారవైచి...

రాము—హా ! వనవాససహాయినీ !

నీత—ప్రస్తుతము కాదుగదా ?

రాము—హా ! ప్రాణసఖీ ! ఎం దేగితివి ?

నీత—అబల ఎచటి కేఁగఁగలను ?

రాము—మాతాడవేల? మధురములగు నీవాక్కుధాధారలచే
నాచూఁఖానల మార్పజనదా? నీతా! పలుకవేల? రమ్ము.
నాకన్నుల కొకమాటు దర్శన మిమ్ము. (శోకించును)

నీత—అసంఘావనీయునితో నేల మాతాడవలయును?

లక్ష్మ—అగ్రజా! శోకమును మానవా? ధీరపురుషుల కిది
న్యాయమా?

రాము—అగ్రజా! నీతకై విలపింపక యూరకుండగలనా?

నీత—నీతకై విలపింపవలయు ననుచుంటివా? అటనకుము.
ప్రియునిచే నెల్లప్పుడు నేడ్చింపబడువారలకై శోకింపవల
యునుగూడనా?

రాము—సామిశ్రీ! నీత ఎచట నున్ననో తెలిసికొనగలవా?

నీత—దివసావసానవినివారితసమాగమయై యొంటి దిరుగు
చక్రనాకాంగనమౌలె ప్రవాసవ్యస ననుభవించుచు
ఇచటనే యున్నది.

లక్ష్మ—తెలిసికొనుట మిక్కిలి కష్టము.

రాము—పూర్వమునుండియు నవిచ్చిన్నముగా వచ్చుచున్న
ఈ రఘుకులమును నేడు సరిపూర్ణము గావించివైచితిని
గదా! (విచారపడుచు)

నీత—నామనోహరునకు శోక మంతకంత కధిక మగుచున్నది.
ఇక నే నేమి చేయగలదాన? సాహసించి కనుకొలంకుల

నుండి కాల్వలై కారుకన్నీటిని నాచేటాంకలనూచేతుడిచి
వైతునా? (ఒక యడుగు నైచి) అట్లుచేయుట తప్పిద
మగునేమో? జనాపవాదమునుండి కానాడుకొనవల
యునుగదా? కావున ఆర్యపుత్రుడు చన్నుచూచి గురు
తించుచంతదనుక తొందరపడకుండుటయే శ్రేయస్కరము.
అది యటులుండ ఇచ్చట మును లగవరతము నెక్కుడుగ
తిరుగుచుండురు. అట్టిచో నే నిచట నుండి నీతితో సంతా
పించుచుండు టేమునీండుడైన చూచి కోపించునేమో?
అట్లులైన ముప్పు వాటిల్లంగలను. కావున వెంటనే ఆశ్ర
మమున కరిగి కుశలపు లెటులుండిరో విచారించుకొని
యెడ. (చూచుచు నిష్క్రమించును)

(ఒక ఋషి ప్రవేశించును)

ఋషి.—వాల్మీకిమాజ్ఞప్రకారము ఎంత వెదకినను రామలక్ష్మ
ణులు కనుపడకుండుటకు కారణ మేమై యుండును? నిజ
ముగ వారు ఆశ్రమప్రాంతమునకు వచ్చిరో లేనో? రెండు
జాములు కావచ్చుచున్నది. ఒకవేళ వారు వచ్చినది నిజ
మేయైన అతిథి సత్కారములకు కాలముకూడ అతిక్ర
మించిపోవుచున్నది. వారిజాడ తెలిసికొనక ఆశ్రమము
నకు భోయిన వాల్మీకి యేమనునో? కానిమ్ము, మఱొక
మాఱు వెదకి వారిం గలిసికొనియెడ.

(నిష్క్రమించును)

లక్ష్మ—(చూచి) (తొందరతో) అగ్రజా! ఎవరో తపోధనుఁ
డొకఁడు నున్నవైపున కే వచ్చుచున్నట్లులున్నాఁడు. చూచుము
(రాముఁడు కన్నీటిం దుడుచుకొని ధైర్య మూని యుండును.)
(వెనకుచు ఋషి ప్రవేశించును.)

ఋషి—(పరికించి చూచి) ఈపూదోటలో నెవరో యిరువురు
పురుషు లున్నట్లులున్నారు. వీ రెవ్వరై యుందురు ?
రామలక్ష్మణులే యైనచో నాఅదృష్టమే. (పరిశీలించి
చూచి) ఇంకను సందేహమా?

సీ. కన పుల్లసుమజాలగంధబంధురమై యొ
సంగె మందపవనంబు స్పర్శసుఖము
ప్రబలనిదాఁహెగ్రరశ్మిరశ్మిప్రభల్
శరదందుచంద్రికాస్ఫురణ మెఱసె
మృగరాజములఁగూడి మెలఁగజొచ్చెను దమి
హరిణాంగనల్ మది వెఱపు దొఱఁగి
మధ్యాహ్నమైన గుల్మము దరికేగ దొ
య్యనఁ దదధ్యాసితంబైన ఛాయ

గీ. మాట లింక నేల యొక వేయి క్షౌతనూజ
కష్టములఁ దీర్పఁ గొమరులఁ గౌగిలింప
విడిసియున్నాఁడు వల్లరీవితతియందు
రామనామాఘ్యుడౌ పరబ్రహ్మమూర్తి.

కేవల మమూనుపప్రభావవిభవముననేగాక శ్రీలోకమోహన
మగు నాచారముచే సయిత మితండా నీచానియే యనినా
మనోనిశ్చయము. ఏలనన—

గీ. సరసశాకిరకతినుఁ డాజానుబాహు
సుందరిం బున్నతుం డరవిందనయనుఁ
డతివిపులతరోరస్కుఁడు వితతయశుఁడు
సుమియబేల యితఁడు కౌసల్యకౌసుమే.

త్వరగా నీతనిపాలికిఁ బోయి నావచ్చినపాతక గెతంగంచెద.
(సమీపించి) మిహిరకులమండనా ! కళ్యాణమగుగాక.

రాము—మునింద్రా ! నమస్కారము.

ఋషి —విజయమగు గాక.

రాము—మహాత్మా ! మీ రిచటకు రాఁ గతం బేమి ?

ఋషి—రామచంద్రా ! మాధ్యాహ్నికకృత్యము లన్నియు పరి
సమాప్తి నొందించుకొని వాల్మీకిమహాని టూదర్యనమునకై
ఆశ్రమమున నేచియున్నాఁడు.

రాము—(చూచి) లక్ష్మణా ! అపరాహ్ణముసయిత ముచ్చిత
మించిపోయినది. చూడుము—

క. ద్రుమమూలాశ్రయరయసం
శమితప్రాహ్లాతపోరుసంతాపములై
తమి నరుగఁదొడఁగెఁ బాంథౌ

ఘములట్టులు చాయలెల్లఁ గాంచితె యనుజా !

అంతియగాక—

మ. కరఘాతాధికఘూర్ణమానఝుకిణీకల్లోలమై శీకరా
 కరకర్ణానిలసేవితాననమునై కన్దోంటె మధ్యాహ్నాభా
 స్మరతాపంబు జలావగావహమున వేగం బో నురఃకృష్ణానీ
 రరయాక్రాంతతటాభిగామియగుచు రాజులు నీనాగమున్.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

—

కుం ద మా ల

చతుర్థాంకము

(వేదవతి యజ్ఞవేది యను నిరువురు తాపసాంగులు
ప్రవేశింతురు)

వేద—సఖి! యజ్ఞవేది! రామాయణగానమునకై స్వస్థభోకము
నుండి మనవాల్మీక్యాశ్రమమునకు వచ్చిన తిలోత్తమ—
నేను సీతరూపమును ధరించి రాముని సమీపమున కరిగి
రామునికి సీతపై నెంత ప్రేమ కలనో పరీక్షింపవలయును.
నీ వాతఁ డెచట నుండెనో తెలిసికొని నా కెఱిగింపుమని
యింతకుఁబూర్వమే నాతో చెప్పియున్నది. ఆతఁ డెచట
నుండెనో నీ వేమైన నెఱుఁగుదువా ?

యజ్ఞ—చేలీ! తిలోత్తమ నీకీవిషయమును చెప్పనప్పుడు
అచటి కనతిదూరముననున్న పొదమాటున డాగి యుండి
రాముని స్నేహితుఁ డొకఁడు మీయిరువురిమాటలను విని
యుండెను. అది నీవెఱుఁగవుకాబోలు.

వేద—అలాగా! ఎంత మోసము జరిగినది! అట్లులైన
రామునకుకూడ యిదంతయు తెలిసియేయుండునుమా!
ఒకవేళ తిలోత్తమ కపటసీతయై రామునియెరుట నేమైన
చేసిన హాస్యాస్పదము కాగలదు. కాన నేను త్వరగాబోయి

తిలోత్తమ కిదంతయు చెప్పి వచ్చెద. (పోబోవును)
 యజ్ఞ—చేలీ! ఒక్కమాట. ప్రస్తుతము సీత యెచట నున్నది?
 వేద—నేని కొక వారముదినములక్రిందట నేతెంచిన తాప
 సోత్తములు—చక్రవర్తి యగు శ్రీరాముఁ డిచటి కతి
 సమీకమున నున్నాఁడుకాన పద్మములుగోయుటకుఁగాని
 స్నానాదులకుఁగాని పరపురుషులు చూచుచుండ స్త్రీలు
 ఈత్రమసరోవరమున దిగుట మంచిదిగా దనిరి. అంత
 వాల్మీకి ఏమియో విచారించి తుదకు—ఈసరోవరమున
 నుండు స్త్రీలు పురుషుల కగుపడకుండుగుఱుగాతమని యనుగ్ర
 హించియున్నాఁడు. నాటినుండియు సీత రామునిదృష్టిలో
 బడక ఆసరోవరతీరముననే దిన మంతయు గడపుచున్నది.

యజ్ఞ—కుశలపులు రామునికిని తమకును గల సంబంధ
 మేమైన తెలిసికొనిరా?

వేద—పుట్టినప్పటినుండి మునికుమారులతోనే కలిసియుండుట
 వారు తమతల్లిపేరే యెఱుంగరు. ఇక ఎప్పుడో పుట్టక
 పూర్వమే వదలిపెట్టిన రాము నెట్లు తెలిసికొనగలరు?

యజ్ఞ—పోనీ! రాముఁడీ ఆశ్రమములోనికి వచ్చెనా?

వేద—అతఁ డేల వచ్చును?

యజ్ఞ—అవును. ఇక నీవు త్వరగా బోయి తిలోత్తమతో
 మాట్లాడి రమ్ము. నేనును సీతయొద్దకుఁ బోయి పరిస్థితు
 లన్నియు విచారించెద. (నిష్క్రమింతురు)

(ఇదిప్రవేశకము)

(ఒకవస్త్రముచే శరీరమంతయు కప్పకొని

సీత, యజ్ఞవేది ప్రవేశింతురు)

యజ్ఞ — యాగీ! ఈవస్త్రముచే శరీరమంతయు కప్పివేసికొను
మని నీ కెవరు బోధించిరి ?

సీత — నా కెవరును బోధింపలేదు. ఈ సరోవరముపై నుండి
వచ్చు వాయువు మిక్కిలి చల్లగా నుండి విషతమముగా
చలివేయుచుండుటచే నేనే కప్పకొంటిని.

యజ్ఞ — అటులయిన ఇది ప్రవాసవిరుద్ధము కాదా ?

సీత — నెచ్చో! పూర్వము మేము దశరథునియజ్ఞానుసారము
వనవాసమునకు జని చిత్రకూటమున కొన్ని రోజులు లుండి
అచటినుండి బయలుదేరి దక్షిణాపథమునకుఁ బోవ సిద్ధ
మయి యున్న సమయమున చిరనివాసనిబద్ధస్నేహ యగు
మాయావతి యను వనదేవత నావిడబాటున కోర్వక
జ్ఞాపకచిహ్నముగా శరచ్చంద్రచంద్రికాధవళమును, మనో
హరసుగంధసంభరితమును అగు నీ చీనాంశుకమును నా
కొసఁగెనది. ఇది మే మరణ్యమున నున్నంతకాలము మా
యిరువురికి తోడునీడగా నున్నది. కాన యిచట కూడ
ఆదరముతో ధరించితిని గాని వేఱొండుగాదు. కాని.....

(అని దుఃఖము నొందును)

యజ్ఞ — ఆమ్మా! వగవకుము. ఈతపోవనవాసమును వన
వాసముగా తలంపకుము.

నీత—సఖి! నగవ కెట్లారకుండగలను? ఆర్యపుత్రు డిచటి
 కనిపించెనుగదా యని ఆపుకొనుచుంటినిగాని దిక్కులేక
 మగనిచే విషవలగి వీర్లుముగ తీక్షణిశ్వాసములతో
 రాత్రివివములు గడపుచుంటినిగదా! హృదయవిదారక
 మగు నీప్రవాసశ్లేషమంతయు నొక్కమాటుగా పైకుబికి
 వచ్చుచున్నది.

యజ్ఞ—అవును. నీ నేమి చేయగలవు? ఎప్పుడైన నిట్టికష్ట
 ములు వచ్చినవి యనుకొంటినా? కాని సరోవరమున
 నీమీమునం బాదు ఈవిహంగమములవిభ్రమాదికములం
 జూచితివా?

నీత—(సరోవరమును జూచి) ఆహా! ఎన్నడును విరహ
 మరున దెఱుంగని సమాగమసుఖ మనుభవించుచున్న
 యీవిహంగమదంపతు లెంతధన్యములొకదా! ఇవి లలిత
 ములై మృగమధురములై శ్రవణపేయములగు కలకల
 ధ్వనులతో న్నొండొంటిహృదయము లపహరించుకొనుచు
 చాలువాక్యములకు గడంగుచున్నవి.

యజ్ఞ—(ఒకచో దృష్టి నిల్పి) మహర్షు లెల్లఱు తొట్టు
 పాటుతో తమతమ యాసనములపైనుండి లేచి గుంపుగా
 పోవుచున్నారు. కారణ మేమై యుండనోపు? రామ
 చంద్రుఁ డే తెంచెనాయేమి? నే నిదే అచటికి బోయి
 విషయము తెలిసికొని వచ్చెద. నీ విచటనే యుండుము.

(నిష్క్రమించును)

(చింతాక్రాంతుడై రాముడు ప్రవేశించును)

(వానివెనుక మెల్లగా కణ్వుడు ప్రవేశించును)

కణ్వుడు—వాన్మీకియాళ్ళచే నైమిషారణ్యరామణీయకము
సంతయు జూపి సంతసింపజేయ ఎంత ప్రయత్నించినను
యీతడు నన్ను కన్నెత్తి చూడనైచుకొనలే. ఒక
వైపునకు బోవుదమన్న పిచ్చివానివలె తా నొకవైపునకు
బోవుచున్నాడు. మఱియు—

గీ. సమపథంబునయంచైన స్థలనమొంది

వెనుకఁ బడుఁ గడు మందగమనము నెఱసి

ప్రేక్ష్యమై యొప్పు నైమిశవివినభూమిఁ

గనఁ డొకింతేని యవనతాననుడు నగుచు.

(సమీపించి) సార్వభౌమా !

రాము—(వెనుకకు తిరిగి) మిత్రమా ! నే డేమో వింతగా
బిలచుచుంటివి. వయోవస్థాభేదముచే నట్లు పిలచితివి.
కాకున్న చో బాల్యస్నేహితు లిట్లు పిలచుకొందురా ?

గీ. ఏను రాముడ, కణ్వుడ వీవు గాఁగ

వాచిచేఁ బుచ్చితిమి శైశవంబు మున్ను

కాని యిపుడు వయోవృద్ధికతన మీర

లాద్యులును, సార్వభౌముల మైతిమేము.

కణ్వు—అవును. వాస్తవము వచించితివి.

రాము—సరే. వీని కేమి ? నీవేదియో వచింపఁబూనినట్లు
లున్నది. అదెయ్యది ?

కణ్వు—

చ. విహారికులార్థిచంద్రమ ! యమేయబలాన్విత ! ప్రేక్ష్య
రూప మీ గహనము మోదదంబగుచుఁ గ్రాలెనె ? సత్ఫ
లఁగ్రనుశౌఖ్యం బహువిధసూనసౌరభసువాసితసర్వదిగంత
కాంతభూరుహవలయాతినిలతరరూపసమీపతలంబునై కనన్

రాము—బహుమాననిరంతరీకృతమానసుఁడనగు నా కీవనము
మనోమోదదాయకమో కాదో వచించుట కిప్పు డవ
శాసము లేను. చూడుము—

మ. క్రితుహోమాగ్నిమతిక్ దవానలుఁ దరువ్రాతంబు యూపా
స్థచేఁ బతదవ్యక్తరుతంబు సామనినదభ్రాన్తిక్ మృగ
ప్రళతీ దాపసశౌరవంబునను సుభావించు చిక్కానన
క్షీతిఁ బాదంబుల మోపుచుంటి నెటులో క్లేశంబు
వాటిల్లఁగన్.

కణ్వు—సకలలోకకళ్యాణార్థమై యవతరించిన మహనీయులకు
ఆకల్మషతపఃసిద్ధిత్రేమును పూర్వరాజర్షి వంశనిషేవితం
బును అగు నీ నైమిశారణ్యముపై నిట్టి యవ్యాజగౌరవ
మనురూపమేగదా !

ఉ. ఏకధనుఃప్రభావమున నీజగతీవలయంబుగెల్చి యా
నాకముఁ జేర దివ్యయజ్ఞప్రచురంబుల మెక్కు వెట్టి యి
త్యైకుకులక్షితీశు లపవర్గపువాంధ వసెంతు రీయెడం
బ్రాకటయోగనిషత్ సపత్యనివేశితరాజ్యభారులై.

(రాముఁ డడవికి నమస్కరించును)

కణ్వు—రామచంద్రా! అనన్యతపోవనసామాన్యమగు నీవైమిశ
వనమాహాత్మ్యముం గనుగొంటివా?

మ. కన లేయాకుల వాడనీడు విలసత్కాసారవారియం
బణుమాత్రం బొంబిండు బూనదు మరువ్యాలోకిమాత్రం
బెగాక నిదాఘాతప మివ్వనికొ మనెడు శ్రీకృష్ణోత్తమాంగ
స్థస్థనిశానాభకలావిమిశ్రణకదుష్టత్వమ్ము దానొందుటకొ
లంతియగక—

శా. చిత్తానందదనందనాదివిటప్రిశేణిక్ విసజ్జించి యే
తత్తుంకేష్టిసమాగ జేంద్రభటబుధ స్తంభ తాంప్రపాపితా
త్యుత్తాలాఖిలసాలజాలము కరంబొప్పరె గగ్గొంటె యు
న్మజ్జైరావణకంఠరజ్జువలయన్యాసక్షతికొ రాఘవా!

రాము —(చూచి) నిరతప్రవృత్తాధ్వరసహస్రంబున నీయరణ్య
రాజప్రభావవశమున నింద్రుడు సయితము స్వపురమును
మఱచిపోయె గదా!

గీ. నిజమనోధవాకర్షణనిస్వనశ్ర
వణవశంబున భీతయై వాసపుసతి
పూనఁగాఁ బూనెను వియోగవేణి నిపుడు
లలితమందారసుమమాలికలఁ ద్యజించి.

కణ్వు—మఱియొకవింతయుఁ గలను. చూడుము —

చ. పరఁగఁ గపోలభాగమదపానవిధానసమాకులంబునై
యరమర లేక మూగు మధుపాళికఁ గూర్చి పైకింతవిఘ్నమా

దరమునిగీతసామనినడశ్రవణోత్సుకతాత్మజన్నిరం
తరచలనంబు లైన మదదంతికులాయతకర్ణతాలముల్.

రాము—(నవ్వి) ఇం దాశ్చర్య మేమి ?

గీ. అతికఠినవిరహవ్యధావృధితమాన
సులకె మోదదం బయి క్రాలుచుండ మిగుల
శ్రావ్యమైన యీమునిజనసామరవము
సంతసము నీడె మదగజసమితికెల్ల ?

కణ్వు—(తనలో) ప్రవాసముఖ మీరాముని నధికముగా
పీడించుచున్నది. వేయేల ? అధోముఖములగు మృగము
లను సయితము విరహవ్యధాపీడితులవలె శూన్యహృదయ
ములుగా నెంచుచున్నాము. (ప్రకాశముగ) రాఘవా !
ఇది చూచితివా ?

చ. మునులతపఃప్రభావమునఁ బొల్పుగఁ బూచిన మావికొమ్మ
లామనిదొర బాసి యేగినను మత్తసుమంధయముల్
తృజించి చయ్యనఁ గ్రతుహోమామధూమము భయంకర
వృత్తిని బాధవెట్టఁగాఁ బనివించున్న వాకొలనిఁ బంకజ
గర్భములందు డాఁగఁగఁ.

రాము—అబ్బా ! ఎడ తెగని ఆహుతులచే అంతకంతకు పెచ్చు
పెరిగి పోవుచున్న యీ అగ్నిగుండపుపొగ తుమ్మెదలను
వలె మనలనుగూడ బాధించుచున్నది. (సొగబాధ ననుభ
వించును.)

కణ్వు—పొగచే నీకను లెఱ్ఱవాటి నీరు గ్రమ్ముచున్నటుల
కనుపించుచునే యున్నవి.

రాము—మిత్రమా! కేవలము నీరు క్రమ్ముటయే కాదు—

గీ. అవనిజాతను నడవుల కనిపినదిగ

కాల్వలై పాట నశ్రువుల్ కాటి కాటి

పోడిమి చెడిననాకనుల్ మొదలె మోస

మునకు గురియకాచుచున్న వీపొగలవలన.

కణ్వు—అటులైన ఈకనబడు ఆశ్రమసరోవరమున స్నాన
పానాదులం జేసి నయనసంతాపము వారించుకొని ఊణ
కాల మిచట విశ్రమించియుండుము. వాస్త్రీకిమహర్షికి
అగ్నిహోత్రసమయముకూడ సమీపించినది. కాన నే
నొకమా తాయనకడ కరిగి వచ్చెద. (నిష్క్రమించును)

రాము—(కొలనిదగ్గఱకుఁ బోయి) ఆహా! ఈకమలాకరమం
దలి నీ రెంత నిర్మలముగా నున్నది? (నీటిలో చూచి)
ఏమి యాచిత్రము! సీత ఇచటి కెట్లు వచ్చినది? నిజముగా
నే చూచునది సీతయే యైయుండునా? లేక పొరబడు
చుంటినా?

(సంతసమును, ఆశ్చర్యమును సూచించును)

సీత—(రాముని జూచి) ఎంతమోసము జరిగినది? హంస
మిథునానురాగావలోకనస్పృహచే ఆర్యపుత్రుఁ డిచట
నుండుటయే గమనింపక అరుదెంచి ఎంత పొరబాటు

చేసితిని? ఇక నే నిచట నుండుట భావ్యము కాదు.
మఱలి పోయెద. (పోవును)

రాము—(నీడచు చూచుచు) అక్కటా! నీత నన్ను సమ్మా
నిపకయే మఱలి పోవుచున్నదే!

గీ. శుభ్రసంస్కారమే లేమి సాగనుచెడిన
ముంగురుల్ గ్రమ్మ వెల్లనిమోముతోడ
దర్శనం బిడి మఱల మద్వాంఛితములు
కూడ రాఁ జనుచున్న దీజాడ నీత.

పోనీయక పట్టుకొని ఈవెను నాబాహుబంధమునం జేర్చెద.
(చేతులు సాచి) అక్కటా! ఎంత భ్రమ నొందితిని? ఈమె
నీత కాదే.

గీ. కొలనిదరిని నీత్రోవవెంబడిని నెటకొ
అరుగుచుండ త్మైసుత, నీట నావెరూపు
వేగఁ గని చెలి యను భ్రమ వెట్టి నైతిఁ
గాని ముమ్మాటి కిది నీత గాదు కాదు.

రాము—ఈప్రతిబింబముయొక్క మూలప్రకృతి నరసెదఁగాక.
(వెదకును) అక్కటా! ఈసరోవరప్రాంతమంతయు జనసం
చారరహితముగా నున్నది. మనుష్యునిజాడ లేచటను
గాన్నించుటలేదు. (కొంచె మొగి) అయినను మనుష్యు
లెవరును లేకున్ననీటిలో ఈ రూపము కాన్నిపఁగలదా?

నీత—ఆర్యపుత్రుఁడు నానీడనుమాత్రము చూచి నన్ను చూడఁ
జాలకుండుటకు కారణ మేమైయుండును? (అలోచించి)

ఆ. తెలసినది. ఈ ఆశ్రమసరోవరతీరమున నుండు స్త్రీలు పురుషుల కగుపడకుండునట్లు వాల్మీకి యనుగ్రహించి యున్నాడు. నీటిలో నీడ కూడ కనుపడకుండునట్లు చేసిన నెంతయో బాగుండెడిదిగదా ! నానీడ సయిత్ర మార్యపుత్రున కగుపడకుండునట్లు నర్చెద. (అవల కేగును)

రాము—పోనీ ! ఆవ్యక్తి కానుపించుకున్న నేమి ? నీడకూడ మాయమై పోయినదే ! (దుఃఖమున మూర్ఛిల్లును)

సీత—(తత్తరముతో) అయ్యో ! అయ్యో ! ఆర్యపుత్రుడు మూర్ఛ నొందినాడు. ఇక నేమిచేయుదాన ? సమీపించి సేవ సేయుదునా ? (నాలు గడుగులు వైచి మఱల ఆగి) ఆర్యపుత్రుడు నన్ను దెలసికొనినయెడల మఱల కోపించునేమో ! మునులుకూడ యీసీత అవినీతయని తలంతురుగాఁబోలు. అట్లని యిట్టిసమయమున కతినహృదయనై సమీపమున కేగకుండుట అసంగతముగదా ! ఏమైనఁ గానిమ్ము. యుక్తాయుక్తములు విచారించుట కిది సమయము గాదు. ఆర్యపుత్రుడు కోపించిన కోపించుఁ గాక. మునులు నన్ను అవినీతయని తలంచిన తలంతురుగాక. ఏమైనను సరియే ఆర్యపుత్రు డిట్టిప్రమాదావస్థలో నున్న సమయమున నాకన్నులతో చూచుచు నిట నొక నిమిషమైన నిలువజాల. (మఱల నాలు గడుగులు వైచి) ఓలోక పాలురా రా ! ఇటు వినుడు. నే నార్యపుత్రునిచే విడనాడఁ బడినను ఇప్పుడు మతిహీననై యీతనియాదేశము నతిక్ర

మించుటలేదు. కాని శోకావేగముచే బలాత్కరింపఁబడి యిట్టి విషమావస్థయందు నిలువజాలక యీసాహసకృత్య మునకు గడంగుచున్నాను. (సమీపించి చూచి) హా! దైవమా! ఎట్టిఘోరకార్యమున కొడిగట్టితివి? ఆర్య పుత్రుని మేన ప్రాణము లున్నటులు కానుపించుటలేదు. ఇక నే నేమి చేయఁగలదాన?

(దుఃఖించుచు కఠినించికొనును. రాముఁడు తెలివి నొందును. సీత ఆవల కేగును.)

రాము—అకస్మాత్తుగా దేహ మంతయు బులకితమైపోయినదే! దీనికి కారణ మేమై యుండును?

సీత—నిర్వాసితనయ్య నిట్టిసాహసకృత్య మొనరించి నిజముగా భీత నయితిని.

రాము—(శోకించుచు) హా! వైదేహీ! వైదేహీ!

గీ. గాఢతరపరిరంభ సౌఖ్యమ్ము నిమ్మ

సీత—అసహరాధనుగదా! కాని.....

రాము— సకలతాపాపహమ్ము దర్శనమునిమ్మ

సీత—అణిమాదియోగసిద్ధి సంపన్నులగు మహనీయుల ఆజ్ఞ

లకు లోబడి అస్వతంత్రునైన నే నేమి చేయఁగలను?

రాము— వడిగ నతిదీర్ఘ రోషంబు వదలి రమ్మ

సీత—నేనును మనోహరు నిట్లే వేడుకొనుచున్నాను.

రాము — స్వాంతమున నిర్దయతఁ బూనఁ జనదు సుమ్మ.

సీత—ఆర్యపుత్రా! ఈడపాలంభము కడుంగడు విపరీతము సుమా.

రాము— గీ. దేవి! విన్నవించుచునుంటి నీవు తలఁప

సీత—ఏమది ! ఆజ్ఞాపింపుము.

రాము— అమలచారిత్రవిలసితనైన నిటులు

సీత—కావుననే ప్రాణములు వదలివేయుటకు మన సోపృకి గతికి దెచ్చుచున్నది.

రాము— విడచిపుచ్చితి నిన్ ఘోరవిషినభూమి

సీత—నాథునియాజ్ఞల కెల్లలు బద్ధులే గదా!

రాము— వెసను సైరింపు మీనాదుదొనఁగుఁ గూర్చి.

సీత—ఇకనైన ఈమందభాగినిపై ననుగ్రహ నుంచుము.

రాము— ప్రాణేశ్వరీ! ప్రాణేశ్వరీ!

ఉ. ఎన్నఁడు కన్నుదోయి ఫలియింపఁగ నిన్ను గనంగలాడ నిం
కెన్నఁడు నీదుకూర్మినుడు లీచెవులన్ విని యుబ్బువాడ నే
నెన్నఁడు పూలపానుపుపయిం గయిచిండులఁ గడ్పువాడ
నోసన్నతగాత్రి! నిన్గలిసి శారదరాత్రులపండువెన్నెలల్.

సీత—జనాపవాదభీతహృదయా! ఆర్యపుత్రా! సమీపముననే
సమ్ముఖమున నున్నవారలపై యిత సంతాపము నొందు
చుంటివా ?

రాము—హా! వైదేహీ! జనకనందనీ! మాతాడవా? ఏమి
యీనిష్ఠురత! (మూర్ఛిల్లును)

సీత—పైవమా! ఆర్యపుత్రుని మఱల మూర్ఖులజేసితివా ?
ఇక నే నేమి చేయుదు? (ఒకవస్త్రముతో విసనను)

రాము—(కొంచెము తెలివైంది) చేయి సాచి వస్త్రము చూచి
కొని, (ఆశ్చర్యముతో) ఏమిది? చేలాండలమువలెనున్నదే!
ఆహ! ఇట్టిసమయమున నాకు సహర్యసేయు నీ వ్యక్తి
ఎవరై యుండనోపు? (విచారించి)

గీ. సాధుచారిత్రవిలసిత జనకమహిత
యొక్కతెయెగాక అవని నిజోత్తరీయ
కాంచలానిలంబుల మదీయావయవము
లేటులు స్పృశియింప నర్హులే ఎన్న నొరులు?

అయినను చూడక నిర్ధారణ చేయుట మహాదోషము.
(కనులు తెరిచి) అనవరతబాష్పధారాసమాచ్ఛాదితము
లగు కతచ నాకనుల కేమియు కానరాకున్నయది. కాన
ఈవస్త్రమును లాగికొని కనులు పరిశుభ్రము గావించి
కొనియె. (అట్లే లాగి కనులు తుడుచుకొనును)

సీత—(వస్త్రమును వదిలి) ఆర్యపుత్రా! ప్రణయకోపము
నొందిన వానివలె ఇతరులయుత్తరీయముచే నీఅశ్రువులం
దుడిచికొన దగునా?

రాము—(ఉత్తరీయము నేలపైఁ బడుటం జూచి ఆశ్చర్య
ముతో) ఏమిది? వస్త్రముమాత్రము నేలపైఁ బడుట
స్పష్టముగా గనుపించుచునే యున్నది. కాని ఆవ్యక్తి
కానుపింపదే!

క. తలఁపఁగఁ జెంబుతలని

ర్గలితహిమాంశ్వమలదీప్తికంచుకరాజు

లలితం బీ యస్యపటాం

చల మవిచారముఁ లాగి సలిపితి దొసఁగుకా.

(మఱల ధ్యానముతో చూచి) ఇంచుకైన నాలోచింపక ఎంత మందమతి నైతిని ? పూర్వము చిత్రకూటము దేవత యగు మాయావతిచే నీయుత్తరీయము ప్రసక్తింపఁబడి యుండెనుగదా?

చ. మురిపెపుజూదమందుఁ బణముం గళపాశము సర్మకేళులకా
స్మరసమరావసానమునఁ జల్లనివీవన యప్పుడప్పు రా
తిరికలహంబులందుఁ గసిఁ దీర్చెను కల్పితకోపశయ్యయీ
ధరణిజయుత్తరీయము విధాతకృపం గనుగొంటి నేఁడిటకా.

నీత — ఆర్యపుత్రుఁ డీయుత్తరీయమును బాగుగా గుఱుతించి నాఁడు.

రాము — ఎఱుగక నేలపైఁ బడవేయఁబడిన యీయుత్తరీయ మున కింక నేవిధముగ తగు సత్కార మొనఁగింపగలవాఁడ? (విచారించి) ఇంత ఆలోచింపవలయునా? దీని కిదియే సన్మానము (తీసి తనదేహమునంతయు కప్పకొని, తనను చూచుకొని) వస్త్రద్వయమును కప్పకొనిన నన్ను చూచిన మును లేమనుకొనియెదరో కాన నాయుత్తరీయమును వదలివైచెద. (తనయుత్తరీయమును దీసి నేలపై వైచును)

నీత—(అయు త్తరీయమును తీసికొని సంతోషముతో) అహా! ఇంతదనుక నెట్టెటో జీవధారణ సేసినందులకు తగిన ఫల మనుభవించితిని. ఎంత సుకృత మెంత సుకృతము! (ఆఘ్రాణించి) అహా! అన్యవనితాకరగ్రహణపరాజ్ఞుఖండగు నామనోహరుని యు త్తరీయము విలేపనపరిమళవిహీనమై యున్నది. రఘుకులజులు సత్యసంధు లనుట కిదియే తార్కాణము. (కెప్పుకొని) ఏమి నాభాగ్యము? ప్రియ జనసంస్థాసహిత మగు కేతన సుఖస్పర్శమగు నీయు త్తరీయ మును కెప్పుకొని తాతమాత్రమున ఆర్యపుత్రవక్షస్థలపరి శ్రాంతిసమయంబునంబోలె నాయొకలంతయు నొక్కమా టుగ పులకితమైపోవుచున్నది.

రాము—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమిది? నాయు త్తరీయము నేలపైఁ బడకపూర్వమే ఎవరో అపహరించినట్లున్నది. దీనిని జూడ నామనోరథ మీదేరుకాలముసయితము సమీపించి నటులే యున్నది. (ఆలోచించుచు) నాయు త్తరీయ మప హరించుటమాత్రము జలమునఁ గన్పడుచు నేయున్నది. కాని నానీతమాత్రము కానుపించుటలేదే! ఇదెందువలన నై యుండనోపు? ఇ దంతయు సిద్ధాశ్రమవాసులగు మహానీ యులమహిమ కాఁబోలు. నీత నెఱింగికొనఁదగు నుపాయ మెయ్యది? హా! వైదేహీ! వైదేహీ! నీదర్శనమైన నొసంగక న నిట్లెల పీడింతువు? పూర్వపుసరసమును స్మరించియైన న న్ననుగ్రహింపకూడదా?

నీత—ఏమాసరసపువిషయము?

రాము—

చ. వనరుహనేత్ర! తొంటివనవాసమున దల చిత్రకూటమం
దున నొకనాఁడు నీవు విశ్లేషితా పూవులు గోయుచుండ
నేవెనుక నె వచ్చి యవ్వీపులు ప్రేమమెయిన్ క్షీతిఁ బార
మ్రోసి నాతనువున నీవటాతమును దాల్చితి, నెంతునె
యెన్నఁ డేనియున్.

సీత—(నవ్వి) సాహసికా! అందువలననే నేఁ డిట్టి వియో
గము సంభవించినది.

రాము—ప్రాణేశ్వరీ! ఇంచుకైన మాతాడవేల?

సీత—(విచారముతో) సాయంసమయమూ సమీపించినది.
ఇట్టియవస్థకు లోనై సంతాపము నందుచున్న ఆర్యపుత్రుని
అసహాయునిగ వదిలి వెడలిపోవుటయూ అసంగతము. ఏమి
చేయుదాన? (నలువైపుల జూచి) ఆహ! అదృష్టవశమున
కాశికుఁ డేమియో వెదకికొనుచు ఈవైపువకే వచ్చుచు
న్నాఁడు. ఇంక నానాథున కీతఁడు సహాయుఁడై సంతస
మును గలిగింపఁగలఁడు కాన నేను మెల్లమెల్లన నిరేగెద.

(నిష్క్రమించుచు)

(ఏవియో వెదకికొనుచు విదూషకుఁడు ప్రవేశించును)

విదూ—శ్రీరామచంద్రఁ డిపు డెచట నుండియుండును?
ఎంత వెదకినను వానిజాడయైన కానరాకున్నది. కానిష్టు,
ఇంకొకమాఱు వెదకిచూచెదఁ (వెదకిచూచి) ఓహో!
ఇడుగో! నాప్రియమిత్రుఁ డిచటనే వ్యాకులహృదయ

ముత్యో ఈ సరోవరతీరమునఁ గూర్చుండియున్నాఁడు.
(సమీపమున కరిగి) రాజా! విజయీ భవ.

రాము—(చూచి) మిత్రమా! కౌశికా! వచ్చితివా! ఇంత
దనుక నెచట నుంటివి? నన్ను మఱచిపోతివికాబోలు?

విదూ—మఱచితివా! సూర్యోదయము మొదలుకొని నిన్ను
వెనకుచు నేయుంటిని. తుదకు సూర్యాస్తమయముకూడ
సమీపించినను నీదర్శనము లభింపకున్నది.

రాము—ఎంత ప్రయాసము నొందితివోయి మిత్రమా! నన్ను
శ్రేణు ఆతురతతో వెదకితివి?

విదూ—ఏమియు లేదు. నేటిప్రభాతసమయమున నేను
మాధవీమంటపమున డాగియుండి-కొందఱు మునికన్యలు,
అప్పరసలు నే నచట నున్నదియే గమనింపక తపోవన
రహస్య మెయ్యదియో ఆలోచించుకొనుచుండఁగా విని
యుంటిని. అది నీకు కొంచెము... ..అ.....ప్రియముగా
నుండునేమో! అయినను దాని నప్పటినుండి కడుపులో
దాచియుంచికొని చెప్పుకొనుటకు నీ వగుపడనికారణమున
పొట్ట ఉబ్బి అబ్బా! పెద్దబాధ ననుభవించుచుంటిని.

రాము—అదెయ్యది? త్వరగా నెఱిగింపుము.

విదూ—నీ వెఱుగవా?... .. ఆమెను

రాము—(చెవులు మూసికొని) శివశివా! శ్రీలసంగతియా?
చాలుచాలు. ఇక విరమింపుము,

విదూ—నయస్యా! భయమునందకుము. మజేమియుఁగాదు.

నేను నీకు అంతరంగికమిత్రుఁడనుగదా? ఏల యీవెఱపు?
స్వర్లోకదాసిని నీవెఱుఁగనా?

రాము—(తనలో) ఓహూ! ఇది దేవవేద్యలసంగతియా!
(పకాశముగా) సరే! ఆమె యెవరు? తిలోత్తమయా?
లేక ఊర్వశియా?

విదూ—ఆ. ఆమెయే. తిలోత్తమ సిలోత్తమయని నీవెఱుఁ
గవా? ఆమెయే నీచే నెన్నఁడో పరిత్యజింపబడిన సీతా
స్వరూపమును ధరించి నిన్ను పరిహాసముసేయ నూహించు
చున్నది.

రాము—(తనలో) సీతాస్వరూపమున నాయెదుటనున్నను
ఆమెను గుఱుతింపజాలక ఎంత మోసపోయితిని?

గీ. వెసను దాహంబు తీవ్రమై యుసురు దీయ
నడవి నెడమాపులఁ గని మలవిహీన
సలిల మను గంపెడాస నంజలి ఘటించి
ప్రొవఁ బ్రార్థించి మోహన మోసపోతి.

(ఉత్తరీయమును జూచి) ఈ ఉత్తరీయమునుగూడ ఎంత
నేర్పుతో నిర్మించిన దీమాయావిని! ఆహ! ఏమి దీని
వంచనానైపుణ్యము! (ఆశ్చర్యము నొందును.)

విదూ—మిత్రమా! అట్లా శ్చర్యపడుచుంటివేల? ఆమె
నిన్ను వంచించినదా యేమి?

రాము—ఆహ! మోసగించినదోయి.

(నేపథ్యమున)

మ. పరమార్వారమహత్ప్రతాపవిభవభ్రాజిష్ణుడై సప్తసాగర
వేలాభిపరీతభూతలమువీచం గాసిలంజేసి యిత్తటి సాయా
హ్నమునం బ్రచండరుచి మాంద్యం బందజొచ్చెన్ వయః
పరిణామంబున శాంతతేజుడవు దీప్యత్యైథవుడుంబలెన్.

రాము—కౌశికా! చూచితివా! సూర్యుడస్తాది కరుగు
చున్నాడు.

మ. పరదేశంబున నున్నభర్తలకునై భావంబునం గుండి క్ర
మ్మరి వా రెన్నడు వత్తురంచు దినముల్ బల్మారులెక్కించి
వంతురువాల్గంటకరాంగుళీవితతి నాపుం డేగ నస్తాదికిన్
భరమా వేదన నందజొచ్చె ముఖముల్ వాడం బయోరు
ట్టతుల్.

అంతియగాక —

మ. గతిరీతిన్ నియమించి ప్రగ్రహసమాకర్షంబునం దోత్రచో
దితముల్ భానుతురంగముల్ చకితవృత్తిం బొల్చు కాల్గొప్ప
స్త్రీకృతవైధుర్యములై నిలం జనగ లేకట్టెల్ల అస్తాదికూ
టతటంబందుననుండి వారినిధి గిట్టల్ జొన్న నుంకించెడిన్.

కుం ద మా ల

పంచమాంకము

(విదూషకుఁడు ప్రవేశించును)

విదూ—(నేపథ్యమును చూచుచు) రామా ! తపోధను
లేతెంచుసమయము సమీపించుచున్నది కాన కొంచెము
త్వరగా నీయాహ్నికవిధులు ముగించుకొనవలయును.

(రాముఁడు ప్రవేశించుచు)

రాము— గీ. స్నాన మొనరించి చన్నీట, జ్వలను వ్రేల్చి
యుదయభానున కర్ఘ్యంబు నొసఁగి భక్తి
వాసరాదివిధానంబు వరుసఁ జేసి
వచ్చి తిదె మానిదర్శనాభ్యర్థి నగుచు.

విదూ—ఈఆస్థానమంటపమునకు రమ్ము.

రాము—(అట్లే చేసి చింతాక్రాంతుఁడై) నిన్న టిదినమున నెట్టి
ఆశ్చర్యమైన విషయము జరిగినది?

మ. పిఱుకుల్ దాఁటెడు వేణికాభరముతో పీనస్తనద్వంద్వభా
స్వరవక్షంబుతో పాండుగంఢయుగళీభాగంబుతో నాసరో
వరనీరంబున దర్శనం బిడిన యప్పద్మాస్య స్వర్లోకసుం
దరియో మర్త్యులతాంగియో యెఱుంగ నన్ తాపంబు
నొందించెడున్.

(విచారము నొందును.) (కొంచె మాగి) ఒకవేళ నిది యంతయు తిలోత్తమ యొసరించిన కపటనాటకమే యనుకొనినను—ఆమె, వైదేహీచే స్వయముగా కూర్చుంటున్న కుండమాలికంబోలిన మాలికను, ఇసుకతిన్నెలపై అవే పాదములవంటి పదచిహ్నములను, సరోవరజలమున సాక్షాత్ప్రీతాసమామగు ప్రతిబింబమును దేవతాంగన యగుట వలన తనప్రభావమున నిర్మింపఁగలదు. కాని—అన్యవనితా పరాఙ్ముఖుడనగు నన్ను తన చీరకొంగుతో విసరుచు స్పృశింపఁగలదా? అసంభవము.

విదూ—(రాముని సమీపించి) మిత్రమా! నీవీ మంటపాభ్యంతరాగతుడవై ప్రావృట్నమయసజలజలధరనికరరుచిరాకారుండవును, నవముక్తాహారవారసమలంకృతవిశాలవక్షఃస్థలశోభితుడవును అగుకతన అత్యున్నతములుచు, అతివిశాలములును, దురారోహములును, అగునిద్రసీలమణిమయభవనస్తంభములలో నొకరుడుగ నాహృదయమున కత్యంతవిభ్రమము గలిగించుచుంటివి. లక్ష్మీనివాసభవనంబును, సేవాసమయసముపాగతసామంతత్వమండలాధీశ్వరమధురరవోపగీయమానమునగు నీతస్థానమంటపపుండరీకమునకు కర్ణికామండలముంబోలె మధుమథనావసరనాభీసరఃపద్మచుఢ్యాధిరూఢుడగు పితామహునివైభవము నధిష్ఠింపించుచు నీసింహాసనము నధిష్ఠింపుము.

రాము—(అట్లే కావించి) (విచారముతో) నేడు మఱల నింకొకరకపు నూతనసుఖదుఃఖములకు గుఱియైతిని.

(ఊమ్మపైచేతులు వైచుకొని)

చ. అవనితనూజఁ గానలకు సంపిననాఁడె నిరాశ నాపైపైఁ
దవ్రలముఁ బాసి యెన్నఁడు ముడుంబుచు శోకమునైన లేక
నేఁడు విధివశంబునకొ గని మడుంగున నీడఁ బటాదికంబు
శోకవిధురమై యెఁదైర్యమును గాంచఁగఁజొచ్చెను డెంద
మక్కటా!

(చింతిల్లును.)

విదూ—(పరిశీలించి చూచి) (తనలో) నే ననుచానికి తగిన
సమాధానమైన నీయక యాతఁ డెద్దియో ముఖమున
నొడలు మఱచుచున్నాఁడు. ఈతని మనోగతము నెఱింగి
యెట్టులైన ఈతనిముఖమును దూరము సేసినఁగాని మేలు
గానరాదు. (ప్రకాశముగా) సార్వభౌమా! చూచితివా?
ఈసింహాసనసింహరాజములు అతిదుర్భరభారభరణపరిశ్రాం
తములుపైలె ముఖవివరవినిర్గతముక్తాకలాపవ్యాజమున
నురుగులు క్రక్కుచున్నవి. దీనినిబట్టి చూడ తమరు
బాహుద్వయమున భూమండలమును, వక్షస్థలమున
భూజాతను వహించుటవలన మిక్కిలి బరువుగా నున్నట్లు
నాకు తోచుచున్నయది.

రాము—(తనలో) ఈతఁడు భావగర్భితములగు వాక్యములచే
సీతావృత్తాంతమును వినియుండికాబోలు నాచే చెప్పింపఁ
గడంగడు బ్రయత్నించుచున్నాఁడు. అయినను బాల్యము
నుండియు నాకత్యంతహితుఁడుగదా. ఈతనికి యథార్థసిత్తి
యంతయు నెఱిగించెద. (ప్రకాశముగా) మిత్రమా!

సీకీ కుయుక్తు లేల? నేను వైదేహిని స్మరింపని నిమిష మొకటైన నుండదు.

విదూ—ఎందువలన? సుగుణములవలననా? లేక అవగుణముల వలననా?

రాము—ఆరెంటివలనను గాదు.

విదూ—అలాగా. ఈరెండును కానిచో పురుషులు స్త్రీల నేల స్మరింతురు?

రాము—దంపతులలో ప్రేమావేశము కారణానుబంధమై యుండుట లోకసామాన్యము. కాని సీతారాములవిషయము మాత్ర మట్లు గాదు.

మ. వసవాసాదివిపత్పరంపరలు సంప్రాప్తింపనీ, సర్మిలిక మణిసాధాంతరత్నఙ్గోలికల నానందింపనీ, సస్యణా ద్యనపేక్షంబయి నిర్వికారమపు నవ్యాజానురాగాన నోయ్య నిబద్ధాత్ములమై పరస్పరము సౌఖ్యం బందమేయెంతయుకొ.

విదూ—వయస్యా! సుమనమానమానసయగు నవనిజాతంబోలే మధురసులగు కృత్రిమావాక్యములచే మాబోటివారలను గూడ పరిచిప నొచుచుంటివా? కావుననే సీత సామీ ప్యమున లేకున్నను ఇంతదనుక

రాము అట్లుకాదు సుమా. రామునకు సీతపై ప్రేమ బాహ్యడంబరమేకాని వాస్తవమున నిసుమంతయు శూన్య మని తలంపకుము.

గీ. వెలికి నత్యంతకఠినత వెతలఁ బడఁగ
వైచుచున్నను, నాపెవైన బాదుకొనియ
స్వాంతమునఁ గల వనురాగపాశతతులు
జలజనాశాంతరితతంతువులవిధాన.

విదూ—మిత్రమా! నే నట్లు తలంతునా? అభీలజ్వాలాలోలమై
గర్భస్థితమగు బహువలముచే పయోరాశిప్రాలె నీవు
దుస్సహహృదయసంతాపసంతప్తుడ వగుచుంటివి. నేనో
అతిమృదుస్వభావుండనగుకతన నవనిజ యనుభవించు
దుర్గతిని మాటిమాటికి తలఁపొసి దాహనలముచే
తుపారబిందువుచందమున సంపూర్ణముగ రూపుమాసి
పోవుచుంటిని.

రాము—సీత స్మరింపఁదగునదియె యని నీ వెఱింగికొనినపుడు
నేను సీతను విడనాడ స్థిరసంకల్పము గావించికొనినసమ
యమున న న్నేల నిరోధించితివికావు?

విదూ—అప్పుడా! ప్రసాదసుముఖులే యైయున్న సమయ
ముననే మహారాజులయెదుట మాబొంట్లు నోరెత్తుట అసం
భవము. అట్టిచో దారుణకోపభీషణులై యున్నతరి నిఁక
వేతె చెప్పవలయునా?

రాము—ఓహూ! అదియూ నీభయము? అస్మాదృశులెన్నఁ
డును మిత్రులకు సయితము పలుక వెఱపుగలిగించునంతటి
కోపావస్థ నొందరుసుమా.

చ. అరయ నతిప్రవృత్తమపు నాయతవ్రేజమునన్ మహానా
గ్రుంజై పరగెడునల్లు తేనిని నివారణసేయంగ నొంబ్రభా
ను లందరు, నిజభానుదీప్తి భువకంబులనెల్ల దపింపజేయు
నయ్యరుణుని నీలనీరదచయం బరికట్టదె యాకసంబునన్.

మిత్రమా! ప్రస్తుతసీతావృత్తాంత మిరువురకును సంతాప
దాయకముగనే యున్నది. నీ విక త్వరితగతిం బ్రతిహర
భూమి కరిగి—తపోధను లేతెంచుసమయ మాసన్నమైనది
కాన ద్వారము లన్నియు దెఱచి జాగరూకులై యుండు
డని ప్రతిహరుల కాజ్ఞాపింపుము.

విదూ—కండమూలఫలాదులను భక్షించుచు, చినిగిన నీ
ర్కావికోకలను ధరించి, చేత కొంకికట్టల బట్టుకొని,
మీసములు గడ్డములు పెంచుకొని యొక వింతయాకార
ముతో నుండుముసలితాపనుల కింత గౌరవ మీయవల
యునా?

రాము—నమంజీవి? తుదకు నీకు మంచి సందేహమే తోచి
నదే! జ్ఞానములగు తపోధనులనంత చులుకనగా నెంచు
చుంటివికాబోలు. జ్ఞానసంపద పరబ్రహ్మసంబంధము
లగు సకలపురుషార్థములకును సాధనభూతముగదా!
చూడుము—

గీ. పరంగ నర్థగతంబును ప్రకటపఱుప
నోప దంతస్థనైజ మాప్తోపదేశ
హీన మగునెడ, ననల మొకింతయేని
బ్రజ్యవించునె గాలితోడ్పాటు లేక.

విదూ—తాపససమాగమము మీరు నుడివినటులు మహాదర్శ
సాధక మగునెడల నేనును సకారవముగా మీయాసతిఁ
గావించి వచ్చెద. (నిష్క్రమించును) (కొంచెముసే పాగి
మజల ప్రవేశించి) రాఘవా! స్నిగ్ధశ్యామలాకారులును,
బాలభావభావితులును, అసంప్రాప్తప్రచూణులును, అప్ర
మత్తులును, రూపసంపదచే మారికుమార సుసుమారు
లును, సాలభూజములవలె అత్యున్నతులును, ప్రస్ఫుటా
కృతులును, లోలతరులును, మహాబలులును, అత్యంతఃకరు
లును, అత్యంతలీతులును, ఉదారులును, అగు నిరువురు
తాపసకుమారులు మీయెదుట తమ గానకళానైపుణ్య
మును ప్రకటింప బాల భావమున మంగళాంకురములొ
యన తోరణ స్తంభసమీపమున కరుదెంచియున్నారు.

రాము—(సాభిప్రాయముగా) అట్లులైన వారి నిటకుఁ
దోడ్కొని రమ్ము.

విదూ—నా నిరువురు నిట్లు వచించుచున్నారు.

రాము—ఏమని?

విదూ—వారు వాల్మీకిమహర్షి శిష్యులఁట. విణావాద్యమున
వారి కపూర్వమగు నైపుణ్యము గలదఁట. అంతియగాక—
రాజులు గానిండు, తదితరసామాన్యజనులు గానిండు.
ఎవరైనను సరియే, వారిగానమును వినునప్పుడు తాపస
సన్మానార్థమువారితోఁబాటు నేలవైననే గూర్చుండవలయు
నఁట. అనుపమపదవిన్యాసభాసురమును, మహాకవిసంగ్ర

ధిత మహాపురుషపుణ్యకథానిబంధమును, మహాదర్శగంభీరమును, అశ్రుతపూర్వమును, గాంధర్వవేదసమ్మితమును, సరసమును, యోగవర్జితవర్ణరమణీయంబును, అగు గీతమును కర్ణరసాయనముగ గానము సేయుచుంటు. వింటివా మతోకవిచిత్రము! ఈగానమును విని సంతసించి ఏధరాకాంతుఁ డెయ్య దాచరించునో అదంతయు మఱల తన కెఱింగింపవలయునని వాల్మీకిమహర్షి వారల కాజ్ఞాపించెనట.

రాము—ఏమి వీరివిద్యాగౌరవము! స్వచరిత్రవర్ణనము! మిత్రమా! మఱల నరిగి వారిచరిత్రమంతయు సంపూర్ణముగా నెఱింగి వారినియమముల కొడుబడి త్వరగా దోడ్కొనిరమ్ము. ఆలసించిన కోపగించి మఱలిపోవుదురేమో? పొమ్ము. త్వరగాఁ బొమ్ము.

విదూ—ఏమి యీతొందర? వారల అన్యోన్యవత్సలత్వమును ఆకారసాదృశ్యమును, కాకపక్షభూషితమగు సుందరవదనారవిందమును, చూడఁజూడ మీతమ్ముడు సౌమిత్రియు మీరును, ఎశరథునిమ్రోల మున్న రాజాస్థానము నలంకరించిన దృశ్య మంతయు స్ఫురణకు వచ్చి నానయనములు రెండును అశ్రుధారాపూర్ణములై పోవుచున్నవి.

రాము—వారియాకృతి మాబాల్యావస్థ ననుకరించుచున్నదా?

విదూ—అని వేఱె చెప్పవలయునా?

రాము—అట్లులైన వారినిం జూడక నామన సింక ఆగునట్లు లేదు. త్వరగా పోయి మెట నిడుకొని రమ్మ.

విదూ—దేవరయాష్ట. (నిష్క్రమించును)

(విదూషకుఁడు త్రోవ జూపుచు కుశలవుల దోడితెచ్చును.)

విదూ—తాపసకుమారులారా! ఇటు దయచేయుఁడు.

కుశుఁడు—(లవునితో) తమ్ముడా! ఇంతకుబూర్వము నేను వాల్మీకిమునికి నమస్కరించి రాజభవనమునకు బయలు దేరుసమయమున కాకపక్షమిషచే నిన్ను పర్ణశాలలోనికి బిలచి మన యమ్మ నీకెయ్యదియో వచ్చించియున్నది. అది యేమి?

లవ—మితేమియు లేదు. పర్ణశాలలోని కరుదెంచి మన అమ్మ నన్ను గట్టిగా కౌగిలించుకొని ప్రతిదినమున కంటె అతిప్రసన్నమగు వదనముతో నన్జూచుచు నాయనా! మీ రిరువురును స్వాభావికమగు గర్వముచు విడనాడి నేఁడు మహారాజుచు దర్శించి నమస్కరించుటయే గాక కుశల ప్రశ్నకూడ చేయవలయునని చెప్పిరి.

కుశ—కుశలప్రశ్న! సరే చేయుదము. కాని నమస్కరించడ మెలాగా?

లవ—ఎలాగా? నీవెఱుంగవా?

కుశ—మనమంశీయుల కితరులు నమస్కరింపవలయును గాని మన మితరులకు నమస్కరింపఁగూడదటఁగా?

లవ—ఇ దెవరు చెప్పిరి?

కుశ—మనలమ్మయే చెప్పినది.

లవ—అలాగా! సమస్కరించవలెననికూడ ఆమెయే చెప్పినది.
మనకీ విచారణ యేల? గురువులు చెప్పినదానిమీఁదట
మనము తర్కవితర్కములు చేయగూడదుసుమా.

కుశ—సరే, పద. సమయానుకూలముగా చేయుదములే.
(నడతురు)

విదూ—బాలురారా! యిటు రండు.

రాము—(చూచి) ఏమిది? ఈమునికుమారు లీరువ్వరు సమీ
పించినకొలఁది నాహృదయ మస్తవ్యస్త మైపోయిచున్నది?

క. ఈవచ్చెడుసుకుమారకు
లేవారలవారో, వీఁహృద్భావం బే
దో, వేద్యము కా ద్రశువు
వే వీక్షించినదిమొదలు విడివడఁ దొడఁగెకా.

ఇం దాశ్చర్య మేమి?

చ. సొరిదినిఁ గూర్చునావు లొకచోటను గూడిన దొంటి
బాంధవం బెఱుంగకయున్న నూరకయ యెంతయు దిగ్రభమ
నొందు డెవముం దిర మొనఁచుకొంద్రు, తగు తెన్నునఁ
గ్రమ్మఱి, నైందఘోషలం బరయకయే ద్రవింపదె గుణా
గుణముల్ విధుఁ జేగుదేరంగకా.

వీరియాకార మెట్టిదో పరిశీలించి చూచెదఁగాక. (చూచి
కనులు తుడిచికొనుచు) అక్కటా! ఏమి చేయుచు?
బాష్పధారాసమాచ్ఛాదితంబులగుకతన నా కనులు కాన

రాకున్నయవి. వీరియగాకారమును చూచినకొలది నా హృదయ మేలనో సాధ్వన, సార్వ, శోక, భయక్రోధ, భేదచిత్రమగు నవస్థావేశవిశేషవిత్తెప్పమై మూర్ఛి నొందుచున్నటు లున్నది. (ఇంచుక మూర్ఛిలి డెప్పిలి) అబ్బ! ఈబాష్పప్రవాహ మికనైన శాంతింపదేల? (కిన్నులు తుడిచికొని తేరిపార చూచి) అహ! ఏమి వీరలవయవ సామ్యము! తనూవేషరచనా చాతుర్య మెంత మనోహరముగా నున్నది! ఏమి యీవినయోచయోదాత్తమగు నశత! ఆలోచించి చూడ వీరిపురుషుల సత్కులసంభూతులై యుందురని తోచుచున్నది.

విదూ—బాలురారా! మహారా జిచట న సంహారనాసనులై యున్నాడు. రండు.

కుశ—తమ్ముడా! నమస్కారవిషయమున నేను చెప్పినది పుడేమైన విచారించితివా?

లవ—ఇప్పుడు విచారించుట కేమున్నది?

కుశ—అంతేనా? సమీపించినకొలది యితనిమోల నెట్లు మెలంగుచునా యను సందియముచే నాచిత్తము తత్తర మందుచున్నది. స్వాభావికమై సమానమగు నపలేపము నిపు డెట్లు విడనాడగలను? ఈతనిమోల నిలువబడి నాశిర మెట్లువంతును?

లవ—నిజమే. నీవలెనే నాకును లేనిపోని వ్యాకులము గలుగుచునే యున్నది. ఏమైఁ గానిమ్ము. తల్లియొజ్జగదా! నమస్కరితము (ఇరువురు సమీపించి నమస్కరింతురు)

రాము — మునికుమారులారా! వలదు. వలదు. మర్యాదసత్తిక
మించి మీ రిట్లు సమస్కరింపఁదగునా? ఎంతటిదోషము
నకు గురియైతిని? మునులచే సమస్కరింపఁబడుటయా?
(విషాదమును సూచించును).

విదూ — సార్వభౌమా! ఏల అట్లుచింతిల్లెదవు? ఈముని
కుమారుల ప్రణామమురు నీ వంగీకరింపలేదుగదా!

రాము — కౌశికా! బాగుగా నుంటివి. కుమారులారా!

గీ. అధిఃసంభ్రమమున నాకునై యెడంద
వినయ మొప్పార మీరు గావించినట్టి
యీప్రణామంబు మీ దేశికేంద్రనమల
చరణముల కుపహారమై పరఁగుఁగాత.

విదూ — నాప్రియమిత్రునిశాసన మప్రతిహతము. ఈప్రణామ
పరిణామము —

కుశలన్వలు — (లేచి) మహారాజా! కుశలమా?

రాము — మీదర్శనముచే కుశలముగా నున్నటులే యున్నది.
అది యటుండనిండు. నేను మీకుశలప్రశ్న కేగాని అతిథి
జనోచితమగు గాఢాలింగనముకూడదగదా? (కౌగిలించు
కొని) ఆహా! కుసుమకుమారులుగ నీ బాలురయవ
యవములను స్పృశించినంతల నాడెంద మపరిమితానంద
కందళిత మగుచున్నది. (ఆలోచించి) నే నింతదనుక
పుత్రపరిష్కృంగసౌఖ్యమెఱుంగనుగదా! కాన నే డియ్య
దియే ఆమహద్భాగ్యముగాఁ దలంచెద. తపోవనపరా

జ్ఞులుగను గృహస్థు లిట్టియాకార్యములకుఁ గడంగుట
సహజమేగదా! (తనసింహాసనముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి
కొనును)

కుశలవులు—మహారాజా! రాజసింహాసనముపై మేము
కూర్చుండఁచునా?

రాము—ఏదేని వ్యవధాన మున్నయెడల దోషము రాబోదు.
కాన నాతోడపైఁ గూర్చుండుడు.

(తోడపైఁ గూర్చుండఁబెట్టుకోఁ బోవుచు)

కుశలవ—(అస్తమ్యుతో) రాజా! వలదు. వలదు. మాపై
సంతటి యనురాగమున్న చాలును.

రాము—బాలురారా! నీల యీ సంతోచము?

గీ. లలి గుణాధికులకు నుపలాలనీయు
లర్భకులు వారిచిఱుతప్రాయమునఁజేసి,
భవశిరఃకైతకచ్చదత్వమున మెఱయు
టరయ బాలభావమునఁగదా విధుండు.

(అశ్రువులం గార్చుచు మఱలఁ గాఁగిలించికొని తోడలపై
కూర్చుండఁబెట్టుకొనును) (విదూషకునితో) కాశికా!
సీత నడవులకు పంపి ఎన్నిసంవత్సరము లైనదో నీకు
జ్ఞాపకమున్నదా?

విదూ—(విచారించి) ఆ జ్ఞాపకమున్నది. (చేతి ప్రవేశము,
కాలిప్రవేశము లెక్కించి) ఎండుకీలెక్క? ప్రస్తుతము పదవ
సంవత్సరము గడచుచున్నది.

రాము—(కుమారులం జూచి) పూర్వజన్మభాగ్యమున సీతా
గర్భము ఫలించియుండిన ఆసంతానమునయితము నేటికి
ఇంతవయస్సుతో ఇట్టిస్థితితో నాకత్యంతము సంతస మొడ
గూర్చుచుండెడిదిగదా!

విదూ—అక్కటా! స్వప్నమందైనను కనుపడని రామతనయ
వార్తాశ్రవణముచే నాయొడలంతయు స్తబ్ధమై పోవుచున్నది
(ఏడ్చును.)

రాము—ఈతాపసకుమారులను జూచినకొలఁది నాహృదయ
మున కొకవిధమగు సంతాప మధికమైపోవుచున్నది.

ఉ. సూనుల నాలిఁ గూరిచినచుట్టముల నివ్విడనాడి విప్రవా
సానలదహ్యమానుండగునాతఁ డెయ్యదశ నొప్పువారిఁ గాఁ
దా నెవ నెంచుచుండునో సతంబుఁ గుమారులఁ, దత్స
దృక్షు లెందేనియుఁ గన్నులం బడునురేనిఁ గడుం
దురపిల్లు నార్తుఁడై.

(కొరిగిలించికొని ఏడ్చును)

విదూ—(ఆశ్చర్యంతో) (కుశలవ్రలం బట్టుకొని) రామా!
రామా! త్వరగా ఈమునికుమారులను వదలివేయుము,
వదలివేయుము. ఆలసింపకుము.

రాము—(తొట్రుపాటుతో వదలి) కాశికా! ఏమది?

విదూ—రఘుకులజుండు కానినాఁ డెవఁడేని యీసింహాసన
ముపైఁ గూర్చుండునెడల తత్త ణమ యాతనిశిరము వేయి

వ్రక్కలై సోపునని సాకేతనగర వృష్టలవలన నేను విని
యుంటిని.

రాము—(తత్తరపడుచు) అట్లులైన వీరిని త్వరగా డించి
వేయుము.

(కుశలవ్రలు సింహాసనము దిగి నేలపై కూర్చుండునరు)

రాము—కుమారులారా! మీగు తొల్లింటివలెనే సేమమే
గదా! మజ్జేమియు సంగవైకల్యము లేదుగదా!

కుశలవ—రాజా! సేమముగానే యున్నాము. భయపడకుము.

విదూ—అశ్చర్య మాశ్చర్యము! రాఘవకులవృష్టశాసమున్నను
ఈమునికుమారులు దేహవికారమావాతయు లేక కుశల
ముగా నుండిరే!

రాము—ఇం దాశ్చర్య మేలనోయి! (కుమారులం జూపుచు)
తపఃసంపన్నశరీరముల కాపద లెన్నఁదైన రాగల నామఱి?

గీ. అవని నప్రతిహతములౌ నాశుగములు

భిదురధారాప్రహారముల్ వృధయె సుమ్ము

అనుపమానతపఃకవచాయితమ్ము

లైన తాపసజనములమేనులెడల.

(నవ్వుచు కుమారులతో)

మీ రిరువురు నొకరి నొకరు రాచుకొనుచు కూర్చుందురేల?

కుశలవ—పుట్టినప్పటినుండి ఇది మా అలవాటు.

రాము—అలాగా?

విమా—రాఘవా! ఏ రిరువురు నేడు మన కతిథులుగా వచ్చినారు. తగులతి నాతిథ్య మొసంగుము.

రాము—కుమారులారా! మీవయోరూపలావణ్యాతిశయముచే నినునుడిచిన యుత్సాహమున నడుగుచుంటిని. బాగుగా సమాధాన మీవేడెద.

కుశలవ—అలాగే. అడుగుడు, చెప్పెదము.

రాము—మీవర్ణము, మీఆశ్రమము ఎయ్యది?

కుశుడు—(లవునకు కన్నునైగ చేసి చెప్పుమనుచు)

లవ—మాదా? పెండ్లవనె వర్ణము, మొదటిది ఆశ్రమము.

రాము—బ్రాహ్మణకుమారులు కారా? అట్లులైన మీనమస్కారము, న్యూనాసనపరిగ్రహణము అంతగా అపరాధము కా దన్నమాట. సరియే, క్షత్రియకులాధిపతులగు సూర్యచంద్రులలో మీవశకర్త యెవరో యెఱుగుదురా?

లవ—ఆ. ఎఱుగుదుము. సహస్రకిరణుడు.

రాము—మాత్రో సమానకులీను లేనా?

విమా—ఇరువురిది నొకటియేనా సమాధానము?

కుశలవ—ఆ. ఒకటియే.

రాము—మీఇరువురి కేమైన సంబంధము గలదా?

లవ—సోదరులము. ఒకతల్లిబిడ్డలము.

రాము—కావుననే ఒకేపోలికతో నున్నారు. సమాన వయస్కులా?

లవ—కవలపిల్లలము.

రాము—అలాగా, మీలో క్షేమము జెవరు? మీనామధేయము లేమి?

లవ—నాపేరు లవఁడును. నాఅగ్రజుని

కుశ—నాపేరు కుశుఁడు.

రాము—బాగుగా నున్నది.

విదూ—నామయులునూత్రమే తెలిసినవి. క్షేమము జెవరో సమాధానము రాలేదే.

రాము—నాఅగ్రజుఁడు ఉనుటవలననే కుశుఁడు క్షేమము జని తెలియుట లేదా?

విదూ—అవు నవును. పొరబడితిని.

రాము—మీగురువుగారి పేరేమి?

లవ—వాల్మీకిమహర్షి.

రాము—ఆయన మీ కెట్లుగురువు?

లవ—ఉపనయన, ఉపదేశాదికములద్వారా.

రాము—మీజనకునిపవిత్రనామము వినిపింతురా?

లవ—సమో, ఆతఁడెవరో, ఆతనిపేరేమో మే మెఱుంగము. మాఅశ్రమములో నెవరును అతనినామముచ్చరింపరు.

రాము—నిజమా! మీ రెఱుంగరా?

కుశ—నేనుమాత్ర మొకవిధముగా నెఱుంగుదును.

రాము— ఏమని?

కుశ— కనికరము లేనివాడని.

రాము— (విదూషకునితో) కౌశికా! వింటివా? ఏమిపేరొయి
యిది? కనికరము లేనివాడంట!

విదూ— (ఆలోచించి) కనికరము లేనివాడని ఆతని నెవ రను
చుందురు?

కుశ— సూత్రమ్యయే అనుచుండును.

విదూ— కోపమువచ్చినపు డిట్లునునా? లేక అది ఆమె
అలవాటా?

కుశ— చిన్నతనముచే నే మెప్పుడైన కొంచె మల్లరిచేయుచున్న
యెడల 'కనికరము లేనివానిపుత్రులగుటవలన మీకుగూడ
నట్టిగట్టిపట్టె యలవడివది. చాలు మీమండగములు' అని
మమ్ము దండించుచుండును.

విదూ— (రామునితో) వయస్యా! వీరలతండ్రి పేరు కనికరము
లేనివాడగునెడల వీరితల్లి యాతనిచే నవమానింపఁబడి
యడవుల కంపివేయఁబడియుండును. అందువలననే యాపె
యాసంతాపము నాపుకొనఁజాలక కుమారుల నట్లు
దండించుచుండును.

రాము— బాగుగా నూహించితివోయి! (నిట్టూర్పు పుచ్చి,
(తనలో) అక్కటా! వైదేహి మత్కృతమగు నపరాధ
ముచే తనతనయుల నిట్టిమన్యగర్భములగు నక్షరములచే
దండించుచున్నదికాబోలు. (కన్నీరు నాపుకొనుచు)

(లవునితో) ఆనాటికినియు లేక నాఁడు ప్రస్తుతముమీఁమీఁకినియు నున్నాడా ?

లవ—లేడు.

రాము—(తొట్టుపాటుతో) వానివిషయము నెప్పుడైన నని యుంటివా ?

(లవుఁడు కుశునిముఖమును చూచును)

కుశ—ఆతనిసాదముల కింతదనుక నొకిమారైనను మేము నమస్కరించియుంటేను. కాని మాయమ్మ ఏకివేణిచే నాతనినిశ్చ్యుతిములుమాత్రము సూచించబడుచున్నది.

రాము—పోసి ! ఆతఁ డెన్నఁడైన విమ్ము తనయంకమునఁ జేర్చియుండెనా ?

కుశ—అదియు లేదు.

రాము—(విదూషకునితో) వీధిప్రవాస మతిదారుణముగాఁ దోచుచున్నది. (కుశలవులతో) మీ రింతకు మీతలి దండు లిరువు రొక్కచో నుండఁగా వారియెదుటఁ బడ లేదన్నమాట. (విదూషకునితో జనాంతికముగా) కాశికా! ఈబాలుర తల్లిపేరేమో తెలిసికొన నాకత్యంతోత్సాహము వొడముచున్నది. శ్రీప్రసంగము నా కయుక్తము గదా. అందు తపోవనమున స్మరింపనైనరాదు. ఇంకఁ దెలిసికొనఁదగు నుపాయ మెద్ది ?

విదూ—(జనాంతికముగా) బ్రాహ్మణుల కడుగరాని దేము న్నది ? నేనే అడుగవలసియుండును. (ప్రకాశముగా) బాలురారా ! మీతల్లిపేరేమి ?

లవ—అమెకు పెండు పేర్లు గలవు.

విదూ—ఏమని?

లవ—తపోవనవాసులు దేవీ అనియు, వాల్మీకి వధూ అనియు పిలుచుచుండుటలవాటు.

రాము—(విదూషకునితో) ఏక్షత్రియకులము వాల్మీకిముఖ నిర్గతవధూశబ్దమునకు యోగ్యమగుచు?

విదూ—సామాన్యముగా క్షత్రియకులమనిమాత్ర మెఱుంగుదురుగాని అం దెయ్యనియో నాకు దెలియదు.

రాము—మిత్రమా! ఒకమాటు దగ్గఱకు రమ్మి.

విదూ—(సమీపించి) ఏమియాజ్ఞ?

రాము—వీరిచరిత్రమంతయు చూడజూడ నాకు సరిపోవు చున్నదోయి.

విదూ—ఎట్లు?

రాము—చూచుము. సీతాగర్భధారణసమయమునకు కాలము సరిపోవుచున్నది. వీరును క్షత్రియులు. అందు సూర్యకులసంభూతులు. తండ్రి నెఱుంగరాదు. రాజాసనారోహణమున నిశ్చింకులు. కవికిరములేననుమాట తండ్రియందును వీరియందును గల దాడుణత్వమును సూచించుచున్నది. దేవీశబ్దము వీరితల్లియొక్క అతాకిక మాహాత్మ్యమును బోధించుచున్నది. వేయేల? వీరిచరిత్రము వినినకొలంది నాకు సరిపోవుచు నాహృదయ మొంతయు వ్యాకులమొందుచున్నది. (విపాదము నందును)

విదూ—వీరు సీతాతనయులని నీతిభిప్రాయమా?

రాము—కాదు కాదు. కాని చూడగా... ..విషయ
మంతయు నన్ను బోలెయే యున్నదనుకొనుచున్నాను.
అయినను—

చ. మురిసెపుం బ్రాచుమున్, భువనమోహనహాసము, రాచ
కీవి, బంగారు నిరసించు మైమోటుగను, నాశల శున్ని,
కులంబు, నిన్నిటం బరంగెడు పీఠలం గనఁ గుమారుల,
ధీరులఁ గాంచ సిద్ధయా ధరణిఁ బల్కుదు దలచి తత్తర
మందఁదొడంగెన్ కృత్తమున్.

(మిగుల విచారము నొందును)

(నేపథ్యములో)

ఎవరచ్చట? కుశలపులదగ్గఱ నెవరైన యుండిరా లేక ...

కుశలవ—స్వామీ! మే మిరువురము నిచటనే యున్నాము

(మఱల నేపథ్యములో)

ఇచట నింత కాలయాపనము చేయుచున్నారేల?

చ. అమలుఁడు వామలూరుభవుఁ డాదటఁ గూరిచినట్టి వైవ
త్తోత్తముఁడు పురాణపూరుషుఁ డుదారుఁడు నైన రమేషు
సచ్చరిత్రము వినిపింపఁగావలె ధరాతనమూపతి కిప్పు గాన
వేగమ నెఱవేర్చికోఁ జనుఁ డింకన్ మును లెల్లఱుఁ బ్రాహ్
కృత్తముల్.

కుశలపులు—రాజా! మాగురువుగారి దూత మమ్ము బిలచు
చున్నాఁడు. త్వరగాఁ బోయెదము సెల పైసంగుడు.

రాము — మునియూజ్ఞ నాకును మానసియమే అయినను—

మ. లలితాలాపము మీర మీరలు కవల్ గానక్రియాదక్షు,
 లుజ్జ్వలమా త్కృశ్ణిఁ గూర్చె నాదికవి, ద్రాక్షాసార
 సుస్వాదువాక్కులితులై ప్రథమావతీర్ణ మవనిం గావ్యంబు,
 చాత్ర మాజలజాతాక్షయశోంకితంబు, వెఱుగే శ్రావ్య
 స్థితిం బొల్పు నాఁ.

కౌశికా! వీ రిరువురును సాక్షాత్సంస్పర్శీయవతారమే.
 కావున వీరివాక్కులను సుహృజ్ఞనములతో సహా వినవల
 యునని తలంచుచున్నాను. సభ కేర్పాటు చేయుచు
 త్వరగా నీవేగి సామిత్రిని నాయొద్ద కనుపుము. నేనును
 వీతచ్చిరాసనభేదమును పరిభ్రమణముచే దూరము చేసి
 కొనియెద.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

కుం ద మూ ల

షష్ఠాంకము

(కంచుకి ప్రవేశించును)

కంచుకి—సభ తయారయినది. రామచంద్రుని డింకను రాకుండుటకు కారణ మేమి? కానిమ్ము, ఇంక కొంచెము సేపు నిరీక్షించి యుండెద. (ఆదరముతో) అడుగో రామచంద్రుడు మాటలోనే వచ్చినాడు.

గీ. కులమునకు నుద్దియా శీల మలరఁ దనదు
ననుజుఁడుం గుశలవులు త న్ననుసరింప
వచ్చుచున్నాఁడు శ్రీరామభద్రుఁ డడుగొ
త్రినిగమయుతాశ్వమేధంబురీతి నిటకు.

(రాముఁడు, లక్ష్మణుఁడు, కుశలవులు ప్రవేశింతురు)

కంచుకి—(ఎదురుగాఁ బోయి) రాజా! విజయ భవ.
అలంకృతమగు నాస్థానమంటపము, ఈసింహాసనము మీ
రాకక్షకై యెదురుచూచుచున్నయవి. దయచేయుఁడు.

(అందఱు కూర్చుండురు.)

కంచుకి—(రామునితో) ఈసభాసమెల్లఱు దమయభి
వాదము లందికొన వేఁడుచున్నారు.

రాము—(గ్రహించుచు) (కంచుకితో) సమీపమున నీతెర
వైచినా రెండులకు ?

కంచు—క సల్యావిదేవీత్రయమును, భరతాదులవనితాసమూ
హమును, ఈతెరమాటున నున్నారు.

లక్ష్మ—అగ్రజా ! వైదేహీమాత్ర మీదేవీగణమందుగాని,
వధూగణమందుగాని నేను లెక్కింపబడుటలేకుగదా !

రాము—(నిట్టూర్పు పుచ్చి) కంచుకి! నీవును నీస్థానమున కేగి
కూర్చుండము.

కంచుకి—చిత్తము. (పోయి కూర్చుండును.)

రాము—కమాదులారా ! మీగామురు ప్రారంభింతురా ?

కుశలవ్రులు—ప్రభునాజ్ఞ.

గీ. కూర్చి రాణులు గాంగఁ గైకొనియె శుభచ
రిత్ర కౌసల్య, కైక, సుమిత్ర యనంగఁ
బాలుచు సాధ్వీమతల్లుల మువ్వర దశర
థుండు భుజబలజితధరామండలండు.

రామలక్ష్మణులు—(సంతోషముతో) ఆహా ! మనతండ్రియే
యీకథానాయకుండుగా నున్నాడే. (ఇరువురు సమస్కరించి
సింహాసనమునుండి దిగి నేలపైఁ గూర్చుందురు.)

కుశలవ్రులు—గీ. జలధరశ్యాము రాముఁ కౌసల్య కాంచె

లక్ష్మ—(సమస్కరించుచు.)

కుశలవులు — నిరతరామ సేవారతు భారతుఁడై
కనె నుమిత్రాసతీమణి వల శౌర్య
ధనుల లక్ష్మణశత్రుఘ్న లక్షణాది.

రాము — (లక్ష్మణునిఁ గాగిలింపుచును.)

కుశలవులు —

క. ధరణీతనయను రాముం
డుదుబలుఁడగు లక్ష్మణుండు నూర్చిల వెండ్లా
డిరి కుశకేతుతనూజల
భరతుఁడు శత్రుఘ్నుఁడంత బ్రముద మెల్లర్పెన్.

గీ. బాల్యహావనమధ్యమా వయసు మెఱచుఁ
గలభసుందరగమను లా నలుపు రన్న
దమ్ము లనురూపరూపతా దమవెలందు
లందుఁ గందర్పబాణవిధాత్ము లయిరి.

లక్ష్మ — ఆహాహా! ఎంత మధురము!

రాము — వృథాకాలయాపన మేల? పాడుడు, పాడుడు.

గీ. నాన్న మూకాళ్ళముసలియై నలుపురమును
నేము నెమ్మియీకలు ధరియించి యాడు
కొనెడునాఁడు సాకేతనిష్కటమహీరు
హములు జానుప్రమాణనూత్రములె తలఁప.

కుశలవులు —

గీ. రామరాజ్యాభిషేకమహామహోత్స
వమున మునిగి తేలుచునుండఁ బట్టణంబు

భరతుఁడుం దనమాతులుపురికి నరిగి
యున్నయదరునఁ గైక దురూహ సేసి.

రాము — (తనలో) మారెండవతల్లియే నివింపఁబడుచున్నదే.
(ప్రకాశముగా) బాలురారా! ఈకథ చాలించి సీతాప
హరణముచుండి పాడుడు. విదము.

కుశలవులు —

గీ. పరఁపడి యిటువచ్చి త తొర్పణఖవలన
జానకీరూపవేదవంబుఁ దా నెఱింగి
యపహరించె శీలముఁదక్కు నాపెమేను
రావణుడు ప్రపంచవిరావణుడు.

లక్ష్మీ — (రాముని ముఖముఁ జూచును)

కుశలవులు —

కం. దశయోజనవిస్తృతమై
న శరణి బంధించి సోరుసన్ రావణ ఘో
రశరములఁ దునిమి క్రమ్మఱ
దశరథసుతుఁ డేనుడొచ్చె దమిమైఁ బురికిన్.

సీ. అటువై ని శ్రీరాముఁ డపవాదభీతిమై
ననుజునిం జీరి యీయవనిసుతను
మునిసతీజనసమీక్షణకై తవంబున
నటవిలో డించి ర మ్మని వచింప

శరభాద్ధూలకేసరవహాముఖుఁడు
జంతుసంతానసంచారికిఁ బ్రా
యే బాహువీతీర మంటయున్నట్టి పె
దట్టంపుటడవిలో నట్టకడము

గీ. నిండుచూలాలు నిర్దుష్ట నిర్మలస్వ
భావపూత జగన్మాత భ్రాతృపక్ష
నొంటి విడనాకి, లక్ష్మణుండు విడువ
యేగె మఱి పిటి కడయహృదయంబునుచు.

లక్ష్మ — అబ్బా! ఈలక్ష్మణుండు పెంత ప్రాసాదము?

రాము — ఇందు లక్ష్మణునిదోష మేమి? పకినుకొని రాముని
యాజ్ఞగదాయది! తరువాత.....

కుశలవ — ఈగీతము పూర్తియైనది. సెలవైనచో మఱొక్కటి
పాడెదము.

రాము — అట్లే కానిండు. (లక్ష్మణునితో) (ఉద్వేగముతో)
సౌమిత్రి! ఎంతకష్టముఁ సంభవించినదోయి సీతకు!

కుశలవలు —

గీ. అచట నాగర్భగుర్విణి యాత్మజీవి
తేను మఱలఁ గన్గొనుభాగ్య మింకమీఁద
నబ్బుఁబోవ దటంచు నైరాశ్యమంది
యసువులం బాయ సమకిటై సతిరయంబు.

కుశ — (మెల్లగా లవ్వునితో) తమ్ముడా! సీతావృత్తాంతశ్రవణ
ముచే వీ రెంతయో సంతాపము నొందుచున్నటులున్నారు,

గమనించితివా? (లక్ష్మణునితో) మీరు మారామాయణ

కథానాయకులగు రామలక్ష్మణులుకాదుగా?

లక్ష్మ—ఆ. ఆమహనీయులమే.

కుశ—సీత సకనిలో దింసివచ్చిన లక్ష్మణుడవు నీవేనా?

లక్ష్మ—(సిగ్గుతో తలవంచి) నోటిమీదుగా చెప్పవలయునా?

కుశ—సీత రామునిధర్మపత్నియూ?

లక్ష్మ—అవును.

కుశ—తరువాత సీతావృత్తాంతముగాని, ఆమెగర్భనిషయము
గాని మీకేమైన చెలిసినదా?

లక్ష్మ—మీగానముద్వారా కొంతవఱకు చెలిసినది.

రాము—(సంభ్రమముతో) తరువాత సీత యేమయినదో
కదా! (బాలురతో) కుమారులారా! మీరు నేర్చిన కథ
యింతవఱకేనా?

కుశలపులు—అవును. మాగురువుగా చింతవఱకే నేర్చినారు.

రాము—లక్ష్మణా! కణ్వమహర్షిని బిలువవంపుము.

(లక్ష్మణుడు పోయి కణ్వనితోఁ బ్రవేశించును.)

కణ్వ—(దూరమున నేచూచి) అహో! నీమి నాభాగ్యము?

గీ. రహిని నీలాభ్రరుచిరుఁడి రామవిభుఁడు

ధరణిజాగర్భసుక్తిముక్తాఫలద్వ

యమఁతో పాలుచుచున్నాఁడు ముత్యములనడుమ

సలరు నయ్యంద్రనీలమ్ముచెలుపు దోఁడు.

(సమీపించి) రానున్నదా! మంగళ మగుగాక.

రాము—(గమస్కరించి) స్వామీ! ఈసన మలంకరింపును.

కణ్వు—(హర్షించి) నన్ను బిలువచంపి గారణ మేమి?

రాము—స్వామీ! రామాయణ ప్రమాణు చేయవలయునను
కుకూహలమున బిలువచంపితిని. అనుగ్రహింపును.

కణ్వు—అలాగా! ఎంత భాగ్యమోయి! అట్లే వినిపించెద.
కుశలవు లెంతవఱకు గానముచేసియున్నాడు?

లక్ష్మ—సీత నడవిలో విడిచి లక్ష్మణుడు మఱల అయోధ్యకు
పోయెనట.

రాము—తరువాతివృత్తాంతము సెలవొసంగ వేడెద.

కణ్వు—

గీ. అవనిజామృతిప్రయత్నంబు వల్లీక
భవుడు శిష్యగణమువలన నెఱిగి
యరిగి యూఱుడించి స్వాశ్రమంబున కాపె
దోడితెచ్చు గూర్చి దోష నెంతొ.

రాము—అహ! ఏమి యీరఘుకులముపై గల అవ్యాజ
దాక్షిణ్యము! సమసిపోనున్న కులమంతయు నీవాల్మీకి
ఋషిసత్తమునిచే నుద్ధరింపబడినది. నాజన్మ సార్థక
మైనది.

కుశలవ —అదృష్టవశమున సీతయు సేమమే.

(అందఱు సంతసింతురు.)

కుశ—తమ్ముడా! మనతాతగారి ఆశ్రమములోనే యున్న నటు సీత. ఆమె యెవరు! మన మెఱుంగమే!

లవ—నాను కాదు. ఈగీతములో నట్లు సీత యని కవి వ్రాసి నాయుగాని ఆశ్రమములో మన మెఱుంగనివా రెవరు?

రాము—తరువాత—

కణ్వు—

కం. వనితాజననుదనాయిత

లిసశతరుచిరాంగు లనఘు లిద్ధచర్మిత్రుల్

ఘనుచూపతా గొమరులఁ గవ

లను నొకశుభకాలమం దిలాతనయ కనెన్.

లక్ష్మీ—రాఘవకుల మవిచ్చిన్నమై యతిశయించుగాక.

కుశలవ—పుత్రోదయసంపన్నుడగు రామునకు జయమగుఁ గాక.

రాము—సీతకుమారులు వీరే యైయుదురా?

కుశలవ—(2.కరి నొకరు చూచుకొనుచుదురు.)

రాము—(కణ్వునితో) తరువాత—

కణ్వు—

గీ. తనకు నెచ్చెలి దశరథధరణిధవుని

మనుమతాట జాతాదికర్మములు ప్రీతి

నాచరించి వేర్నిశ్చయె సంయమివరుడు

లలిఁ గవలవారలకుఁ గుశలవు లటంచు.

రాము—ఇక సంగతులు? వా రిరువురును వీరే. (తొందరగా సింహాసనమునుండి లేచి) హా! మారా! కుళ! లవా! (కుమారులఁ గొనితొమ్మిదికొని పుష్పరము మూర్ఛిల్లుదురు)
కణ్వ.—ఎంతకష్ట మొంతకష్టము?

గీ. ధరణిదాతే మవృత్తాంత మెఱుకపడిచి
రఘుకులోపకృతిం బానర్పంగం బోయి
రాఘవుల సూరులకు నల్వరన్ షణ్ణాన
మూర్ఛిలం జలిపితి మంగబుద్ధి నయితి.

(పరిశీలించి చూచి) కొంచెము శ్వాస వచ్చుచున్నటులున్నది. ఇంతయు త్వరగాఁ బోయి వాల్మీకిమహర్షి కెఱింగించెద. (నిష్క్రమించును.)

(వాల్మీకి, తత్తరపడుచు సీత ప్రవేశింతురు)

వాల్మీ—సీతా! సీతా! ఆలసింపకుము. నారల కుపచారములు సేయవలయును. త్వరగా నడువుము. ఆలసించిన మూర్ఖులన లిపాయము రాగలదునుమా!

సీత—(శోకముతో) స్వామీ! రాఘవులు సజ్జివులై యుండునగదా?

వాల్మీ—వారి కేమియు భయము లేదు, దుఃఖంపకుము.
(సమీపించి) చూచితివా శ్వాసలు!

సీత—మీయనుగ్రహముచే ధన్య నయితిని.

వాల్మీ—

గీ. పడలి! ధైర్యవృత్తిమనంబు పదిలపఱచి
కూర్మిచూడ్కుల నిటు కనుంగొనుము, విమల
భవదఖండకథాలయవాతగతిధ
రావలాపాతితంబు నీ రఘుకులంబు.

సీత—(తల వంచి) ఆర్యపుత్రుఁడు నాకు దర్శనమునకై
యాజ్ఞ నీయలేదుగదా? ఇప్పుడు నే నిచట నున్నచో—

వాల్మీ—(సగర్వముగా) నే నుండఁగా నాజ్ఞాపించుటకుఁ
గాని అడ్డగించుటకుఁ గాని తలపెట్టువాఁ డెవఁడు? పొమ్ము.
నేనే యాజ్ఞాపించుచున్నాను. పొమ్ము. వారల కుపచార
ములు సేయుము.

సీత—(సమీపించి) హఠాదైవమా! ఏమిది? వీరి కింకను
చైతన్య మొసంగవా?

(నేలపైఁ బడి పడుచును)

వాల్మీ—సీతా! సీతా! శోకింపకుము. ఊఱడిల్లుము. నేను
రామలక్ష్మణులను సచేతనులం గావించెద. నీవు నీకుమా
రుల మేల్కొలుపుము (రామలక్ష్మణులను సమీపించి
చేతితో తట్టుచు) రామా! రామా! లక్ష్మణా! లెండు.
లెండు.

సీత—కుమారా! కుశా! లవా! కండ్లు తెరువవా?

(కన్నీరు నింపుచు ముఖములపై నీరు చల్లును)

రాము—(చైతన్యము నొంది) కణ్విమునీంద్రా! వైదేహీ
కుశలమా?

వాల్మీ—కుశలమా ! నీయెడట నున్న యెవరో చూడము.

రాము—(చూచి) మహర్షి సత్తమా ! మీ రెపు డరుదెంచి తిరి ? (సిగ్గుండును.)

వాల్మీ—సిగ్గులెడవేల ? ఇంతవైన సీత వచ్చుటాంబనా ?

లక్ష్మ—(మూర్ఖు తెలిసి) అగ్రజుడగు తెలివైనా విన్నో లేదో ?

రాము—కఠినాత్ములు తెలివైనకుండురహోయి లక్ష్మణా !

కుశలపులు—(మూర్ఖు డేరి) తండ్రి ! తండ్రి ! రమ్మింపుము.

(పాదములపై బడి విలపింతురు.)

రామలక్ష్మణులు—(కౌగిలించుకొని) కుమారులారా ! శోకింపకుడు, శోకింపకుడు.

వాల్మీ—(కుశలపులతో) తండ్రి కనుపడనంతవఱకు కలువఁగించి, కలువఁగించి, తువ కాతఁడు కన్నించిన నిట్లు విలపించుటయేనా మీరాచ మర్యాద ? కన్నీరు తుడుచుకొని మీజనకుని దనివీటిర చూచికొనుడు.

కుశలపులు—(అట్లే చేయుదురు.)

సీత—(మెల్లగా) కుమారులారా ! మీయెడట నున్న యీవ్యక్తి యెవరో తెలిసికొంటిరా ?

రాము—(లక్ష్మణునితో) ఏమి యీసీత ఉదాసీనత ? చిరకాల సంప్రాప్తమగు నాసన్నిధానమును చూపుచేసిన గౌరవించుటలేదే.

వాల్మీ—(కోపముతో) రామా! నీవు, అతికరుణాపూర్ణ హృదయుడవును, మహాకులీనుడవును, కార్యకార్య విచారవివేకవంతుడవునుగదా! ఇట్టి నీకు జనకదత్తయు, దశరథుని పెద్దకోడలును, అనుంధతీకృతమంగళయు, వాల్మీకిచే బోషింపబడినదియు, విమలచాచిత్రయు, అనలునిచే పాతివ్రత్యమునకై సాక్ష్యమిబడినదియు, కుశలవుల కన్నతల్లియు, విశ్వభరానూజాతయు, మహాసాధ్వీయు, అబలయు, నగు నీతను కేవలమిథ్యాపవాదకారణమున నిరాకరించుట న్యాయమా?

రాము—(విహవము సంహించి తల వంచును)

వాల్మీ—లక్ష్మణా! పలుకవేల? తిగునా యిది? అయిన నిండు నీదేమున్నది? చిన్నవాడవు. అష్టాపాలనము నీ ధర్మము. (రామునితో) రావణుని జంపినపిదప సీతాపాతివ్రత్యమునకై సాక్ష్యమిచ్చినవా రెవరు?

రాము—అగ్నిహోత్రుడు.

వాల్మీ—అట్టి అగ్నిహోత్రునిపై నిపు డానమృతము పోవుటకు కారణ మేమి?

సీత—(జనాంతికముగా) అక్కటా! నామూలమునగదా నానాథుఁ డింత అధిక్షేపింపబడుచున్నాఁడు.

(చెవులు మూసికొనును.)

వాల్మీ—

చ. అరయఁగ మున్ జగత్త్రయభయంకరసంగరమం దరి
క్షయంకరశరవారవహ్ని దశకంఠశిరోటవి నేర్చి పేర్చి,

యూధరణిజభావకుద్ధియి నా కలలుండని నాదే గాగ, నీ
సరణి: గలంగ నేల యశచారపువాహల కాన్మ నిర్దేశికా.

రాము—(అధిక్షేపమును చాలింపుమని నీ చిట్టను వాల్మీకి
చేయి బట్టకొనుచు.)

వాల్మీ—బలయుతమగు నీహస్తముతో నీ న్మల స్పృశించువు?

గీ. అనుకృతిసరళమకా గ్రామ్యజనులమూల
సములఁ బ్రేమ శాశ్వత, మది క్షౌఢతులెడ
సమయు నలఁతికారణమున నిముసమంద
పులిసతలమున నిలువఁగాఁ గలవె తిలలు ?

రామా! నీల నా క్షిట సన్న లొనర్తువు? కులపుల నను
గ్రహింపుము. ఆశ్రమమునకుఁ బోదము రమ్ము.

(అని ముందఁనకు సాగును.)

రామలక్ష్మణులు—మహానుగ్రహము. సమప్రదం.

వాల్మీ—(వెచకకు దిరిగి) బావో! చూచితివా, తపోభవు
లనుగూడ ఆజ్ఞాపించుచున్నాఁడు. ఈతనిమనసు పరిశీ
లింపుము.

సీత—నేనేమి పరిశీలింపఁగలను ?

వాల్మీ—పరిశీలించిన కల్మషరహితపు కాఁగలవు.

సీత—(సిగ్గుతో) విదేహరాజతనయు అభిన్నచరిత్రయని జన
మధ్యగతనై యథార్థమును వచించుచున్నాను.

వాల్మీ—నాశీలవికారమున కనురూపమగు ప్రతీకారము....
అని బిగ్గరగా ననుము.

సీత—చిత్తము. (దోసి లొగ్గి నలువైపులం జూచుచు)
ఇంద్రాది లోకపాలురారా! గగనమధ్యంగతులగు సమస్త
దేవతలారా! గంధర్వసిద్ధిద్యానిధులారా! ప్రభావప్రత్యక్ష
కృతసర్వలోకరహస్యులగు విశ్వామిత్రవసిష్ఠవామదేవాది
మహాముషీశ్వరులారా! సకలోకశుభాశుభకర్మసాక్షియు,
ఋషుకులపితృమహాదేవును అగు నోసహస్రకరణా! మీ
రెల్లఱు ఈసీతవాక్కులను సావధానులగై ఆలకింపుడు.

వాల్మీ—(అందఱితో) చూచితిరా! మహాప్రభావాకృష్టమై
సీతామాహాత్మ్యముచే సంభవించిన యాశ్చర్య
దృశ్యమును?

అందఱు—(ఆశ్చర్యముతో) ఆశ్చర్య మత్యాశ్చర్యము. ఈసీతా
సాధ్వీసత్యవచనశ్రవణాదరమున సావధానత నొందెనో
యన నిశ్చయమై నిష్కృత్యమై స్థావరజంగమాత్మకమగు
నీప్రపంచ మంతయు నొక్కమాటుగ స్తబ్ధమైపోయినది.
మఱియు—

మ. స్తిమితోత్తుంగతరంగభంగిని బ్రశాంతిం బొందెవారాశిబ్బం
దము, నిస్పృహత సీసదాగతియు సంస్తంభించె, నాదిత్య
శీతమయూఖిల్ గమనంబు మాని, రిభయూధం బెల్ల
నిక్కించె శ్రోత్రములన్, లోకము సావధాన మయె,
సీతావాక్కు లాలింపఁగన్.

నీత—సకలలోకమహార్థప్రత్యయాపూరిత గురుశాసనమందును, ఉన్నూలిత మహామహీధరేంద్ర సహస్రనారచిత సేతుబంధ విభక్తమహాసముద్రమందును, సుహృదురభవనైకధనుర్ధరుండును, రఘుకులసందనుండును, అగు వరదధజ్యేష్ఠసుతుని విశనాడి పతివ్రతాధర్మవిరుద్ధభావముచ నితరపురుషుండు నానయనములచే నీశ్చేతుండయికాని, వాగుపలాలితుండయికాని, మరసా స్మరింపఁబడికాని, నాహృదయగతుండైనయెడల ఈనర్తవచనముచే సకలలోకప్రత్యక్షదృశ్యమానదివ్యహృదధారిణియై ధారుణీదేవి నాచిత్తగుడ్డి నీప్రపంచమున కంతకును వెల్లడిచేయుఁగాక.

(అందఱు నిర్భాంతు లగుదురు.)

వాల్మీ—ఏమిది ! రసాతలమునుండి అపూర్వమును, దారుణమును అగు నీ ధ్వని వెలువడి ప్రపంచమునంతయు తాఱుమాఱు గావించుచున్నది.

మ. త్వరితోద్వృత్తి రసాతలాగతమహాధ్వానం బాకండభ్రముం బరిపాటింపఁ దొడంగె, బట్టెడలి దిగ్భాగంబు లూటాడె, సాగరనీరం బతివేలమై తటకనత్కాంతారముల్ దాకి చెచ్చెరఁ గూల్పం గమకించుచున్నయని వీచీకోట లుప్పొంగఁగన్.

హి! నీవచనములవలన ప్రపంచవిక్షోభ మసంతేప
ముగ సంభవించినది. కావున నీసత్యప్రభావమున
మఱల శాంతింపఁజేయుము.

నీత—కుశలవులతండ్రి అన్యవనితా పరాజ్ఞుఁడని స్వప్న
మంత్రెనను బాయక నే నాతనిచరణారవిదన్వయమును
గొలుచుటయేగాక యితర మెఱుంగనేని ఈ ప్రపంచ
క్షోభ మాపునమినుగాక.

(నేపథ్యమున)

జగత్కల్యాణ మగుఁగాక. రాఘవకులమునకు మంగళ
మగుఁగాక.

మ. షీతివాగ్దత్తసత్త్వవైభవసమాకృష్టాత్మ, రత్నాకరో
న్నతకాంచీరజనాభిరామ శరిపూర్ణ స్వాంత, విశ్వంభరా
సతి దివ్యాకృతి మర్త్యలోకమున కుచ్చైస్సూర్తి బాతా
భనిగతయై వచ్చుచునున్నయది యదే సురంభంబునన్
గంటిరే?

(అందఱు విని విస్మయము నందుదురు.)

నాల్మీ—ఏమి యీవిషయము? అదృష్టపూర్వమును, అభూత
పూర్వమును, అశ్రుతపూర్వమును, అగు నాశ్చర్యవిష
యము నాకనుల కగపడుచున్నది. ఇది ఏమైయుండును?

మ. బలిసద్మోదతమైన యీ వెలుగు విశ్వంబెల్ల వ్యాపించె,
శీతలసీచేజరజఃసుగంధి మృదుశతంబుల్ దెసల్ గ్రమ్మె

సాంజలియై యొక్కన జాయుమన్నయది యాత్మాకాంత,
సామిత్రి! యిమ్ములఁ గైవార మొనర్చుమా. ఇమఁ డీకన్
బుష్పాంజలుల్ మీ రొగిన్.

(అందఱు కుసుమాంజలి నప్పింతురు)

(పాతాళమును బ్రవ్వలు చేసికొని భూదేవి ప్రవేశించును.
అనేకమంది శ్రీ లోకేయాకారముతో నామెవై పూవులు
చల్లుచురు.)

అందఱు—(దోసి లొగి)

గీ. అన్నపానాదు లొసఁగి నీ వఖిలభువన
ములను బ్రోచుచు, ఫణిఫణాస్థలి వసించి
పొలుపుమీఱుచు, వంబ! నీవలసఁగాదె
మున్ను వడసి రభీష్టార్థములను సురలు.
దేవీ! నీ కిదె నమస్కారము. (నమస్కరింతురు.)

వాల్మీకి—

చ. సరసిజనేత్ర! వింధ్యకతుపారమహీధరరాజముల్ పయో
ధరములునీకు, హరిసముదాయము వ్యోమసరిద్వరంబు, సా
గరములు మేఖలారశన, కాయము విశ్వము, రత్నగర్భ! నీ
చరణసరోరుహద్వయి నచంచలభక్తి నుతీంతు మెప్పుడు.

భూదేవి—(దిక్కులం జూచి) అప్రతిహతవచనలగు పతివ్రతా
శిరోమణులశాసన మనుల్లంఘ్యముగదా? కావున ఆమె
తోడనే భాషించెద. కుమారీ! ఏమి నీయాజ్ఞ? ఏవ్యక్తి
నీయాజ్ఞాపాలన మొనరింపవలయును?

సీత—(విస్మయముతో జూచుచు) దేవీ ! నీ వెవరు?

భూదేవి—నీవు న న్నెఱుంగవా ?

సీ. గొబ్బున రోదనీకుహర మప్రతిహత

గతితోడ వ్యాపింపఁగలుగునట్టి

తరణికిరణవార మరుగ నేర దొకప్పు

జేని నెచ్చోట, నొకింతయేని

బవమానజపుండయుఁ బతగేంద్రుఁ జేలోక

మున కేగఁ బస దక్కి మూర్ఛనొందు,

వరతపోనిరతులౌ పరమయోగులకు న

గమ్య మేపుణ్యలోకంబు, హరికి

గీ. దాన మొనరించి సర్వంబు దానవేంద్రుఁ

డరిగె నేధామవరమున కవొటునుండి

నిర్గత నయితి నొగి ధరణీతనూజ

పలుకు లీడ్వంగ మీనము బడిశమట్లు.

అతియగాక కుమారీ ! మఱియొక టాలింపుము.

గీ. ప్రణవసహచరి యంద్రు నన్ పరమమునులు

భువనసముదయస్థితి నాశములకు నేన

కారణం బొదుఁ బరిణతిం గాంచుఁ దపము

లన్ని నాయంద, అవని నా మూఁఖ్య, యబల !

మఱియు, బిడ్డా !

గీ. నాడు కైటభాసురపరిషీడితనయి

యాదివారాహరూపుడౌ నబ్జనయను

చేత, నీనాడు త్వత్ప్రభావతిశయము
నను సముద్భ్రతనైతి బావని! ఇలాగ.

నీత—(అంజలి మోడ్చి) దేవీ! కరుణార్ద్రచిత్తనై నాచారి
త్రము సర్వథా అవికలమని యావత్ప్రపంచమునకు
ప్రకటించి న న్ననుగ్రహింపుము.

భూదేవి—అలాగే కావించెన. (నలునైపులఁ జూచుచు)

చ. వరసుగుణాభిరాము నివవశేషయోనిధిపూర్ణస్థాము, ని
ర్జరనుతపూతనాము, రఘురామునిఁ నక్కమఱొక్కమాని
సిన్ ధరణీజ స్వప్నమందునయినం గుమతి దలపోసి
నమ్మగా దొరకొనునేని శీతకరత్రోయజబాంధ్రు లుద్వీ
గూలరే?

(ఆకాశముననుండి పుష్పవృష్టి గురియును.

దేవమందుభులు మ్రోయును.)

అందఱు—(సంతోషముతో) ఆశ్చర్య మత్యాశ్చర్యము.
పృథివీనిరూపితమగు నీతామనఃశుద్ధి నెన్నెన్ని వింతలు సంభ
వించుచున్నవి?

చ. మొరసె నభోవిటుకమున భోరున నిర్జరబృందమందుభుల్,
కురిసె బరాగసారభము గుప్పన రేగఁ వలంకులక నిరం
తరనవపారిజాతసుమధార లవారిగఁ, జెల్వమీరె మి
న్నరయ ధరాత్మజోపరిసమారచిత్రోరువితానమో యనక.

(నేపథ్యమున)

గీ. సత్యసంఘము వశరథ మ్మాధవుండు,
ఘనుఁడు జగదేకధన్వి రాఘవుఁడు, త్రిదశ
వర్గవేగీయమాన మిక్ష్వాకుకులము,
పూతచాత్ర జగదేకమాత సీత.

భూదేవి — (అంశజిని జూచి) ఇప్పటికైన నీవై దేహి పరిశుద్ధయే
యగునా ?

అంశజు — (దోసి తొగ్గి)

గీ. సహజస్మరణ సీత మృషాప్రవాద
వారిదావృతయై సొక్కి, పడఁతి! నీకృ
పమెయి నీప్రాప్తు క్రమ్మఱ వన్నెఁ గాంచఁ
గలిగెఁ జుద్రవలె శరత్కాలకలన.

(నమస్కరింతురు) ఆహా! ఈపవిత్రదంపతులు మఱల
సత్యాశ్చర్యముగాఁ గలియుచున్నారు.

వాల్మీ—కౌసల్యాత్మజా! ఇక సీత పరమపవిత్రచరిత్రయని
యనుగ్రహించి యామెను స్వీకరింపుము.

రాము—మునీంద్రులయాజ్ఞ. లక్ష్మణా! పాదాభివందన
మొనరింపుము (రామలక్ష్మణు లిరువురు వాల్మీకికి నమస్కరింతురు)

సీత—(అంజలి మోడ్చి) (సంతోషముతో) ఆర్యపుత్రా!
జయ మగుఁగాక.

వాల్మీ—(జనాంతికముగా) ఈరని పరిగ్రహవిధానము సయిత
ముదా త్తతాసహితమే.

లక్ష్మ—(సంతోషముతో, సిగ్గుతో) డేసి! పరిమళాతకియు,
వధ్యునిను అగు నీల క్షుణ్ణిప్రణామ మంగీకరింపుము.

సీత—లక్ష్మణా! ఇట్లు నిందించుకొనెదవేల? గురుశాసన
పరిపాలకుడవై యిట్లే చిర కాలము సుఖంబుండుము.

వాల్మీ—రామా! లక్ష్మణునివేడికో లుతయు పూర్తియైనది.
ఇక నీయంతట నీవే ఆమెను మాట్లాడించి ఆమెహస్త
మును నీహస్తమునం బట్టుకొని యజ్ఞవీధిం బూన త్వర
పడుము.

రాము—(సిగ్గులును)

వాల్మీ—సిగ్గేలనోయి? ఈమెను గూడి నీవు యజ్ఞ మొనర్పఁ
బూనకున్న రాముడు మనసార సీతను గ్రహించె ననుటకు
సాక్ష్య మేముండును?

రాము—గురుశాసన మనుల్లంఘనీయము.

(సీతచేయుఁ బట్టుకొని) జానకీ!

కం. పరిణయమునకున్ సుతు ల

ధ్వరమును నీరెండు బుధులు ఫలముగ వాకొం

దు రొకటి లభించె మన కింకం

దిరముగ సాయం బగుము ద్వితీయంబునకున్.

సీత—ఆర్యపుత్రా! సుధామధురములగు మీపలుకులు
నేటికి వినఁగలభాగ్యము గలిగినందున సమసిహో సిద్ధము
లయిన నాప్రాణములు మఱల బలవంతము లగుచున్నవి.

భూదేవి—గీ. సవనవిధు లవార్యంబులై జరుగుఁగాత,
కరుణ నిండ్రుఁ డొసఁగుత నకాలవృష్టిఁ
బ్రజల కెవ్వేళ సేమముల్ వఱలుఁగాత
మైథిలీరాఘవసమాగమంబువలన.

(అంతర్ధానము నొందును)

రాము—పరమపావనియగు నీభూదేవి యంతర్ధాన మొందినది.

లక్ష్మ—అగ్రజా! దేవత లెప్పుడును మనకు సన్నిహితులే
గదా!

రాము—లక్ష్మణా! సర్వలక్షణ లక్ష్మీతుండవగు నిన్ను
సామ్రాజ్యపట్టాభిషిక్తునిం చేయ నా కత్యంతోత్సాహము
ప్రేడముచున్నది.

లక్ష్మ—(దోసి లొగ్గి) అగ్రజా! నాపై మీ కవ్యాజముగు
కరుణాకటాక్షము గలదేని యవరాజునకు సహాయకుఁడ
నగునట్లనుగ్రహింపుడు.

వాల్మీ—ఇక్ష్వాకుకులజలకు తగినట్లంటివ్రాసాయి.

రాము—(జనాంతికముగా) లక్ష్మణునిప్రార్థన మనుల్లంఘ
నీయము. కాన నేను నల్లె యాచరించెద. లక్ష్మణా!
అభిషేకసంభారముల నాయత్తవఱపింపుము.

లక్ష్మ—పరికరమంతయు సంస్కర్తముగ నే యున్నది.

మ. అరయ్ వాసపుఁ డిందుగౌరమపు దివ్యచ్ఛత్రము బట్టె
చామరముల్ చేఁగొనినట్టి కిక్కెలకులకొభాగినిద్రాఁడు
లిర్వురు వీరల్ జలపూర్ణహైమకలశంబుల్ గొంచునే తెంచెను
ర్వరధన్యాశ్మలసంపదల్ సురనరచాత్రప్రియంగారిముల్.

రాము—లక్ష్మణా! మన మిరువురము వేత్రహస్తలమై ద్వార
పాలురముగా నుండము.

లక్ష్మ—చిత్త మలాగే.

రాము—అయిద నీవేత్రము దీసికొనుము. (హస్తేకితో)
మహాత్మా! ఇక మీమనుమని చిలిపించి పట్టభద్రుని
గావింప బ్రార్థించుచున్నాడ.

వాల్మీ—(కలశమును చేతః బట్టుకొని వచ్చుచు) ఓసాకేత
నగరనివాసులారా! నానాదేశాగతధర్మకాంతులారా!
విభీషణసుగ్రీమహానుమదాదిమహారథకవసులారా! వినుడు

గీ. అనుపమానభుజాబలఘనండు జనకు
కూతుగారాబుకొమరుండు కుశుండు నేండు
భూరిరాజ్యాభిషిక్తుడై పోలిచె, మీరు
పరగ సుఖియింపుఁ డివ్వనిపాలనమున.

(కుశునిశిరముపై చేయి నిడి) కుమారా!

కం. బలభేదికెఁ దిదివంబున
నలఁ బాతాళంబునందు నహినాథునకు

ఇల ఘనుఁడా మాంధాతకుఁ

గలిగిన మంగళము నీకుఁ గలుగుత సతముఁ.

(నేపథ్యమున కుశమహారాజుకు జై అను కేకలు)

రాము—అత్యుచితమోరిక లన్నియు ఫలించినవి.

అందఱు—(సంతసించుచు.)

రాము—(కుశునితో) కుమారా! సార్వభౌమా! నీయను
మతి యెఱచో లభ్యమి యశావరాజ్యమున నభిషేకించెద.

కుశ—మీయనుగ్రహము.

రాము—(కుశమును దెచ్చి)

గీ. వైరిభీకరు, స్మరసుకుమారు, శుభవి
చారు, లవకుమారుని, కుశసార్వభౌము
నానచొప్పున యశావరాజ్యాభిషిక్తుఁ
గా నొనర్చెన ముద మొప్పు మానసమున.

(అభిషేకించుచు. అందఱు సంతసించురు)

వాల్మీ—రామా! నీమనోరథము లన్నియు సఫలములయినవి
గదా! ఇంకేమైన నభిలషిత మున్నచో దెలుపుము. నా
యోషినంతవట్టు పొనరించెద.

రాము—(తలవంచి, భక్తితో, నమస్కరించుచు)

మ. శుభదంబా భవదీయవర్మనవిధిస్ఫూర్తి ధరాపుత్రీయు
శుభచారిత్ర యనిద్య నా నలరె సూనుద్వంద్వముఁ

గూర్చి నీ వభిషేకించితి రాజ్యపీఠమున ధన్యం బయ్యె నా పుట్టు వింక భవత్పాదపయోరుహద్వయికి నేఁ గామింతు సాష్టాంగముల్.

ఇంక నాకెట్టి యభిలషితమును లేదు. మీయవ్యాజకరుణా కటాక్షము నాపై నున్నఁ జాలు.

ల్లీ—(కుశునిమస్తకముపై చేయి నుంచి)

హరుఁ డంభోరుహసూతి, శ్రీప్రతి, సహస్రాంశుండు, సోముండు, సాగరముల్, గంధవహుండు, లోకములు, లోకస్వాము, లామ్నాయముల్, వరమాసింద్రు లపార వైభవతతుల్ ప్రాపిరిపఁ బాలింతుగాక రహిన్ నూతన సార్వభౌముఁ గుశు, సౌఖ్యం బందుతఁ లోకముల్.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

(జవనిక జారును.)

సమాప్తము.

